

Aleniuslaisuutta etsimässä –
SKDL:n sosialistien synty 1960-luvun kontekstissa

Harri Karpén
Helsingin yliopisto
Valtiotieteellinen tiedekunta
Poliittinen historia
Pro gradu -tutkielma
Huhtikuu 2020

TIIVISTELMÄ

Tässä Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan poliittisen historian pro gradu –tutkielmassa tarkastellaan Suomen kansan demokraattisen liiton, SKDL:n sosialistien syntyä 1960-luvun poliittisessa kontekstissa sekä heidän ideologista taustaansa. Tutkielmassa taustoitetaan 1960-lukua edeltänyt sosialistinen kehitys erityisesti Suomessa mutta myös ulkomailla. Tutkielmassa huomioidaan myös erilaiset kansainväliset virtaukset, joiden tuulet ulottivat vaikutuksensa myös suomalaiseen poliittiseen kontekstiin.

Suomen vasemmistoa 1960-luvulla leimasi Suomen kommunistisen puolueen (SKP) kahtiajako, Suomen sosialidemokraattisen puolueen (SDP) siirtyminen ”pari piirua vasemmalle”, Kekkosen suhteet Neuvostoliittoon sekä kansanrintamahallitukset. Kaikki nämä yhdessä vaikuttivat myös SKDL:n sosialistien identiteetin muodostumiseen. SKDL:n sosialistit toimivat SKDL:n sisällä Ele Aleniuksen johdolla, järjestäytyen lopulta yhdistykseksi. Omaa puoluetta he eivät kuitenkaan ikinä perustaneet. Tämä johtui erityisesti SKP:n sisäisestä taistelusta, missä SKDL:n sosialistit tukivat enemmistöläisiä. Oma puolue olisi saattanut kääntää valtasapainon toisinpäin.

SKDL:n sosialisteille muodostui kuitenkin oma ideologia, johon vaikutti merkittävästi Ele Aleniuksen ajattelu. Tässä tutkielmassa käydään läpi tuon ideologian syntymiseen ja kehittymiseen johtaneita syitä. Tutkielma on täten ollen aatehistoriallinen tutkimus aleniuslaisen poliittisen ideologian syntymisestä. Tutkielman lähteinä on käytetty aikalaiskirjoituksia, poliittisia muistelmia että aihetta koskevia tutkimuksia. Tutkielman tuloksena piirtyy kuva SKDL:n sosialistien syntymiseen johtuneista syistä sekä liikkeen aseman vakiintumisesta osaksi suomalaisen vasemmiston poliittista kenttää.

Tutkielman keskeiset käsitteet ja hakusanat: Aatehistoria, identiteetti, järjestöllinen tutkimus, SKDL:n sosialistit, Ele Alenius, SKDL, SKP, sosialismi, planetarismi, rauhanaate, 1960-luku, eurokommunismi.

SISÄLLYSLUETTELO

1. Johdanto	1
Työn taustaa	1
Aikaisempi tutkimus	2
Tutkimuskysymys ja käsitteiden määrittely	5
Metodi ja aineisto	7
Tutkielman rakenne	8
2. Sosialistit ennen 1960-lukua	10
SSTP ja maailmansotien välinen aika	10
SKDL perustetaan toisen maailmansodan jälkeen	11
Vasemmistososialistien kaaderipuolue SYP	12
Jakolinjat muodostuvat, aate kirkastuu	13
3. Kansainvälisiä virtauksia	16
Jugoslavia ja Tito	16
Neuvostoliiton suojasää	19
Tšekkoslovakian miehitys	21
Eurokommunismmin versot puhkeavat	25
Pohjoismaiden uudet tuulet	30
Muut eurooppalaiset liikkeet	34
4. Suomen vasemmisto on liikkeessä	37
SKP:n sisäinen jakautuminen	37
SDP siirtyy pari piirua vasemmalle	48
Hallitusyhteistyö	55
Vasemmistolaiset liikkeet	63
5. SKDL:n sosialistit syntyvät	71
SKDL:n johto uudistuu	71
Itsetietoisuus syntyy	76
Mistä puhumme kun puhumme aleniuslaisuudesta?	83
Järjestäytyminen yhdistykseksi	88
6. Loppuyhteenveto	93
Jälkipuheet	96
LÄHTEET	102

1. Johdanto

Työn taustaa

Tässä tutkielmassa¹ tarkastellaan SKDL:n sosialistien syntymistä 1960-luvulla ja järjestäytymisestä 1970-luvulla omaksi yhdistyksekseen. Tutkielmassa taustoitetaan kansainvälisten virtausten, Neuvostoliitossa tapahtuneiden muutosten, sisäpoliittisten liikkeiden sekä vasemmiston sisäisten siirtymien merkitystä uuden vasemmistolaisten fraktion syntyyn.

SKDL:n sosialisteiksi, tai vasemmistososialisteiksi, kutsuttiin Suomen kansandemokraattisen puolueen (SKDL) sisällä toimineita henkilöitä, jotka eivät olleet Suomen kommunistisen puolueen (SKP) jäseniä. Mikäli henkilö valitsi kuulua SKDL:ään mutta ei SKP:hen, tarkoitti tämä käytännössä siis tunnustautumista ”ei-kommunistiksi”. SKDL:n sisällä toiminut SKP ei kuitenkaan sallinut SKDL:n määrittelemistä puolueeksi, kyseessä oli kansandemokraattinen liike.

Jo ennen vuoden 1966 ”protestivaaleja” oli kansandemokraattisen liikkeen sisällä tapahtunut poliittisia asetelmia heijastelevia muutoksia. Ele Alenius valittiin SKDL:n pääsihteeriksi, ensimmäisenä ei-kommunistina, vuonna 1965, samoin SKP:n johdossa 20 vuotta hallinneen Aimo Aaltosen korvasi revisionistisempi Aarne Saarinen. Alenius piti omaa linjaansa sodanaikaisten ja -jälkeisten ns. kuutosten (Suomen sosialidemokraattisesta puolueesta erotettu, rauhanoppositioina tunnettu sosialistinen eduskuntaryhmä) jatkona. Aleniuksen johdolla sosialistit pyrkivät luomaan omasta toiminnastaan itsenäisempää niin ideologisesti kuin järjestöllisestikin.²

Vuonna 1966 muodostettiin ns. kansanrintamahallitus, jossa Suomen sosialidemokraattinen puolue (SDP) sai pääministerin paikan, SKDL sai hallitukseen kolme ministeriä ja Alenius valittiin toiseksi valtiovarainministeriksi. Yhteistyöhallituksessa oli kuitenkin samalla myös SKDL:n sisäisen hajaantumisen siemen. SKP:n puhdistettua puheenjohtajistoaan stalinisteiksi kutsutuista vanhoillisista vuonna 1966, syntyi puolueen sisällä kuitenkin aktiivinen oppositio, jonka yhtenä lyömäaseena oli hallituspolitiikka. Samalla

¹ Tämän tutkielman aihevalinnasta ja sen aihepiiriä käsittelevistä hyödyllisistä keskusteluista haluan kiittää ystäviäni Mikko Koikkalaista, Joonas Korhosta ja Jussi Saramoa. Tutkielman kautta pääsin myös tutustumaan henkilökohtaisesti Ele Aleniukseen, mitä pidän suurena etuoikeutena. Siksi tämä tutkielma on omistettu Elelle.

² Mickelsson, Rauli (2007): *Suomen puolueet. Historia muutos ja nykypäivä*, Vastapaino, Tampere, 214.

sen opposition viholliseksi asteittain muodostui myös SKDL:n ei-kommunistit, joita he kutsuivat ”aleniuslaisiksi”. Tämä jako repesi entisestään kun 21.8.1968 Varsovan liitto Neuvostoliiton johdolla marssi Prahaan ja syrjäytti ”ihmiskasvoista sosialismia” kehittämään pyrkineen hallituksen. SKDL tuomitsi teon välittömästi ja myös SKP paheksui toimintatapaa. SKP:n oppositio taas antoi täyden tukensa Neuvostoliitolle ja niin syntyi vahva jako Neuvostoliitolle myönteisiin ”vähemmistöläisiin”, itsenäisempää linjaa vetäneisiin SKP:n ”enemmistöläisiin” sekä Neuvostoliiton kannalta ongelmallisiin SKDL:n sosialisteihin. Jako ”virallistettiin” SKP:n ylimääräisessä puoluekokouksessa alkuvuodesta 1970, jolloin puolueen johtajiston paikat kiintiöitiin kummallekin osapuolelle. Erillisen puolueen perustaminen ei kuitenkaan ollut kummankaan osapuolen mukaista, minkä takia päädyttiin epävirallisiin kiintiörakenteisiin. Tämä jako heijastui myös liikkeen kolmanteen osapuoleen, SKDL:n sosialisteihin. Myös he pohtivat oman puolueen perustamista SKDL:n sisälle, olihan Aleniuksen johdolla liiton sisälle muodostunut aktiivinen itsensä sosialistiksi tunnustava joukko, jolle edellisenä vuonna (1969) julkaistu Aleniuksen kirja *Sosialistiseen Suomeen* tarjosi teoreettisesta pohjaa ajatukselle sosialistisesta yhteiskuntajärjestyksestä.

Niinpä kommunistisen suuntauksen ja sosialidemokraattisen suuntauksen väliin syntyi selvästi teoreettislähtöinen sosialistinen suuntaus. Omaa puoluetta ei perustettu, mutta viralliseksi tämä suuntaus muodostui, kun vuonna 1970 SKDL:n sosialistien yhteistyötoimintaa varten perustettiin SKDL:n sosialistit -niminen järjestö, kooten yhteen niitä kansandemokraatteja, jotka kokivat itsensä ei-kommunistisiksi sosialisteiksi. Alenius on myöhemmin useaan otteeseen todennut, että oman puolueen perustaminen olisi saattanut johtaa myös SKP:n enemmistöläisten siirtymiseen uuden puolueen riveihin. Tämä taas olisi heilauttanut SKP:n valtasapainon stalinistien puolelle, millä Aleniuksen mukaan olisi ollut huolestuttavat seuraukset niin puolueelle, maalle kuin koko maailmallekin. Sosialistien yhdistys toimi aina 1990-luvulle asti, jolloin se lakkautettiin Vasemmistoliiton perustamisen myötä.

Aikaisempi tutkimus

Rauli Mickelssonin mukaan puolueiden muutoksiin on vaikuttanut pääasiassa puolueiden ulkopuoliset tekijät. Näin ollen hän tarkastelee puolueita neljän näkökulman kautta: 1) Sosiaaliset verkostot ja sosiaalinen pääoma, joissa samankaltaiset ihmiset luovat kiinteyden jatkumon ja siten puolueen syntymiseen eivät kovin heikot sosiaaliset verkostot

riittä. Tarvitaan identiteetti, joka samaistaa ihmisen johonkin, samalla kieltäen jonkun toisen identiteetin. 2) Konfliktit, joita länsimaaisessa yhteiskunnassa ovat hänen mukaansa sosioekonomiset, uskonnolliset, kulttuuriset, keskusta-periferia-dikotomia, hallitsemistapaan kohdistuva tuki, ulkopolitiikka sekä materiaaliset versus postmateriaaliset arvot. Tällä ei välttämättä tarkoiteta, että jokaisen konfliktin takia olisi perustettu uusi puolue, mutta silti ne, ulkopolitiikan lailla, jakavat puolueita monesti kuitenkin sisältäpäin. Näin ollen tälläkin mittarilla voidaan tarkastella puolueen sisäpuolelta, esimerkiksi juuri sisäisiä fraktioita. 3) Julkisuus, millä tarkoitetaan puolueen roolia yhteiskunnallisena yhteisönä, kielellisesti konstruoituna kollektiivisubjektina, joita rakennetaan antamalla niille tekstissä tietynlaisia ominaisuuksia. Näin keskeiseksi tulee kysymys siitä, kuka puoluetta määrittelee. Usein puolue pyrkii itse määrittelemään itseään esimerkiksi puolueohjelmien kautta. Kuitenkin kun kyseessä on fraktio, ei sillä ole omaa puolueohjelmaa, ja näkökulman tarkastelu täytyy toteuttaa muutoin. Tämän tutkimuksen kirjallisen itsemäärittelyn lähteitä onkin siten ollen pikemminkin aktiivisten toimijoiden itsemäärittely ja pamfletit kuin puolueohjelmat. 4) Poliitiikan teon paikoilla tarkoitettiin perinteisesti niitä instituutioita, joissa puolueet vaikuttivat, mutta jälkiteollisessa maailmassa myös puolueista itsestään on tullut politiikan teon paikkoja. Kun aiemmin puolue oli kollektiivisubjekti, jonka yhteiseen tahtoon myös sen eri fraktiot taipuivat, on nykyään puolue itsessään erilaiset fraktioiden ja *ad hoc* -ryhmittymien vaikutuksen kohteena.³ Tämän tutkielman osalta juuri tämä näkökulma korostuu.

Onni Rantalan mukaan puolueen sisäisen yhteisömekanismin vaikutuksia on vaikea täsmällisesti osoittaa: oma puolue pyrkii niitä peittelemään, ulkopuoliset suurentelemaan ja (äänekäs vähemmistö) fraktio itse saattaa liioitella rooliaan. Niinpä fraktioiden vaikutuksia tulee arvioida niiden puoluekuvaan jättämän kuvan perusteella.⁴ Yksi tällainen kuva on hänen mukaansa sen toimintakyky. Sisäisesti rikkonainen puolue heijastuu myös ulospäin rikkonaisena, sitä voidaan peluuttaa itseään vastaan, eivätkä äänestäjätäkään luota sellaiseen puolueeseen. SKP:hen tämä sopii varsin hyvin, laskihan sen kannatus koko tarkastelujakson.⁵ Toiseksi fraktio saattaa myös siirtää puoluetta joko ideo-

³ Mickelsson, 48–52, 54.

⁴ Rantala, Onni (1981): *Suomen puolueiden muuttuminen 1945-1980*. Turun yliopisto, Turku, 164.

⁵ Tätä henkeä kuvaa hyvin myös Helena Suomela päiväkirjassaan huhtikuussa 1971: ”*demarit saivat E-vaaleissa 78 lisäpaikkaa ja SKDL menetti 30. Kale* (Kalevi Suomela, tarkennus HK) *sanoi, että jos puolueriita vielä jatkuu, niin kohta ei ole enää koko kansandemokraattista liikettä.*” Lähde: Suomela, Helena (2005): *Fredan ja Roban kulmassa*. Tammi, Helsinki, 50. Samassa teoksessa Helena Suomela myös huomauttaa kuinka myöskään tammivaaleissa 1972 suuria muutoksia ei syntynyt. Kansandemokraattien kah-tiajako oli hänen mukaansa kuitenkin selvä. Helena Suomelan mukaan Kalevi Suomelan mukaan vähem-

logisesti tai poliittisesti ja tuoda sen lähemmäksi uusia muodostuneita ryhmiä. SKDL:n osalta kahden kommunistisen ja yhden ei-kommunistisen fraktion muodostuminen ja niiden siirtymät olivat ratkaisevassa roolissa niiden ideologisessa siirtymisessä. Kolmanneksi, vähemmistöjen edustavat saattavat reagoida koetuksiin joko mukautumalla, esiintymällä varauksellisesti, jättäytymällä ulos puolueesta tai perustamalla uuden puolueen. Neljänneksi Rantala mainitsee johdon ja johtamisen. Erilaiset säännöistä löytyvät elementit saattavat kieliä fraktioiden olemassaolosta. Määräenemmistösäännökset tai vaihtoehtoisesti kiellot ovat tyypillisiä esimerkkejä joko fraktiorakenteen hyväksymisestä tai sen estoyrityksistä. SKP:n vähemmistö aloitti järjestäytyneen ryhmätoiminnan jo vuosina 1966–67 ja teki sen julkiseksi 15. edustajakokouksessa. Tätä toimintaa se laajensi omakätisesti ja lopulta sai sen virallistetuksi ylimääräisessä edustajakokouksessa 1970.⁶ Rantalan mukaan fraktiot eivät kuitenkaan ole pelkästään negatiivinen ilmiö. Niiden kautta erilaiset protestiryhmät löytävät oman fooruminsa, jonka kautta käydä yhteiskunnallista keskustelua ja siten ne saattavat tuoda puolueeseen sekä uusia kannattajia että myös tietoa uusista virtauksista. SKDL:n sosialistien ohjelmissa sosialistista ajatusta kehitettiin eteenpäin 70-luvun ja 80-luvun aikana⁷, millä sosialistit pyrkivät omaleimaisuuteen ja irti SKP:n vaikutusvallasta. Tämä toisaalta Rantalan mukaan lisäsi kärhämää SKDL:n sisällä, pannen liikkeelle huhuja vasemmistososialistien perustamishankkeesta.⁸ Uusia kannattajia järjestöön liittyi sosialistien syntymisen alkuvaiheessa mutta myöhemmin toiminnan vaikutukset eivät heijastuneet kannatuksen tai jäsenmäärän kasvuun.

SKP:n historiaa, 1960-luvun vasemmiston historiaa ja erityisesti kansanrintamahallituksen syntyä on tutkittu laajasti. SKP:n sisäisiä linjaroja on käsitelty tieteellisesti kattavasti mm. Kimmo Rentolan ja Veli-Pekka Leppäsen tutkimuksissa.⁹ Myös SKDL:n sosialistien osalta aikaisempaa tutkimusta on tehty jo jonkun verran. Ensimmäinen aiheutta koskeva tieteellinen tutkielma on Matti Sihdon ”SKDL:n ideologiset ristiriidat 1960-luvulla”. Sihto keskittyy aikalaisena kuitenkin tunnettuun SKP:n jakoon, eikä vie-

mistöläiset saivat 1/5 äänistä, mutta keskittämisen takia 1/3 paikoista. Keskittämistä tosin hänen mukaansa harjoittivat myös enemmistöläiset. Kiinnostava on kuitenkin hänen havaintonsa, jonka mukaan niissä vaalipiireissä, joissa stalinisti oli ollut kansandemokraattien keulakuvana, kansandemokraatit eivät saaneet ketään muuta sisälle, demareiden viedessä muut vasemmiston paikat. Lähde: sama, 99.

⁶ Kangas, Into (1982): *SKP - Tuho vai nousu. Kommunistien veljessodan vaiheilta*. Kansan Tahto, Oulu, s. 29.

⁷ Rantala, 78.

⁸ Rantala, 153.

⁹ Tarkemmin lähdeluettelossa.

lä juurikaan tunnista SKDL:n sosialistien ideologista ryhmittymistä.¹⁰ Eriikka Kekin pro gradu -tutkielmassa tarkastellaan koko uusvasemmiston syntyä 1960-luvun kontekstissa.¹¹ Sen kanssa yhtä lailla kiinnostava vertailukohde tämän tutkielman suhteen on vuonna 2014 ilmestynyt Timo Mikkolaisen pro gradu -tutkielma, jossa hän tutkii SKDL:n sosialistien henkisen edeltäjän, SYP:n identiteettiä.¹² Aikarajaukseltaan myöhempään aikaan taas mennään Antti Saulin vastavalmistuneessa (2019) pro gradu -tutkielmassa, jonka ajallinen perspektiivi kohdistuu SKDL:n sosialistien ideologiseen profiiliin 1980-luvulla. Kyseinen tutkielma on ilmestynyt tämän tutkielman materiaalin-keruu- ja kirjoitusvaiheen jälkeen, joten valitettavasti sen tulokset eivät olleet tätä tutkielmaa kirjoittaessa käytettävissä.¹³

Tutkimuskysymys ja käsitteiden määrittely

Tutkielma käsittelee SKDL:n sosialistisen ryhmittymän syntymistä ja vakiintumista osana SKDL:n järjestörakennetta. Tutkielma pyrkii kuvaamaan ja jäsentämään kyseisen ryhmän syntymiseen johtaneita syitä ja kehityskaaria erityisesti kontekstualisoinnin avulla. Tutkielma vastaa kysymykseen siitä mitkä syyt johtivat SKDL:n sosialistien syntymiseen ja järjestäytymiseen omaksi yhdistykseksi, muttei koskaan itsenäiseksi puolueeksi.

Perusjoukko (SKDL:n sosialistit)

Suomen kansan demokraattisen liiton (SKDL:n) muodostivat jatkosodan jälkeen joukko erilaisia työväen järjestöjä, joista merkittävin oli Suomen kommunistinen puolue (SKP). Varsinkin vastustajien parissa SKDL:ää pidettiin lähinnä kommunistien peitejärjestönä. Tästä huolimatta valtaosa SKDL:n henkilöjäsenistä ei kuulunut SKP:hen ja niinpä heidän kohdallaan voidaan puhua SKDL:n ei-kommunistijäsenistä, muuta yhdistävää tekijää ei välttämättä ollut. Aikaisemmin liiton sisällä toimi myös Sosialistinen yhtenäisyyspuolue (SYP), mutta sen toiminta lakkasi erinäisten syiden johdosta jo 1950-luvun loppuun mennessä ja niinpä varsinaista järjestäytynyttä ei-kommunistien blokkia ei liiton sisällä ollut. ”Aleniuslaisiksi” kutsuttujen toimijoiden osalta tämä tutkielma keskit-

¹⁰ Sihto, Matti (1969): *SKDL:n ristiriidat 1960-luvulla*. Tampereen yliopisto, Tampere.

¹¹ Kekki, Eriikka (2011): *Kolmatta linjaa etsimässä: uusvasemmisto 1960-luvun keskusteluissa*. Pro gradu -tutkielma, Itä-Suomen yliopisto, Joensuu.

¹² Mikkolainen, Timo (2014): *Sosialistisen Yhtenäisyyspuolueen identiteetin jäljillä*, pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto, Tampere.

¹³ Sauli, Antti (2019): *Kohti punavihreää maailmaa: SKDL:n sosialistit ja heidän ideologinen profiilinsa 1980-luvulla*. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto, Helsinki.

tyy ainoastaan SKDL:n sisällä toimineisiin sosialisteihin, eikä siten ollen esimerkiksi selvitä Ele Aleniuksen vaikutusta muihin puolueisiin tai yhteiskuntaan sinänsä. Poikkeuksen luonnollisesti muodostavat SKP:n sisäiset fragmentit, joista ns. vähemmistöläiset selvästi positoivat itsensä ”ei-aleniuslaisiksi” kun taas ns. enemmistöläiset olivat paikoin yhteistyössä Aleniuksen kanssa. Toisaalta taas SDP:n vasemmistolaiset suuntaukset saattoivat saada tai antaa vaikutteita myös Aleniuksen ja yleisemmin vasemmistososialistien ajatteluun. Siksi perusjoukon rajausta on myös puolueiden rajapinnassa osittain häilyvä.

Aikarajaus (n. 1965–1970)

SKDL:n sosialistien osalta aikarajaus kohdistuu noin vuosiin välille 1965–1970. Ele Alenius valittiin SKDL:n pääsihteeriksi vuonna 1965 ja SKDL:n puheenjohtajaksi pari vuotta myöhemmin. Sitä aikaisemmin hän oli toiminut liiton varapuheenjohtajana. Samoihin aikoihin alkoi myös SDP:ssä tapahtua liikettä ”pari piirua vasemmalle” ja vielä muutamaa vuotta aikaisemmin vaikuttanut negatiivinen suhtautuminen yhteistyöhön SKDL:n kanssa alkoi menettää suosiotaan. Vuonna 1966 muodostettiin Rafael Paasion kansanrintamahallitus, jonka muodostivat SKDL, SDP, keskustapuolue ja TPSL. Tämä sama pohja (RKP:llä terästettynä) jatkoi vuonna 1968 Mauno Koiviston johdolla kevääseen 1970 asti.

Aikarajaus on taustoittavien kappaleiden osalta luonnollisesti joustavampi, sillä niissä tutustutaan tutkimuskysymyksen kannalta oleellisiin aikaisempiin kehityskaariin Suomessa ja muualla.

Käsite ”Aleniuslaisuus”

Ryhmämuodostumiseen liittyy väistämättä käsitys identiteetistä. Stuart Hall on kirjassaan *Identiteetti* pohtinut identiteetin käsitystä, jossa tutkittavaksi muodostuu subjekti, joka ”ottaa eri identiteettejä eri aikoina, eivätkä nämä identiteetit ryhmity kokonaisuudeksi minkään eheän 'minän' ympärille”.¹⁴ Sen lisäksi että henkilöt ovat päätyneet konkreettisesti valitsemaan tietyn yhteisön, on heillä mitä todennäköisimmin ollut myös käsitys itsestään ja ympäristöstään, mikä sekin on elänyt ajassa.

Ryhmäidentiteetit ja suuntaukset, jotka on nimetty yksittäisten henkilöiden nimien mukaan ovat usein käsitteinä vaarallisia. Nimi on saattanut aluksi (ja miksei myöhemminkin) tarkoittaa pikemminkin jonkunlaista vastapuolen sarkastista nimitystä tietylle liik-

¹⁴ Hall, Stuart et al. (1999): *Identiteetti*. Vastapaino, Tampere, 23.

keelle tai suuntaukselle, säilyttäen vastuun koko ryhmästä yhden henkilön harteille. Alenius ei itse kutsu politiikkaansa aleniuslaisuudeksi, eikä se ”aleniuslaisten” parissa ole muutenkaan yleistä. Tällöin aleniuslaisuus onkin usein jäänyt ”vastapuolen” määrittelemäksi. Tämä luonnollisesti asettaa haasteen tutkijalle päästä tämän suuntauksen itseymmärryksen lähteille ja toisaalta myös pystyä selvittämään sen merkitys muille toimijoille. Kumpikaan näistä ei välttämättä ole tarkka kuvaus siitä, mitä kyseinen suuntaus oikeasti tarkoittaa. Yhtä lailla merkitykset elävät ajassa. Kuten ”aleniuslaisuudella”, on muillakin sosialismin ja kommunismin suuntauksilla (esim. trotskilaisuus, maolaisuus tai stalinismi) ollut omat kannattajansa eri aikakausina ja jokaisella aikakaudella myös omat itseymmärretyt merkityksensä kyseiselle aatteelle. Termin käyttöön ja sen soveltuvuuteen palataan tutkielman loppupuolella tarkemmin.

Metodi ja aineisto

Alkuperäislähteinä on käytetty muun muassa aikalaiskirjoituksia ja poliittisia muistelmia. Poliittisten elämänkertojen osalta on hyvä muistaa niiden teleologisuus, minkä takia niihin on suhtauduttava samalla kriittisyydellä kuin aikalaiskirjoituksiinkin.¹⁵

Alkuperäislähteet toimivat erityisesti muistitietotutkimuksen lähteinä. Muistitietotutkimuksessa on johtopäätösten lähtökohtana ihmisen itsensä omille kokemuksilleen antama jäsennys.¹⁶ Jorma Kalelan mukaan tutkijan on päästävä tuon itseymmärryksen taakse, selvitettävä sen ja siihen perustuneen toiminnan tuottaneet yhteiskunnalliset ja kulttuurilliset olosuhteet. Hän ei kuitenkaan voi rakentaa tulkintaansa ohittamalla toimijoiden itseymmärrystä.¹⁷ Kalelan mukaan historian tutkija välittää lähteiden kertomaa asiaa kuulijoiden ymmärrettävään muotoon ollen ikään kuin portinvartija, tuomari tai kriitikko, joka pitää huolta laadusta.¹⁸ Tämän tutkielman osalta se tarkoittaa, että tutkielman aineistoksi ei ole kerätty yksittäisiä aikalaismuistoja, vaan pikemminkin kasattu niistä laajempi pohja ja kokonaisuus, jonka kanssa tutkimuskysymys keskustelelee.

¹⁵ Haataja, Lauri (2006): *Poliittinen henkilöhistoria*. Teoksessa Kurth, Rami & Soikkanen, Timo (toim.): *Yksilö ja yhteisö. Henkilöhistoriallinen keskustelu Suomessa 1930-luvulta 2000-luvulle*. Turun yliopiston poliittisen historian tutkimuksia 28, Turku, 60-72.

¹⁶ Kalela, Jorma (2006): *Muistitiedon näkökulma historiaan*. Teoksessa Fingerroos, Outi, Haanpää, Riina, Heimo, Anna & Peltonen, Ulla-Maija (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. SKS, Helsinki, 75.

¹⁷ Kalela 2006, 83-84.

¹⁸ Kalela, Jorma (2012): *Making History. The Historian and Uses of the Past*. Palgrave Macmillan, London.

Tutkielman aineistossa on tutustuttu erityisesti lähteisiin, jotka kuvaavat SKDL:n sisällä tapahtunutta toimintaa. Aleniusta ja hänen ajatteluaan koskevaa materiaalia löytyy mm. biografica-kokoelmasta, mistä tutkielmaa varten käytettiin Aleniuksen puheita (mm. liittoneuvostossa, joista useat käsittelivät vuosien 1966–70 hallituspolitiikkaa) sekä lehdistäleikkeitä vuosilta 1965–2006. Myös suoraan SKDL:n sosialisteja ja SKDL:n sosialistien valtuuskuntaa koskevasta arkistomateriaalista oli hyötyä tutkielman lähteistykselle. SKDL:n ohjelmatyöhön lähteenä toimi Tampereen yliopiston ylläpitämä Pohtiva-tietokanta.

Tässä tutkielmassa itseymmärryksen keskeisenä tarkastelukohteena on ryhmän itseymmärryksen muodostuminen ja sen rekonstruktio.¹⁹ Kuten Burke sanoo, "*communities have to be constructed and reconstructed. It cannot be assumed that a community is homogenous in attitudes or free from conflicts.*"²⁰ Ryhmänmuodostusta tarkastellaan sen sisäisten ja ulkoisten vaikutuksesta käsin. Samalla on tunnistettava, että se merkitys minkä yhteisö on antanut itselleen, ei välttämättä ole se sama mikä merkitys, joka sillä on muille. Matti Hyvärisen väitöskirjassa²¹ kuvataan SKP:n vähemmistöläisten menneitä. Tämä "me" automaattisesti tarkoittaa eroa jostakin toisesta, "heistä". Muutamassa kirjaan sisältyvässä aikalaishaastattelussa mainitaan erikseen Ele Alenius nimenomaisesti jonain toisena. Taistolaisen "me" on vastapainoa "Aleniukselle ja niille tyypeille". Näin ollen tämän tutkielman kannalta onkin keskeistä tuntee ne tekijät, jotka erottavat nämä kaksi ryhmää toisistaan.

Tutkielman rakenne

Tutkielman alussa käydään läpi sosialistinen perintö ennen 1960-luvua. Alaluvuissa esitellään pikaisesti sosialidemokraateista vasemmalle sijoittuva sosialistinen kehitys maailmansotien välillä sekä SKDL:n perustaminen heti toisen maailmansodan päättymisen jälkeen. Tämän jälkeen esitellään sosialistinen yhtenäisyyspuolue (SYP) sekä jakolinjojen muodostuminen.

Seuraavassa pääluvussa esitellään 1960-luvun kansainväliset virtaukset ja niissä tapahtuneet muutokset. Josip Broz "Tito" noustua Jugoslaviassa näytti mahdollisuuden Neuvostoliitosta itsenäiseen sosialistiseen tiehen, mitä erityisesti lisäsi Stalinin

¹⁹ Itseymmärryksen rekonstruktioista, ks. lisää esim. Kalela 2006, s. 83–84.

²⁰ Burke Peter (1992): *History and Social Theory*. Polity Press, Cambridge, 58.

²¹ Hyvärinen, Matti (1994): *Viimeiset taistot*. Vastapaino, Tampere.

kuolemaa (1953) seurannut ”Хрущёвская оттепель”, Hruštšovin valtaannoususta johtunut suojasään kausi. Sitä ei kuitenkaan kestänyt kauaa ja yhdeksi sen varmimmaksi päättymiseksi voidaan nähdä Tšekkoslovakian miehitys Varsovan liiton toimesta vuonna 1968, millä oli merkittäviä vaikutuksia koko maailman vasemmistokenttään. Jugoslavian ja Tšekkoslovakian sosialististen valtioiden lisäksi myös Euroopan kommunistiset puolueet ottivat irtiottoja Neuvostoliitosta. Tätä kehitystä seurataan alaluvuissa eurokommunismien ja pohjoismaisen kommunismin osalta. Myös kansalaisyhteiskunta, erityisesti sodan- ja kaksinapaisen maailmanjärjestyksen vastustus, oli liikkeessä.

Neljännessä pääluvussa taustoitetaan vasemmistolaista kehitystä Suomessa 1960-luvulla. SKP:n sisälle, osittain kansainvälisten tapahtumien seurauksena, syntyneet uudet jakolinjat; SDP:n siirtyminen ”pari piirua vasemmalle”; ja kansanrintaman pohjalta muodostettu hallitus muokkasivat kaikki osaltaan vasemmiston sisäistä kenttää. Samoin myös kansainväliset liikkeet ja nuorison aktivoituminen heijastuivat Suomeen.

Varsinaisessa pääluvussa käsitellään, sitä kuinka edelliset syyt johtivat SKDL:n sosialistien syntymiseen SKDL:n sisälle ja sitä kautta myös aleniuslaisen suuntauksen kehittymiseen ja lopulta sen järjestäytymiseen yhdistykseksi. Loppuyhteenvedossa arvioidaan muissa luvuissa esiteltyjen tapahtumien merkitys tutkimuskysymykselle ja jälkipuheissa lukijalle kerrotaan tutkielman aikarajauksen jälkeisestä kehityksestä. Lähteet on merkitty loppuun.

2. Sosialistit ennen 1960-lukua

SSTP ja maailmansotien välinen aika

Jo SKP:n alkutaival oli eripurainen ja sen erimielisyydet alkoivat jo puoluetta perustettaessa sisällissodan jälkitunnelmissa. Jukka Paastelan mukaan puolueessa oli kuusi oppositiota, joiden erimielisyyksien syyt olivat syvästi ideologisia.¹ Tauno Saarelan mukaan suomalainen kommunismi syntyi samanaikaisesti sekä Neuvosto-Venäjällä että Suomessa ja yhtyi syksyllä 1920, mikä taas osaltaan jätti jälkensä puolueen sisäisiin linjaeroihin. Suomalainen haara syntyi reaktiona SDP:n ”elvyttäjien” tulkintoihin vuoden 1918 tapahtumista sekä kaipuuna sotaan edeltäneeseen työväenliikkeeseen, joka toimi oppositiossa porvarillisia ryhmiä ja heidän yhteiskuntaansa vastaan.

Kun tämä kritiikki ei saanut SDP:tä muuttamaan linjaansa, perustivat he Suomen sosialistisen työväenpuolueen (SSTP), josta tuli suomalaisen kommunismin keskeinen organisaatio Suomessa ja jonka sisällä erilaiset tulkinnat varsinkin vallankumouksen toteutuksesta ja mahdollisuudesta jakoivat puoluetta.² SSTP:tä perustettaessa mukana oli kommunistien lisäksi myös sosialidemokraattisen puolueen linjaan tyytymättömiä sosialisteja, joille keskeinen ristiriitaisuus oli vallankumouksellisuuden ja reformistisuuden välillä. SSTP:n jäsenet kannattivat ulkoparlamentaarisia keinoja.³

Saarelan mukaan näitä tahoja kutsuttiin vasemmistososialisteiksi tai -radikaaleiksi, mutta termi on kuitenkin ongelmallinen sen vaihtelevan käytön takia. Voihan se tarkoittaa niin kommunistien kuin SDP:n sisällä tai sitten niiden välissä toimivia ryhmiä. Vasemmistososialismia ei juurikaan pohdittu SDP:stä vasemmalle jääneessä liikkeessä, olihan joka tapauksessa useat sen jäsenet tunnustuksellisesti kommunisteja ja se nojasi aatteellisesti vahvasti kommunismiin. Kuten Saarela huomauttaa, monet SSTP:ssä toimineet henkilöt voitaisiin määritellä vasemmistososialisteiksi sillä perusteella, että he eivät olleet SKP:n jäseniä. Kuitenkin tämä myöhemmin SKDL:stä tuttu käytäntö olisi juuri siksi ongelmallinen, että se siirtäisi sotien jälkeisen tulkinnan sitä edeltäneeseen aikaan ja antaisi näille ryhmille ominaisuuksia, joita niillä ei välttämättä ollut.⁴

¹ Mickelsson, 84–86.

² Saarela, Tauno (1996): *Suomalaisen kommunismin synty 1918–1923*. Kansan sivistystyön liitto, Helsinki, 359.

³ Mickelsson, 84–86.

⁴ Saarela, 16–17.

SKDL perustetaan toisen maailmansodan jälkeen

Suomen Kansan Demokraattinen Liitto (SKDL) syntyi välittömästi jatkosodan jälkeiseen maailmaan. SKDL:n syntymiseen vaikutti kolme tekijää. Sodanvastustajat vapautuivat vankiloista ja vankileireiltä, poliittisista syistä paenneet palasivat takaisin maahan. Heidän joukossaan oli kommunisteja, sosialisteja, vapaamielisiä porvareita ja pasifisteja, ja he kannattivat kaikkien edistyksellisten ihmisten yhteistyötä. Toiseksi SKP pyrki saamaan aikaan laajan yhteisrintaman. Kolmanneksi, SDP:stä erotetut ”kuutoset” olivat korkea-arvoisia poliittisia toimijoita, jotka jäätyään ilman poliittista kotia pyrkivät rakentamaan yhteistyön liittoa. Tällaista puolueiden välistä yhteistyöengasta yritettiin vielä muodostaa vuoden 1948 vaaleihin, mutta siitä ei kuitenkaan tullut mitään SDP:n hylättyä SKDL:n vaalitarjouksen yhden äänen enemmistöllä, ja näin ollen oli selvää, että SKDL:n ei saisi koottua koko työväenliikettä siipiensä alle.⁵ Joka tapauksessa ilman SDP:täkin syntyi kommunistien, ns. kuutosten sekä SDP:n opposition muodostama yhteistyöliitto, SKDL.⁶

Aarne Saarisen mukaan 1920-luvulla tyhjiö Tannerin johtaman SDP:n ja maanalaisen jyrkän linjan kommunistien välissä oli niin suuri, että se edellytti uuden puolueen perustamista. Jälleen kerran se syntyi sosialidemokraattisessa puolueessa oppositioon jääneiden toimesta, mikä Saarisen mukaan muodostaa historiallisen taustan myös SKDL:n syntymiselle yli 20 vuotta myöhemmin. Näin ollen hänenkin mukaansa syyt SKDL:n perustamiselle olivat SDP:n hajaannus ja sisäiset erimielisyydet. Samalla Saarinen muistuttaa myös kiinnostavasta piirteestä SKP:stä, mikä edesauttoi SKDL:n syntymistä: Koska jäseneksi liittymistä valvottiin tiukasti, ei kaikkia mahdollisia halukkaita myöskään edes olisi hyväksytty sen jäseniksi.⁷

SKDL:ää perustettaessa kommunistit eivät halunneet tehdä siitä selkeästi sosialistista puoluetta, sillä silloin se kilpailisi ohjelmansa kanssa kommunistien kanssa ja toisaalta liiton alle oli tarkoitus kerätä kaikki fasisminvastaiset voimat eikä silloin siten ollen ajateltu olevan välttämättä edellytettävä sosialismin hyväksymistä esimerkiksi sosialidemokraattiselta oppositiolta tai edistyksellisiltä porvareilta. Tämän takia liiton raken-

⁵ Hautaniemi, Antero & Korhonen, Liisa (1977): *Kansanvallan ja yhteistyön liitto, SKDL:n kehitys, luonne, tehtävä*. Kansan sivistystyön liiton kirjasto, Helsinki, 41.

⁶ Hentilä, Jorma toim. (1974): *Paremmän elämän puolesta. Asiakirjoja ja lausuntoja SKDL:stä ja sen tavoitteista vuosilta 1944–1964*. Kansankulttuuri oy, Helsinki, 5.

⁷ Saarinen, Aarne (1984): *Suomalaisen kommunistin kokemuksia*. Tammi, Helsinki, 25–26.

teeksi tuli muoto, jossa jäsenenä voi olla se suoraan tai jonkun toisen puolueen kautta.⁸ Päätökseen tehdä SKDL:stä yleisdemokraattinen vaikutti vahvasti valvontakomission johtajana toiminut Ždanov, ja siten (K.H. Wiikin) ehdotus SKDL:stä sosialistisena järjestönä hylättiin.⁹ Niinpä jo toimintansa alussa SKDL:n mukaan tuli omien perusjärjestöjensä lisäksi ryhmiä, jotka olivat tyypiltään yhteisöjäseniä (SKP, Akateeminen sosialistiseura ASS, Suomen Demokraattinen Nuorisoliitto SNDL). Näillä yhteisöjäsenillä oli oma järjestörakenteensa perusjärjestöineen hallintoineen.¹⁰

Vasemmistososialistien kaaderipuolue SYP

Yksi merkittävistä yhteisöjäsenistä oli vuonna 1946 perustettu Sosialistinen Yhtenäisyyspuolue (SYP). Vuonna 1948 SYP:n puheenjohtajaksi valittu Atos Wirtanen on muistelmissaan perustellut SYP:n perustamisen tarvetta ja suhtautumisesta muihin puolueisiin. Hänen mukaansa puolueen perustajat olivat olleet kriittisiä SDP:n harjoittamaa asevelipolitiikkaa kohtaan, minkä lisäksi myös yhteistyö kommunistien kanssa nähtiin tarpeellisenä ja hyödyllisenä. Samalla ei kuitenkaan haluttu luoda kolmatta työväenpuoluetta (olihan SYP ”se oikea SDP” ainakin heidän omasta mielestään), sillä sen uskottiin olevan vahingollinen asia koko liikkeelle. Näin ollen he uskoivat SDP:n lopulta siirtyvän heidän linjoilleen ja tekevän SYP:n tarpeettomaksi. Samalla SKDL:n tuli heidän mielestä olla aito yhteistyöelin SDP:n ja kommunistien välillä, eikä ”naamioitu kommunistinen järjestö”. Samalla tosin toivottiin myös kommunistien maltillistuvan.¹¹

SKDL:n sisällä oli kuitenkin myös epäluuloa SYP:läisiä kohtaan, ja siitä harkittiinkin muodostettavaksi kaikki SKDL:n jäsenet kattavaa puoluetta vuonna 1947. O.W. Kuusinen sai kuitenkin tyttärensä Hertta Kuusisen perääntymään hankkeesta. Olisihan se merkinnyt siten ollen SKP:n ja sitä myötä kommunistien eturintama-ajatuksen tuhoa.¹²

SYP:iä voi luonnehtia elitistiseksi kaaderipuolueeksi, sillä siinä toimi niin oikeistolaisia sosialidemokraatteja, keskustalaisia kuin vasemmistolaisiakin. Yhteistä heille oli akateemisuus: johto oli täynnä sivistyneitä sosialisteja, mutta kenttää sillä ei ollut juuri

⁸ Mickelsson, 163.

⁹ Haikara, Kalevi (1975): *Isänmaan vasen laita. Suomen kansan demokraattinen liitto 30 vuotta piikkiä kansakunnan lihassa*. Otava, Helsinki, 25.

¹⁰ Hautaniemi & Korhonen, 44. Vuonna 1977 SKDL:n sosialistit mainittiin heti näiden yhteisöjäsenten alapuolella, ja heidän kerrottiin järjestäneen toimintansa valtakunnallisen yhteistyötoimikunnan kautta.

¹¹ Wirtanen, Atos (1972): *Poliittiset muistelmat*. Otava, Helsinki, 69.

¹² Mikkolainen, 61.

lainkaan.¹³ Timo Mikkolaisen mukaan SYP:n johtohenkilöiden päätyminen puolueeseen kulkee pääosin kolmea tietä: alusta asti olemalla SDP:n oppositiossa, ”hoipertelemalla” SSTP:ssä ja vasemmistoryhmässä yhteistyötä kommunistien ja SDP:n välillä hakien sekä kolmantena sotapolitiikan vuoksi, tannerilaisuudesta poispäin siirtymällä. Näiden lisäksi puolueeseen päädyttiin myös kauempaa keskustastakin, kuten entisen edistyspuoluelaisen Ensio Hiitosen matka osoittaa.¹⁴ SYP:ssä osa jäsenistä ja johtajista piti toimintaa SKDL:ssä tärkeämpänä kuin omaa puoluettaan, jotkut eivät eroa juurikaan miettineet ja muutamalle harvalle SYP oli pääasiallinen toimintafoorumi. Tärkein identiteetin muodostaja ainakin aluksi löytyi eronteosta SDP:n oikeistoon.¹⁵

Edes 50-luvun alun pahimpina stalinismin kausina sosialistit eivät jättäneet SKDL:ää, ja niinpä vikoineen ja puutteineenkin SKDL oli parempi vaihtoehto kuin lähteä omille teille. Poikkeuksiakin tosin oli, SYP:iä ja sen johtoa liiton stalinistinen linja ei miellyttänyt ja syyskuussa 1953 Hiitonen ilmoitti eroavansa SYP:stä ja siten myös SKDL:stä.¹⁶ Lopulta Atos Wirtanen johdatti koko SYP:n eroon SKDL:stä. Vaikutus jäi kuitenkin pieneksi useimpien SYP:läisten jäädessä henkilöjäsenenä SKDL:ään ja sen johtoon.¹⁷ Mikkolainen jakaa puolueen hajoamisen aikaiset linjaerot kolmeen ryhmään: itsenäisyysryhmään (Ruutu, Virtanen), SDP-linjaan (henkilöt, jotka halusivat puolueen loikkaavaan SDP:n jäseniksi, mm. Hiitonen) sekä SKDL:lle lojaaliin linjaan (Kusti Kulo).¹⁸

Kun SYP:n erosta SKDL:stä päätettiin 13.3.1955, mainitsi Wirtanen merkittävimmiksi eroiksi kommunistien ja sosialistien välillä kysymykset parlamentarismista sekä maan itsenäisyyden teemoista.¹⁹ Teema, joka tulisi toistumaan vielä useasti myöhemminkin.

Jakolinjat muodostuvat, aate kirkastuu

Jo alkuvuosista lähtien SKDL:n perustaneiden sosialidemokraattien ja SKP:n johdon välillä oli aatteellispoliittisia jännitteitä, jotka ilmenivät muun muassa kysymyksissä sosialismista, pää-äänenkannattaja *Vapaan Sanan* linjasta sekä osapuolten edustuksesta liiton toiminnasta vastaavissa elimissä. Tämä johti lopulta osan sosialidemokraateista siirtymiseen pois järjestöstä ja, Aleniuksen sanoin, SKDL:n ajautumiseen kommunistien

¹³ Mickelsson, 164.

¹⁴ Mikkolainen, 46, 49.

¹⁵ Mikkolainen, 78.

¹⁶ Haikara, 113, 120.

¹⁷ Rentola, Kimmo (1997): *Niin kylmää että polttaa. Kommunistit, Kekkonen ja Kreml 1947–1958*. Otava, Helsinki, 363.

¹⁸ Mikkolainen, 114.

¹⁹ Mikkolainen, 110.

peitejärjestöksi.²⁰ Etenkin sodan jälkeen SKDL:ään liittyneet sosialidemokraatit kaipa-
sivat omille teilleen, SKP:n ollessa liaksi Moskovat talutusnuorassa.²¹ Hertta Kuusinen
on tosin myöhemmin kiistänyt, että kyseessä olisi missään vaiheessa ollut SKP:n peite-
järjestö: ”jokainen tunsu kuutosen kuutoseksi, kommunistin kommunistiksi, kuten silloi-
nen sanonta kuului. Kysymys oli yhteistoiminnasta lähimmän kansanvaltaisen päämää-
rän saavuttamiseksi”, hän sanoi artikkelissaan teoksessa *Kipinästä syttyi tuli*.²²

Ulkopolitiikka oli ollut ensimmäisiä merkittäviä jakolinjoja SKP:n ja sosialistien välillä
jo heidän käsitellessään suhdettaan Jugoslaviaan ja sen johtajaan Josip Broz Titoon hei-
näkuussa 1948. Hertta Kuusinen oli vaatinut puolueelta yhtenäistä, Kominternin mu-
kaista linjaa, eikä siten ollen Raoul Palmgrenin ja *Vapaan sanan* ”titolainen” kirjoittelu
ollut kommunisteille hyväksyttävää. Palmgren saikin lähteä vuoden 1952 lopulla, mikä
osaltaan vaikutti voimakkaasti SYP:läisten suhtautumiseen yhteistyöjärjestönsä, eron
symbolisoidessa jyrkän linjan voittoa SKDL:ssä.²³

Muistelmissaan Atos Wirtanen littää Palmgrenin tieteellisenä sosialistina samaan jat-
kumoon N.R. av Ursinin, Yrjö Mäkelinin, Yrjö Sirolan, O.W. Kuusisen ja K.H. Wiikin
kanssa. Palmgrenin yhteydessä Wirtanen mainitsee yhden keskeisimmästä tekijöistä
socialistien itseymmärrykselle: maailmanrauhan varjelemisen. Atomisodan mahdolli-
suuden takia hänen mielestään tulisi maailmanvallankumouksen näköalat siirtää pois
päiväjärjestyksestä niin teoreettisesti kuin käytännössäkin. Tämä tarkoittaisi siten ollen
myös kommunistisessa liikkeessä vaikuttavien maltillisten voimien vahvistamista ja
vain se yhdessä aktivoituvan sosialidemokratian kanssa varmistaisi maailmanrauhan ja
rauhallisen sosialistisen uudistustyön.²⁴ Kirjailija Jörn Donnerin mukaan Wirtasen ja
Palmgrenin kaltaiset kansandemokraattisen liikkeen toisinajattelijat samaistuivat ihmis-
kasvoiseen sosialismiin ja kauan ennen kuin koko termiä oli edes keksitty. Siksi he
Donnerin mukaan varmasti olivatkin tyytyväisiä siitä kehityksestä, mihin suuntaan kan-
sandemokraatit 1960-luvulla kehittyivät.²⁵

²⁰ Alenius, Ele (2007) *Miten SKDL itsenäistyi*. Teoksessa Leppänen Veli-Pekka (toim.), *Etusivu uusiks! Kansan Uutisten viisi vuosikymmentä 1957–2007*. Kansan Uutiset, Helsinki, 68.

²¹ Rentola 1997, 175.

²² Hautaniemi & Korhonen, 42.

²³ Mikkolainen, 80, 97.

²⁴ Wirtanen, 142, 147.

²⁵ Donner, Jörn (2013): *Mammutti, tai Jörn Donnerin jälkeensä jääneet tekot: pahoinvoinnin historiaa Suomessa*. Otava, Helsinki, 226, 229. Donnerin käymät keskustelut Wirtasen ja Palmgrenin kanssa saivat hänet myös vakuuttuneeksi, että SKDL edusti niitä ajatuksia, joita Donnerkin uskoi edustavansa. ”Ulkoa

Kehitystä nimittäin SKDL:ssä tapahtui, ainakin ohjelmatasolla. SKDL:n ensimmäisen ohjelman (1949) mukaan liitto oli lähinnä yleisdemokraattinen yhteistyöjärjestö. Ohjelmassa ei puhuttu sosialismista, mutta siitä sävyttyi sosialistinen henki.²⁶ Kun vielä 1949 ohjelma alkoi kappaleella Suomen ulkopoliittisesta asemasta²⁷, oli se vuoden 1967 ohjelmassa vasta sivulla 12. Tosin edelleen Suomen ulkopoliittisen linjan perustaksi määriteltiin vuoden 1948 YYA-sopimus. Nyt kuitenkin mukaan oli tullut kappale maailmanrauhasta ja sen alle mm. pyrkimys YK:n aseman lujittamiseen, kansainvälisen jännityksen lieventämiseen, Pohjoismaisen yhteistyön parantamiseen sekä laajemmin kansainvälisen ajattelun syventämiseen.²⁸

Vuoden 1967 periaateohjelmaan kirjattiin kappaleen ”kansanvaltaisten voimien yhteistyö” alle erillinen maininta SKDL:n tavoitteesta ”koko vasemmiston ja keskustan edistyksellisten voimien pysyvän yhteistyön” vakiinnuttamisesta, mutta myös luottamuksellisten suhteiden kehittämisestä vasemmiston sisällä (eli SDP:n ja SKDL:n yhteistyö) sekä SKDL:n puitteissa.²⁹ Tämä jatkui vielä vuoden 1973 ohjelmassa, jossa vielä korostettiin SKDL:n koostuvan ”sosialisteista, kommunisteista ja muista edistyksellisistä ihmisistä” (vielä vuoden 1967 ohjelmassa oli sosialistien ja kommunistien osalta järjestys toisinpäin!), jotka ”toimivat siinä tasaveroisessa yhteistyössä”. Vuoden 1973 ohjelmassa YYA-sopimus oli tiputettu viimeiseksi kappaleeksi ja se oli saanut rinnalleen myös rauhaa turvaavat pyrkimykset ja kansojen välisen tasaveroisen yhteistyön.³⁰

Mutta ei mennä vielä asioiden edelle. Ensiksi lienee paikallaan tarkastella millaista kehitystä ulkomailla tapahtui.

päin sosialistien ja kommunistien yhteisrintama näytti murtumattomalta. Sisältä päin tilanne oli kokonaan toisenlainen.” (Näin joskus 1950-luvulla).

²⁶ Rantala, 78.

²⁷ Suomen kansan demokraattinen liitto (1949): *Suomen Kansan Demokraattisen Liiton Ohjelma 1949*. Puolueohjelmien tietokanta POHTIVA, Yhteiskuntatieteellinen tietokanto, Tampere. <<https://www.fsd.tuni.fi/pohtiva/ohjelmalistat/SKDL/621>> Viitattu 29.2.2020

²⁸ Suomen kansan demokraattinen liitto (1967): *Suomen Kansan Demokraattisen Liiton Periaateohjelma 1967*. Puolueohjelmien tietokanta POHTIVA, Yhteiskuntatieteellinen tietokanto, Tampere. <<https://www.fsd.tuni.fi/pohtiva/ohjelmalistat/SKDL/626>> Viitattu 29.2.2020.

²⁹ Suomen kansan demokraattinen liitto (1967).

³⁰ Suomen kansan demokraattinen liitto (1973): *SKDL:n poliittinen toimintaohjelma 1973*. Puolueohjelmien tietokanta POHTIVA, Yhteiskuntatieteellinen tietokanto, Tampere. <<https://www.fsd.tuni.fi/pohtiva/ohjelmalistat/SKDL/628>> Viitattu 29.2.2020).

3. Kansainvälisiä virtauksia

Kansainvälinen sosialistien jakautuminen eri suuntauksiin voi Salvadorin mukaan ajoittaa jo ensimmäisen maailmansodan aikoihin, jolloin ”useat sosialistit havaitsivat olevansa pikemminkin nationalisteja kuin sosialisteja”, mikä taas synnytti seuraavina vuosikymmeninä fasistiset liikkeet Ranskassa ja Italiassa. Huolimatta fasismin tappiosta, tämä nationalistinen piirre ja irtautuminen internationalismista jäivät kuitenkin osaksi liikettä vielä toisenkin maailmansodan jälkeen. Toki nationalismi sai erilaisia piirteitä eri maissa, olihan jo Leninkin tehnyt eron kapitalistisen maiden sekä kolonialismin alaisten maiden nationalismille. Tämä kansalliskommunismiksi kutsuttu suuntaus sai eri puolilla maailmaa erilaisia versioita, Etelä-Amerikan castroismista (”Patria o muerte!”) Jugoslavian titoismiin.¹

Myös sosialismilla oli erilaisia kansallisia sovituksia. Arabisosialismi laajemmin, ja Baath-puolueen sekä Egyptin ”nasserismin” ideologia erityisesti, perustuivat käytännölliseen lähestymistapaan. Sosialismi nähtiin käytännönläheisenä keskitienä kommunismin ja kapitalismin välillä ja se voidaan pikemminkin tulkita nationalistisena kuin sosialistisena suuntauksena. Esimerkiksi Baath-puolueelle sosialismi tuli vasta itsenäisyyden jälkeisenä vaihtoehtona, nationalismi oli sille tärkein tavoite. Tällöin myös kansallistamispolitiikkaa oli pikemminkin modernisoinnin mahdollistavaa käytännöllistä irrottautumista ulkopuolisesta vallasta kuin ideologista sosialisointia.²

Jugoslavia ja Tito

Atos Wirtasen mukaan toisessa maailmansodassa stalinistilaiset menetelmät ja opit olivat saaneet ylivallan voitokkaasti käydyn sodan jälkeen ja vain Tito osoitti jotain uutta-kin olevan tekeillä kommunistisessa aate- ja valtapiirissä.³ Titolle kansallinen itsenäinen politiikka olikin helpommin mahdollista. Olihan hän johtanut itse omia lojaaleja joukkojaan taistelussa Saksan armeijaa sekä sen kollaboraattoreita vastaan. Tito myös saattoi luottaa muiden suurvaltojen (pääasiassa Yhdysvaltojen) apuun mikäli sota Neuvostoliittoa vastaan syttyisi. Näiden realististen tulkintojen lisäksi myös aatteelliset erot korostuivat. Jugoslaavit hylkäsivät Moskovan teesit Venäjän tiestä ainoana oikeana ja mahdollisena kohti sosialismia. Samalla hylätessään yhden vaihtoehdon mallin jugoslaavit

¹ Salvadori, Massimo toim. (1968): *Modern Socialism*. Harper Torchbooks, New York, 319–320.

² Salvadori toim., 348–351.

³ Wirtanen, 140.

suhtautuivat myös omaan toteutukseensa kriittisesti. Sekään ei ollut globaalisti välttämättä toimiva malli, vaan jokaisen valtion tuli löytää oma reittinsä, jonka ei siis välttämättä tarvinnut olla vallankumouksellinen. Salvadorin mukaan tällainen Jugoslavian kehitys oli Stalinin pahin kokemansa vastaisku hänen otettuaan vallan kommunistisessa puolueessa.⁴

Toisaalta kyseessä oli kuitenkin vain erilaisten nationalismien yhteentörmäyksestä: Stalinin venäläinen imperialistinen nationalismi ajautui ristiriitaan Titon jugoslavialaisen nationalismin kanssa, Titon balkanilaisen version otettua erävoiton. On myös huomattava, että aluksi Titon sosialismin sovellutus oli jopa äärimmäisempää kuin Neuvostoliitossa, mutta maltillistui toisaalta Yhdysvaltojen taloudellisen ja poliittisen avun sekä kansallisen kannatuksen turvaamisen takia.⁵

Huomionarvoista on, että Tito itse ei kokenut itseään saati edustamaansa linjaa titolaiseksi, ja ettei mitään titoismiakaan ollut olemassakaan. Hänen kerrotaan sanoneen:

Me olemme marxilaisia, minä olen marxilainen ja siten ollen en voi olla 'titolainen'. --- Stalin tässä on revisionisti, joka on eksynyt marxilaiselta polulta. Titoismia doktriinina ei ole olemassa. Me vain yritämme löytää mahdollisimman oikean, inhimillisen ja sopivimman tavan kehittää marxismia käytännössä. Maassamme vallitsee sosialismi, ei titoismi.⁶

Titolaisuus oli kuitenkin lyömäase suomalaisessakin keskustelussa. SKP:n kaaderijaostot ryhtyivät marraskuussa 1949 keräämään aineistoa niistä henkilöistä, jotka olivat osoittaneet epäluottamusta Neuvostoliittoon. Samalla SKP:n tiedustelu raportoi neuvostoliittolaisille ”titolaisuuden oireista” myös puolueen ulkopuolella ja esimerkiksi vuoden 1950 presidentinvaalien alla Mauno Pekkala syytettiin titolaisuudesta.⁷

Silloinen Akateemisen Sosialistiseuran puheenjohtaja Ele Alenius tapasi Jugoslavian lähetystösihteerin Kalastajatorpalla alkusyksystä 1949.⁸ Aleniuksen mukaan jugoslaavit vaikuttivat muita enemmän kiinnostuneilta SKDL:stä ja sen yhteistyöluonteesta. Alenius myös kutsuttiin tapaamaan Edvard Kardeljia, joka oli Jugoslavian itsehallintososialismin teorian luoja ja Titon jälkeen maan kakkosmies. Alenius tapasikin heidät molemmat uransa aikana.⁹

⁴ Salvadori toim, 332.

⁵ Griffith William E. (1978): *The Diplomacy of Eurocommunism*. Teoksessa Tökés, Rudolf L. (toim.): *Eurocommunism and Détente*. A Council on Foreign Relations Book, New York, 389.

⁶ Salvadori toim, 332.

⁷ Rentola 1997, 110, 113.

⁸ Rentola 1997, 113.

⁹ Alenius, Ele (1995): *Salatut tiet*. Painatuskeskus, Helsinki, 201.

Myös Erkki Salomaan poliittiseen linjaan vaikuttivat hänen Jugoslavian kokemuksensa. Syksyllä 1958 Salomaa vieraili Jugoslaviassa tutustuen laajalti maan poliittisiin oloihin, varsinkin työläisiin ja ay-liikkeeseen. Erityisesti työpaikkojen itsehallintosysteemi sai työläisiltä paljon kehuja ja sitä pidettiin parhaana muotona sosialismia rakentaessa. Salomaan mukaan Stalinin kuoleman jälkeen suhteet olivat hiukan lämmenneet suhteessa Neuvostoliittoon, mutta silti jugoslaavit olivat edelleen tyytymättömiä Neuvostoliittoa ja muita sosialistisia maita kohtaan heidän hylättyä Jugoslavian ja eristäneet heidät kansainvälisestä työväenliikkeestä. Vielä tässä vaiheessa Salomaa kuitenkin neuvoi pyrkimään suhteiden aktiiviseen parantamiseen, eikä tukenut oman tien rakentamista.¹⁰

Suurin vaikutus Titolla ja Jugoslavialla oli ehkä kuitenkin Neuvostoliiton kehitykseen. Hruštšov kertoo muistelmissaan ensimmäisen matkansa Jugoslaviaan Titon vieraaksi kesällä 1955 muuttaneen hänen asenteensa ja avanneen hänen silmänsä Stalinin terrorille sekä niille heikkouksille, joita stalinistisessa Neuvostoliitossa oli verrattuna sosialistiseen Jugoslaviaan.¹¹ Heti Stalinin kuoltua Hruštšov halusi ”likvidoida” sen ”*vihan ilma-piirin, jonka Stalin oli luonut Neuvostoliiton ja Jugoslavian välille*”. Hruštšovin mukaan tätä vastusti NKP:n pääideologi Mihail Suslov, joka itsepintaisesti väitti, ettei Jugoslavia enää ole sosialistinen maa. Lopulta perustettiin komissio, jonka raportti päättyi lopputulokseen, ettei Jugoslaviaa ollut aiheellista pitää kapitalistisena valtiona.¹²

Raportin perusteella laadittiin sovintoesitys maiden välille. Hruštšovin mukaan Tito vaati tässä yhteydessä, että Neuvostoliiton oli sitouduttava olemaan puuttumatta muiden maiden ja puolueiden sisäisiin asioihin ja tunnustettava kaikille maille oikeus toteuttaa omaa tahtoaan ilman ulkopuolista painostusta. Näin ollen Hruštšov kertookin kokemuksensa perusteella Titon kanssa tulleen tulokseen, että on ”erilaisia tapoja rakentaa sosialismia” ja jatkaa:

ei ole yhtä ainoaa mallia tai muottia, joka sopisi kaikille maailman kansoille. Tällainen ajattelutapa on pelkkää typeryyttä. Jokainen puolue tietää, miten parhaiten varmistaa yhtenäisyys omissa riveissään. Enemmän kärsivällisyyttä olisi osoitettava sellaisille puolueille, jotka hieman eri tavalla yrittävät lähestyä kansan perusongelmia. Jokaisen työväenluokan pitäisi itse saada valita oman kehityksensä suunta, jonka määräisivät maan historialliset ja taloudelliset olot.

Tähän Hruštšov kuitenkin lisäsi:

¹⁰ Oinonen, Teemu (1989): *Erkki Salomaa: Edelläkävijä*. Tammi, Helsinki, 244.

¹¹ Hruštšov, Nikita (1971): *Hruštšev muistelee* (alkup. Talbott, Strobe toim. *Khrushchev remembers*, Little Brown and Company, 1970). WSOY, Helsinki, 294.

¹² Hruštšov, 321.

elintärkeä edellytys tietysti olisi, että tuotantovälineet ja pankit kuuluisivat kansalle ja että valtiovalta kuuluisi proletariaatin diktatuurille.¹³

Hruštšovin kritisointua salaisessa puheessaan myös Stalinin Jugoslavia-politiikkaa, toden sen olleen häpeällistä ja että maiden välinen konflikti olisi voitu ratkaista neuvotte-
luin, puhui samasta myös SKP:n pääsihteeri Ville Pessi vuonna 1957. Pessi tosin tar-
kensi kuinka kaikki kommunistiset puolueet ja työväenpuolueet olivat myöntäneet teh-
neensä virheen katkaistessaan suhteensa Jugoslaviaan. Kuitenkin vuonna 1961 Pessi
katsoi Jugoslavian astuneen ”revisionismin suohon”.¹⁴ Näin ollen näkemys Jugoslavia-
sta oli myös SKP:n sisällä ristiriitainen. Into Kangas huomauttaa kuinka liika NKP:n
seuraaminen oli johtanut SKP:n kannalta ongelmiin suunnan muututtua ja tällaiseksi
esimerkiksi Kangas mainitsee juurikin SKP:n liian innokkaan titolaisuuden tuomitsemi-
sen 1940-luvun lopussa ja sen myöhemmän katumisen.¹⁵

Atos Wirtasen mukaan

(1950-luvun alussa) Suomen työväenliike ei miltään osin ollut niin itsenäinen, että
se voisi löytää oman tiensä omin voimin, riippumattomana kansainvälisestä kehi-
tyksestä. Jugoslavian esimerkki saattoi näyttää houkuttelevalta, mutta myös pelot-
tavalta,

eikä hän uskonut että Suomessa olisi mahdollista harjoittaa maltillista ja yhteistyöky-
kyistä työväenliikepolitiikkaa lähimmän kymmenen tai kahdenkymmenen vuoden kulu-
essa.¹⁶ Tässä hän kuitenkin erehtyi.

Neuvostoliiton suojasää

Hruštšovin puheesta Neuvostoliiton kommunistisen puolueen (NKP) XX puoluekoko-
uksessa helmikuussa 1956 käynnistynyt suojasää heijastui koko kansainväliseen kom-
munistiseen maailmaan. Kehitys oli kuitenkin alkanut jo heti Stalinin kuoltua vuonna
1953, ja kiitokset siitä voidaan joidenkin lähteiden mukaan osoittaa suomalaisen kom-
munismin suuntaan. Lähetysneuvos Vladimir Fjodorovin mukaan nimittäin juuri O.W.
Kuusinen nosti puheessaan NKP:n keskuskomitean täysistunnossa vuonna 1954 esille
”henkilödiktatuurin” demokratiaa rapauttavat vaikutukset julistaen kuinka ”*sosialistinen
demokratia on sellainen kukka, ettei se kasva henkilökultin varjossa*” näin ennakoiden

¹³ Hruštšov, 324, 331–332.

¹⁴ Käyhkö, Ulla (2005): *Inkeri Lehtinen ja stalinismi SKP:ssa: Lehtisen elämä ja erityisesti osallistumi-
nen SKP:n johdon 1960-luvun stalinismikeskusteluun (1960–1968)*. Pro gradu -tutkielma, Tampereen
yliopisto, Tampere, 50 (Lähteinä SKP:n XI edk 29.5.–2.6.1957, s. 20–21 sekä SKP:n kk pk 12.11.1961,
MF 57, KansA).

¹⁵ Kangas, 46.

¹⁶ Wirtanen, 150.

Hruštšovin myöhempiä toimia. Lopulta Kuusisen ehdotuksesta ja Hruštšovin kannattamana ohjelmaan liitettiin proletariaatin diktatuurin muuttaminen yleiskansalliseksi valtioksi.¹⁷ Kuusinen laati Hruštšoville proletariaatin diktatuurin hylkäämistä koskevan muistion vuonna 1957, missä esitettiin siitä luopumista vallankumouksen 40-vuotisjuhlien aikana marraskuussa 1957. Käsitteestä päästiin kuitenkin eroon vasta aivan viime metreillä vuonna 1961 ennen ”lopullisen” ohjelmaluonnoksen julkistamista, eikä ohjelma silloinkaan täysin tyydyttänyt Kuusista. Myöskään suunniteltu perustuslakiuudistus ei toteutunut. Joka tapauksessa Kuusinen oli ajatuksiltaan edistyksellinen omassa viiteryhmässään ja hänen ansiokseen tai syykseen voikin siten ollen lukea sen kehityksen mitä kommunistipuolueille tapahtui.¹⁸ Reformistiksi häntä ei kuitenkaan voi sanoa, pikemminkin hän uskoi väkivallattoman vallankumouksen mahdollisuuteen.¹⁹ Kuusisen kirjaa marxismi-leninisin perusteista vuodelta 1959 Timo Vihavainen kutsuu aikansa lapseksi, jossa esille tulee henkilökultin sekä dogmaattisuuden kritiikki.²⁰

Joka tapauksessa SKP:n sisäisen jakautumisen juurien voidaan katsoa ulottuvan kommunismin kansainväliseen kriisiin vuonna 1956.²¹ Hruštšovin mukaan he pitivät huolen siitä, että hänen puheensa jäljennöksiä levitettiin kaikkialle veljespuolueille, jotta niillä olisi mahdollisuus tutustua siihen. Sitä kautta puhe pääsi myös julkisuuteen.²² Lieneekin täysin selvää, että myös Suomessa puhe oli jo tuoreeltaan käytössä. Aleniuksen mukaan Hruštšovin puheesta keskusteltiin SKDL:n piirissä, mutta vasemmiston lehdistössä sitä ei juurikaan käsitelty.²³

Viktor Vladimirovin mukaan Hruštšovista alkaen Neuvostoliiton Suomi-politiikkaa muuttui ratkaisevasti. Se ei enää pyrkinyt muuttamaan suomalaista yhteiskuntajärjestystä, vaan pikemminkin säilyttämään sen sellaisenaan ja siten osoittamaan maailmalle sitä ”malliesimerkkinä kahden yhteiskunnallis-poliittisen järjestelmältään erilaisen (kurs.

¹⁷ Fjodorov, Vladimir (2001): *NKP:n Suomen osastolla 1954–1989*. Otava, Helsinki, 57.

¹⁸ Renkama, Jukka (2003): *Kuusinen ja Neuvostovaltion käsitteen uudistaminen vuosina 1957–1961*. Teoksessa Vihavainen, Timo (toim.): *O.W. Kuusinen ja Neuvostoliiton ideologinen kriisi vuosina 1957–64*. SKS, Helsinki, 107–192.

¹⁹ Zhuravljov, Sergei haast. (2003): *Georgi A. Arbatovin haastattelu 15.2.2002*. Teoksessa Vihavainen Timo (toim.): *O.W. Kuusinen ja Neuvostoliiton ideologinen kriisi vuosina 1957–64*. SKS, Helsinki, 255.

²⁰ Vihavainen, Timo (2003): *Takaisin Leniniin? Ideologinen tilanne Stalinin jälkeen ja O.W. Kuusisen näkemykset*. Teoksessa Vihavainen Timo (toim.): *O.W. Kuusinen ja Neuvostoliiton ideologinen kriisi vuosina 1957–64*. SKS, Helsinki. SKS, Helsinki, 30.

²¹ Rantala, 151.

²² Hruštšov, 300.

²³ Alenius 1995, 138.

VV) valtion rauhanomaisesta rinnakkaiselosta”.²⁴ Vladimirovin mukaan kuitenkin Neuvostoliitolle Suomen ulkopoliittinen linja ja siten myös Neuvostoliiton suhtautuminen Suomeen, oli tiukasti sidoksissa henkilöihin, ja tarkemmin ottaen Kekkoseen. ”*Kekkonen oli yhtä kuin meille (Neuvostoliitolle) ystävällismielinen Suomi*” ja näin ollen myös ne, jotka olivat Kekkosen (erityisesti presidentiksi valinnan vuonna 1962) puolella, olivat myös Neuvostoliiton ystävyyden puolella ja *vice versa*.²⁵ Niinpä Hruštšovin syrjäyttäminen heijastui myös suoraan Suomeen. SKP:n johdolle se oli Ulla Käyhkön mukaan sekä tervetullut että kipeä asia: Hruštšovin ja Kekkosen läheiset suhteet olivat ongelmallisia, joten niistä päästiin nyt normaaliin päiväjärjestykseen, mutta toisaalta ne myös muistuttivat omasta mahdollisesta syrjäyttämisaarasta, olihan SKP:n omat puolue-erimielisyydet juuri tuolloin kehittymässä. Näin ollen henkilövaihdoksiin oli parempi suhtautua vaieten.²⁶

Kun suurlähetystöneuvos M.G. Kotov selosti Kekkoselle Hruštšovin eroon johtaneita syitä 19.11.1964, sanoi Kekkonen ymmärtävänsä ratkaisua, mutta pelkäävänsä henkilökultin palaamista Neuvostoliittoon. Kekkonen olikin pahoillaan eron vuoksi, olihan hänen mukaansa Hruštšov suhtautunut Suomeen ymmärtäväisesti ja myös koska Kekkonen ja Hruštšov olivat ihmisinäkin läheisiä.²⁷ Suojasään aika oli nyt ohi.

Tšekkoslovakian miehitys

Rauno Setälän mukaan ”*keväällä ja kesällä 1968 koko suomalainen uusvasemmisto tuijotti innostuneena ja haltioituneena Prahaan*”, ja sen inhimillistä ja ihmiskasvoista sosialismia alettiin mallintaa myös suomalaisten nk. uusvammistolaisten parissa.²⁸ Ale-niukselle Tšekkoslovakian ihmiskasvoinen sosialismi oli läheistä, mistä syystä hän kertoo Tšekkoslovakian kysymyksen nousseen hänelle periaatekysymykseksi. Hän kertoo pohtineensa itsekseen, miksi hänen täytyi SKDL:n kautta kuulua samaan joukkoon ”*noiden hullujen kommunistien kanssa*”. Niinpä hän päätyikin toimimaan aktiivisesti ja määrätietoisesti SKDL:n kautta, tuomiten Neuvostoliiton toimet:

Tšekkoslovakian miehityksestä kerrottiin aamu-uutisissa. Se oli minun kannaltani hyvin ratkaiseva niitti. Olin jo kauan ajatellut, ettei tuosta Neuvostoliiton sosia-

²⁴ Vladimirov, Viktor (1993): *Näin se oli... Muistelmia ja havaintoja kulissientakaisesta diplomaattitoiminnasta Suomessa 1954–1984*. Otava, Helsinki, 138.

²⁵ Vladimirov, 122.

²⁶ Käyhkö, 50.

²⁷ Kekkonen, Urho, Majander, Mikko, Suomi, Juhani (2002): *Urho Kekkosen päiväkirjat: 2, 1963–68*. Otava, Helsinki, 152.

²⁸ Setälä, Rauno (1970): *Uusstalinistin uskontunnustus*. Kirjayhtymä, Tampere, 108.

lismista tule mitään. Se ei tarkoittanut, että ajattelin, ettei sosialismista tule mitään, mutta se Neuvostoliiton malli oli se mitä vastustin. Tšekkoslovakiassa lähdettiin toteuttamaan ns. ihmiskasvoista sosialismia ja minä ajattelin, että tässä voisi olla mahdollisuus.²⁹

Aleniuksen mukaan (mikä myös lienee täysin oikea käsitys) juuri SKDL uskalsi puolueista avoimimmin käsitellä Tšekkoslovakian tapahtumia.³⁰

On totuus, että SKDL selvimmin kritisoi Neuvostoliiton toimia. Hallituksessa pohdimme kuinka toimia ja päädyimme siihen, että hallitus pahoittelee, että näin on tapahtunut. Katsoin että tämä ei silti henkilökohtaisesti sido minua. Näin että SKDL:n ministerinä olen vastuussa sosialismin puolesta ja minun kommentoitava tätä asiaa.³¹

Myös Suomen demokraattisen nuorisoliiton (SDNL) työvaliokunta käsittelee Tšekkoslovakian tilannetta jo heti tuoreeltaan ja se hyväksyi lähes yksimielisesti (yhden äänestäessä vastaan) kannanoton, joka tuomitsi Tšekkoslovakian miehityksen (muttei kuitenkaan Neuvostoliittoa!). Sen lisäksi työvaliokunta päätti osallistua Sadankomitean samaksi illaksi suunnitteleman mielenosoituksen valmisteluihin.³²

Alenius esiintyi mielenosoituksessa vahvasti, minkä takia hän joutui puhutteluun Neuvostoliiton suurlähetystöön, jossa häntä omien sanojensa mukaan uhattiin: ”*kun kieltäydyin hyväksymästä Neuvostoliiton toimia Tšekkoslovakiassa, sanottiin että minua vastaan ryhdytään toimiin*”. Aleniuksen mukaa suurlähetystö pyysi häntä pitämään puheen, missä hän hyväksyisi Tšekkoslovakian miehityksen. ”*Sanoin etten niin tee sillä, te olette tehneet väärin, menneet toiseen maahan, alistaneet sen kansan tahdon. Kieltäisin silloin omat periaatteeni*”. Hän myös kertoo olleensa huolestunut ja miettineensä mitä hänen vastaiset toimenpiteet voisivat olla ja pitäisikö pelätä hengen puolesta vai olisiko kyseessä poliittinen operaatio. ”*Päädyin siihen ajatukseen, ettemme ole niin pitkällä että ne henkeen kävisi*”,³³ Alenius on sanonut.

Koska olin silloin Suomen hallituksen jäsen, ajattelin että tämä on paikka jossa pitäisi puhua tasavallan presidentin kanssa. Silloin pohdin mikä on hänen reaktio ja jos se on toisenlainen kun mitä minä toivoisin, siitä olisi seuraksensa, joten päätin että en sitä hänelle kerro ja se jäi hyvin suppean piirin tietoon.³⁴

²⁹ *Itse asiassa kuultuna: Ele Alenius*. TV-ohjelma 27.12.1992. Yle Areena -verkkopalvelu. <<https://areena.yle.fi/1-50138265>>. Viitattu 29.2.2020.

³⁰ Alenius 1995, 212–217.

³¹ *Ele Alenius Maarit Tastulan vieraana. Punainen lanka*. TV-ohjelma 12.4.2000. Yle Areena -verkkopalvelu. <<https://areena.yle.fi/1-50114693>> Viitattu 29.2.2020.

³² Viitanen, Reijo (1994): *Punainen aate, sininen vaate: Suomen demokraattinen nuorisoliitto 50 vuotta*. Suomen demokraattinen nuorisoliitto, Helsinki, 501.

³³ *Ele Alenius Maarit Tastulan vieraana. Punainen lanka*.

³⁴ *Itse asiassa kuultuna: Ele Alenius*.

Tšekkoslovakian tapahtumat olivat Kekkoselle hyvin ongelmalliset ja ne ”katkaisivat Kekkonen jousen”. Kekkonen pelkäsi, että hänen 1940-luvulta asti tekemä työ Neuvostoliiton ja Suomen kansan välisen yhteistyön ja ymmärryksen välille valui hukkaan.³⁵

Pääministeri Mauno Koivisto taas totesi Tšekkoslovakian tapahtumien yhteydessä Neuvostoliiton erehtyneen siinä, että rajalinja kulkisi kommunistien ja sosialidemokraattien välillä. Pikemminkin se kulkisi suhtautumisessa demokratiaan, proletariaatin diktatuuriin sekä vallankäyttöön. Näin ollen hänen mukaansa Neuvostoliitto lyömällä rajalinjan selvästi sosialidemokratiaan päin, lyö se sen samalla myös länsimaisia kommunistisia puolueita päin.³⁶ Niinpä myös Aarne Saarinen toteaa Tšekkoslovakian miehityksen kärjistäneen sisäisiä ristiriitoja kaikissa kommunistisissa puolueissa.³⁷

Kommunisteille Tšekkoslovakian miehitys olikin luonnollisesti vaikein paikka. *Prahan kevättä* oli seurattu Aarne Saarisen ”liberaalin” suunnan piirissä myötämielin, toisaalta suhde Moskovaan oli aina ollut kompassi, jota seurata. Hertta Kuusinen käsitteli asiaa rationaalisesti: tuomitseminen johtaisi myöhemmin ongelmiin neuvostoliittolaisten kanssa, mutta vasemmistoyhteistyö ja sisäpoliittiset asiat taas edellyttivät ehdottomasti tuomitsemista. Niinpä, vaikka SKDL:n näkemykset olivatkin liian jyrkkiä, tuomitsi myös SKP Neuvostoliiton toimet toteamalla, että ne ”vahingoittavat koko kansainvälistä työväenliikettä”.³⁸ Kannanottoon jätti eriävän lausuntonsa Taisto Sinisalo sekä Markus Kainulainen. SKP:n Turun piirijärjestö julkaisi miehitystä tukevan kannanoton, jonka neuvostoliittolainen *Pravda* julkaisi. Tämä suututti Saarisen, joka piti sitä loukkauksena SKP:tä kohtaan sekä tahdittomana sekaantumisena SKP:n sisäisiin asioihin.³⁹

Prahan syksy synnytti vahvan jakoperusteen SKP:n sisälle ja nimenomaan oppositiolle miehityksestä muodostui aatteellinen koetinkivi. Oppositio tehtaili puoltolauseita miehitykselle ja parin kuukauden aikana niitä tuli 64 kappaletta. Puolueen lehtiä arvosteltiin ja sen ”dubcekilainen” johto - Saarinen, Alenius, Simpura - aiheutti tv-esiintymisillään suuttumusta.⁴⁰ Toisaalta joidenkin arvioiden mukaan vastakkaisen kannan ottaminen-
kaan Tšekkoslovakian miehitykseen ei olisi pelastanut puolueen yhtenäisyyttä, olihan

³⁵ Kekkonen et al. 2002, 411.

³⁶ Koivisto, Mauno (1968): *Linjan vetoa*. Kirjayhtymä, Helsinki, 233 (”puhe Turussa 8.9.1968”).

³⁷ Saarinen, Aarne & Peltoniemi, Pentti (1995): *Kivimies*. Otava, Helsinki, 156.

³⁸ Rentola, Kimmo (2005): *Vallankumouksen aave. Vasemmisto, Beljakov ja Kekkonen 1970*. Otava, Helsinki, 35.

³⁹ Oinonen, 299.

⁴⁰ Leppänen, Veli-Pekka (1999): *Kivääri vai äänestyslippu? Suomen kommunistisen puolueen hajaannus 1964-1970*. Edita, Helsinki, 262.

kahtiajako tapahtunut jo paljon ennen sitä. Puolueeseen oli Aimo Aaltosen lähdön seurauksena syntynyt selvästi kaksi linjaa, joista toinen tukeutui Stalinin ajan perinteeseen ja toinen oli demokraattinen. Myös hallituskysymys jakoi puoluetta Tšekkoslovakian tapahtumista riippumatta.⁴¹ Tähän palataan myöhemmin.

Kimmo Rentola kuitenkin huomauttaa, että Tšekkoslovakian miehityksen kritiikki ei ollut kovin pitkäaikaista, ja ensikuuhun jälkeen nekin vasemmistovoimat, jotka suhtautuivat kriittisimmin miehitykseen (Rentola mainitsee SDP:n vasemmiston siiven eräät ainekset sekä SKDL:n sosialistit), vaimensivat kritiikkinsä idänsuhteiden säilyttämisen takia.⁴² Toisaalta Tšekkoslovakian miehitys vaikutti ”hiipivästi, mutta kauaskantoisesti” työväenliikkeen murrokseen. Liikkeen valtalinnan lojaalisuus Moskovaa kohtaan mureni, ja samalla Moskovaa tukevan vähemmistön arvovalta laski. Tämä taas osaltaan vaikutti sosialidemokraattien ja kommunistien (enemmistön) keskinäisten suhteiden parantumiseen. Neuvostoliiton ärtymyksen kohteeksi joutuivat ne, jotka eivät suostuneet olemaan hiljaa (Rentola mainitsee Aleniuksen ja Salomaa) ja jotka Neuvostoliitto yritti vaientaa. Se taas lopulta johti ainoastaan Aleniuksen vastahyökkäykseen ja suomalaisen sosialismin ohjelmalliseen julistukseen kirjan muodossa.⁴³ Salomaa taas joutui *Trud*-lehden riepoteltavaksi, ja häntä syytettiin neuvostovihamielisyydestä. Tämä oli kova isku hänelle, olihan hän ollut Neuvostoliiton ystävä silloinkin, kun muu Suomi oli vahvasti neuvostovastainen, ja viettänyt tämän johdosta useita vuosia keskitysleirillä. Tästä iskusta Salomaa ei ikinä toipunut.⁴⁴

Neuvostoliiton suurlähetystössä lähetysneuvos oli sanonut Aleniukselle Tšekkoslovakian tapauksen olevan koe, jolla nähtiin, ketkä olivat Neuvostoliiton todellisia ystäviä ja ketkä eivät. Tähän Alenius kertoo vastanneensa toteamalla, että Neuvostoliitolla on kolmenlaisia ystäviä Suomessa: Sellaisia, jotka kritiikittä hyväksyvät kaiken mitä he tekevät, sellaisia jotka toivovat Neuvostoliiton menestyvän sosialismin rakentamisessa, mutta jotka uskaltavat myös sanoa oman mielipiteensä sekä kolmanneksi niitä jotka mielistelevät edessä mutta nauravat takana. Aleniuksen mukaan näitä toisena mainittuja kriittisiä ystäviä Neuvostoliiton kannattaisi kuunnella, mutta varmasti ensimmäiset he kokevat enemmän todellisiksi ystävikseen.⁴⁵ Niinpä voikin sanoa Tšekkoslovakian mie-

⁴¹ Oinonen, 324.

⁴² Rentola 2005, 45.

⁴³ Rentola 2005, 58.

⁴⁴ Oinonen, 324.

⁴⁵ Alenius 1995, 218.

hityksen olleen pikemminkin koe Neuvostoliitolle ja sen suhteisiin Länsi-Euroopan kommunistisiin ja sosialistisiin ystäviin. Alenius matkusti Prahaan 14. lokakuuta (ensimmäisenä länsiministerinä sitten miehityksen, mitä isännät korostivat) aistien maassa vallitsevan järkytyksen. Hän myös raportoi matkastaan SKDL:n liittoneuvostolle.⁴⁶

Eurokommunismmin versot puhkeavat

Negatiivisen representaation kautta tarkasteluna eurokommunismilla tarkoitetaan NKP:n johtavan roolin kieltämistä muihin kommunistisiin puolueisiin nähden. Samoin siihen kuului marxismi-leninismmin (ja siten myös maoismin) ortodoksisuuden hylkääminen ideologian, politiikan, taloustieteen sekä kulttuurin suhteen; universaalinen yhtäläisen vallankumoustien kiistäminen, varsinkin reaalisosialismin kautta; sekä kansainvälisen (tai pikemminkin Neuvostoliiton) etujen ensisijaisuuden haastaminen kansallisen edun nimissä.⁴⁷ Santiago Carrillon mukaan eurokommunismmin vastustajat syyttivät heitä ”oportunismista, kansainvälisyyden periaatteen hylkäämisestä ’kansallismielisyyden’ hyväksi; ’Neuvostoliiton vastaisuudesta’, ’luokkatietoisuuden’ hylkäämisestä” eli siis revisionismista. Eurokommunismmin vastustajien mukaan kyseessä oli vain tilapäinen manööveri, jonka tarkoituksena olisi viime kädessä tehdä kommunisteista enemmän yhteistyökykyisiä porvaripuolueiden silmissä ja siten myös hallituskelpoisia.⁴⁸

Positiivisen tulkinnan kautta tarkasteltuna kyseessä oli julistus, jonka mukaan jokaisella kommunistisella puolueella oli oikeus etsiä poliittista kohtaloaan Moskovan siihen puuttumatta. Siten ollen niillä oli myös vapaasti oikeus tarkastella marxismi-leninismmin oppeja kokonaisuudessaan ja soveltaa niitä haluamallaan tavalla omat kansalliset historialliset, kulttuurilliset ja sosioekonomiset tekijät huomioon ottaen. Niihin liittyi myös vahva jaettu pasifismin ideologia ja humanismi, etenkin ydinaseiden vastustamisen suhteen. Myös varsinkin Länsi-Euroopassa kansalais- ja poliittisten oikeuksien sekä perustuslaillisten demokratiaperiaatteiden kunnioittaminen oli keskeinen yhteinen tekijä eurokommunistisen liikkeen parissa.⁴⁹ Carrillon mukaan eurokommunismmin tarkoituksena oli päästä eroon historiallisten teoreetikkojen pakottavasta painolastista:

⁴⁶ Leppänen 1999, 264.

⁴⁷ Tökés, Rudolf L. (1978): *Introduction*. Teoksessa Tökés, Rudolf L. (toim.), *Eurocommunism and Détente*. A Council on Foreign Relations Book, New York, 1-2.

⁴⁸ Carrillo, Santiago (1978): ”Eurokommunismi” (alkup. ”Eurokommunismo” y *Estado*, 1977). Kirjayhtymä, Helsinki, 15.

⁴⁹ Tökés, 1-2.

On myös paneuduttava syvällisemmin demokratian ja sosialismin suhteisiin ja itse demokratian käsitteeseen sekä perehdyttävä kokemuksiin sosialismin toteutuksista eri maissa, tunnistettava niiden menestykseen ja epäonnistumiseen vaikuttaneet tekijät.⁵⁰

Mitä Carrillo tällä demokratian tarkastelulla tarkoitti? Hänen mukaansa eurokommunistisen liikkeen on pystyttävä esittämään demokratian ja sosialismin kysymykset ajankohdaisella tasolla, päästävä eroon käsityksestä, että demokratia olisi yhtä kuin kapitalismi ja että sosialismi taas tarkoittaisi samaa kuin Neuvostoliiton ylivalta. Tällöin eurokommunistien tulee Carrillon mukaan pystyä osoittamaan, kuinka tällaisten socialistien voimien menestyminen Länsi-Euroopan maissa ei johda Neuvostoliiton maailmanpoliittisen merkityksen kasvuun eikä myöskään Neuvostoliiton-mallin mukaiseen yksipuoluejärjestelmään, vaan että se tulee olemaan ”*itsenäinen kokeilu kehittyneemmän sosialismin puitteissa, ja että sillä tulee olemaan myönteinen vaikutus tämän hetken socialistien järjestelmien demokraattiseen kehitykseen.*” Tälle taas olisi välttämätöntä, että socialistiset puolueet ovat riippumattomia Neuvostoliitosta tai muista socialistisista valtioista ja että demokraattinen toimintatapa osoitetaan sekä teoriassa että käytännössä.⁵¹

Carrillon mukaan eurokommunismin juuret löytyvät jo aikaisemmasta historiallisesta kehityksestä, missä kansanrintamahallitusten puitteissa eri maiden kommunistiset puolueet olivat kehittäneet oman aatteellisen ja poliittisen järjestelmänsä. Carrillo mainitsee yhdeksi käänteentekeväksi hetkeksi juuri Tšekkoslovakian miehityksen vuonna 1968, mutta toteaa että eri maiden välillä tulkinnessa olevan eroja: japanilaisten mielestä ero syntyi Kiinan ja Neuvostoliiton välien kiristyessä, Englannissa kommunistien ohjelmassa esitettiin sosialismiin siirtymistä demokratian puitteissa jo 1950-luvulla. Italiassa seurattiin tarkoin NKP:n XX puoluekokouksen tapahtumia ja siellä siirtyminen alkoi myös 1950-luvun aikana. Italiassa vaikuttivat myös Unkarin vuoden 1956 tapahtumat. Toisaalta, aivan kuten kansallisestikin Suomessa, myös eurokommunismin suhteen jakolinjoja löytyy jo kauemmaltakin ajalta. Carrillon mukaan jo ennen toista maailmansotaa syntyi jakolinja stalinismin asenteiden ja ihanteiden sekä käytännön toteutusten välillä. Erityisesti nämä erimielisyydet näkyivät Carrillon mukaan Espanjan sekä Ranskan kommunististen puolueiden sekä Kominternin välisissä erimielisyyksissä suhteessa osallistumiseen kansanrintamahallituksissa.⁵² Tämän seurauksena varsinkin Espanjassa kommunistinen puolue pyrki asetelmaan, missä kansalliset asiat kuuluivat sille ja kan-

⁵⁰ Carrillo, 18.

⁵¹ Carrillo, 53–54.

⁵² Carrillo, 148, 151.

sainvälisistä asioista päättivät Neuvostoliiton toverit. Tämä silmien sulkeminen kansainvälisiltä asioilta osoittautui kuitenkin mahdottomaksi viimeistään Tšekkoslovakian vuoden 1968 tapahtumien johdosta, mikä oli Carrillon mukaan viimeinen pisara, joka sai ”*maljan vuotamaan yli ja sai meidän puolueemme sanomaan ei!*” ja mikä samalla päätti aikaisemman tulkinnan internationalismista.⁵³

Toki on myös mahdollista ajoittaa sosialismin kansallisen vaihtoehdon historia jo pidemmälle. Trotskilaista suuntaa edustavan Ernest Mandelin mukaan nimittäin pohja eurokommunismiin synnylle on löydettävissä jo Stalinin vallan aikaisista toimista, jolloin hän yhdessä keskuskomitean enemmistön kanssa esitteli teoriansa mahdollisuudesta rakentaa sosialismi yhdessä maassa, jatkuvan maailmanlaajuisen vallankumouksen sijaan.⁵⁴ Tähän teoriaan ei välttämättä ole tarpeellista mennä sen tarkemmin, mutta se toimii hyvänä esimerkkinä siitä, kuinka mahdollisuus kansalliseen tiehen ei välttämättä ollut aatteellisesti niin ongelmallinen kuin mitä se kenties valtapoliittisesti oli NKP:lle ja sen pyrkimyksille johtaa myös muiden maiden kommunistisia puolueita.

On myös muistettava, että jo ennen vuotta 1914 ”eurososialismi” oli reformistista ja kansallista, joten se ajautui erilleen Leninistä ja bolševikeista. Myöhemmin sosialistinen internationaali muodostui lähinnä heikoksi sosialidemokraattisten puolueiden kattojärjestöksi kun taas Kommunistinen internationaali (Komintern) varsinkin Stalinin kaudella päätyi Neuvostoliiton kontrolliin.⁵⁵ Schwartzmantelin mukaan eurokommunismi oli vastareaktio siihen ajatukseen, että sama vallankumouksen strategia mitä sovellettiin bolševikkien vallankumouksessa Venäjällä voisi toimia Länsi-Euroopassa ja täten siihen sisältyi ajatus ”kansallisesta tiestä sosialismiin”.⁵⁶

Italian kommunistisen puolueen (PCI) ja eurososialismin suhteen osalta on katsottu 1960-luvun vedenjakajaksi aika ennen ja jälkeen Hruštšovin kaatumiseen lokakuussa 1964. Tällöin sekä PCI että Ison-Britannian kommunistinen puolue (CPGB) ”sementoivat” autonomisen asemansa suhteessa neuvostovaltaan. Kesällä 1965 sekä keväällä 1966 järjestetyt Euroopan kommunistien konferenssit toteutettiin vahvasti PCI:n johdol-

⁵³ Carrillo, 175.

⁵⁴ Mandel, Ernest (1978): *Late Capitalism*. Verso, Lontoo, esim. s. 13.

⁵⁵ Griffith, 388.

⁵⁶ Schwarzmantel, John (1991): *Socialism and the Idea of the Nation*. Harvester Wheatsheaf, New York, 191.

la ja niiden agenda koostui pikemminkin alueellisista kysymyksistä kuin Neuvostoliitolle tärkeästä Kiina-kysymyksestä.⁵⁷

Myös Neuvostoliitto yritti 1960-luvulla järjestää kommunistisia konferensseja ja palauttaa yhtenäisyyttä kommunistiseen liikkeeseen. Ensimmäisiä yrityksiä oli Karlovy Varyn kokous huhtikuussa 1967, joka ei kuitenkaan toteutunut toivotulla tavalla useiden maiden kommunististen puolueiden sitä boikotoidessa. Eurokommunismien aseman vahvistamisen viimeinen piste saavutettiin Moskovan kokouksessa kesäkuussa 1969, jolloin ensimmäistä kertaa delegaatiot saivat tuoda esille omia näkökantojaan ja useat muun muassa kritisoivat Tšekkoslovakian miehitystä ja jättivät allekirjoittamatta, tai kirjoittivat suurin varauksin, kokouksen julkilausuman Kiinan tuomitsemista. Tämän kokouksen katsotaan institutionalisoineen eurokommunistien aseman ja osapuolijaon kansallisiin toimijoihin.⁵⁸ Lopulta Neuvostoliitto itsekin siirtyi kansallisen sosialismin kannattajaksi. Vuonna 1972 nimittäin tulkittiin, että vaikka polysentrismi vaikuttaisi monosentrismien vastakohdalta, ja siten olisi osoitus kuvitellun ”Moskovan käden” kaatumisesta, ei se sitä kuitenkaan ollut muualla kuin kenties porvarillisten ideologioiden tulkinnoissa. Neuvostoliiton oman tulkinnan mukaan vallankumouksellinen liike olisi sosiaalinen konsepti, eikä siinä voi olla yhtä hegemonista keskustaa, joka ohjaisi muita periferioita – olisihan se antimarxilaista. Niinpä neuvostoliittolaisen näkemyksen mukaan Neuvostoliitto toimi lokakuun vallankumouksen jälkeen ainoastaan vallankumouksen keskipisteenä, jollaisena sitä aiemmin oli toiminut muun muassa Lontoo ja Pariisi. Siksi ”antikommunistinen” tulkinta polysentrismistä ei ollut pätevä, kyseessä oli ainoastaan usein keskustojen summa, vallankumous olisi nyt vain tullut globaaliksi.⁵⁹

Myös Suomeen heijastui eurokommunismien säteitä. Aarne Saarinen mainitsee PCI:n pääsihteerin Palmiro Togliattin ja erityisesti hänen Jaltassa vuonna 1964 kirjoittaman muistion, ns. *Togliattin testamentin*. Muistiossa mainitaan kuinka ”jokaisen puolueen pitää osata kulkea itsenäisesti” ja tällä kirjoituksella oli Saarisen mukaan merkittävä vaikutus kansainvälisen kommunistisen liikkeen kehitykseen vuoden 1964 jälkeen myös Suomessa.⁶⁰ Niinpä puhuessaan eurokommunismista, Saarinen sanoo sen tarkoittavan erityisesti Italian ja Ranskan sekä myös Ruotsin, Suomen ja Espanjan kommunistisia

⁵⁷ Griffith, 403–406.

⁵⁸ Griffith, 409.

⁵⁹ Bratov, A. käänt. (1972): *The World Socialist System and Anti-Communism* (alkup. *Мировая социалистическая система и антикоммунизм*. Butenko, Anatoli toim. Nauka, Moskova 1968). Progress Publishers, Moskova, 112–114.

⁶⁰ Saarinen, 111–115.

puolueita. Muistelmissaan hän myös kertoo tapaamisestaan (Ranskan kommunistisen puolueen pääsihteerinä vuosina 1972-1994 toimineen) Georges Marchais'n kanssa ”maaseudulla Pariisin lähistöllä”, missä he hänen mukaansa vannoivat tekevänsä voitavansa, ”ettei stalinismi enää palaa kommunistiseen liikkeeseen”.⁶¹ Ranskassa oli käynnissä de Gaullen jälkeinen murros, johon keskeisesti liittyi vuoden 1968 tapahtumat sekä ideologioiden uusi elpyminen. Antikommunististen sosialistien taival päättyi romahdukseen presidentinvaaleissa, mikä sai heidät harkitsemaan uudelleen yhteistyömahdollisuuksia kommunistien kanssa, ja puheet yhteistyöstä aloitettiin joulukuussa 1969. Italian tai Ranskan (saati muiden Pohjoismaidenkaan) tapahtumat eivät kuitenkaan sellaisenaan voineet tapahtua Suomessa, sen esti SKDL:n organisaatorakenne. SKDL oli foorumi, jota puolueen päätökset eivät suoraan sitoneet ja joka saattoi ottaa vastaan puolueessa syrjittyjä.⁶²

Entä oliko SKP eurokommunistinen puolue? Kalevi Suomelan mukaan SKP:stä tuli uudistumisensa myötä ensimmäinen demokratiaan ohjelmallisesti sitoutunut eurokommunistinen puolue.⁶³ Saarinen taas antaa tähän toisenlaisen vastauksen. Vaikka hänen mukaansa SKP:llä oli paljon yhdenmukaisia ja yhdensuuntaisia käsityksiä ja arvioita italialaisen ja ranskalaisen veljespuolueen kanssa, ei hän kuitenkaan voinut sanoa SKP:n olevan eurokommunistinen puolue siltä osin, kun sillä tarkoitetaan arvostelemaa suhtautumista Neuvostoliittoon ja muita sen kanssa liitossa olevia sosialistisia maita kohtaan.⁶⁴ SKP joutuikin samanaikaiseksi kahden voiman puristukseen, yrittäen Saarisen mukaan pysyä ideologisella tasolla sekä eurokommunismin että stalinismin vaikutuspiirin ulkopuolella, siinä Saarisen mukaan onnistuen.⁶⁵ Tästä toki voi olla toistakin mieltä, sillä esimerkiksi Vladimirovin mukaan eurokommunistinen kehitys, joka Moskovassa katsottiin kansainväliselle kommunistiselle liikkeelle vaaralliseksi reformistiseksi virtaukseksi, oli syynä erimielisyyksiin SKP:n ja NKP:n johdon välillä, mikä taas edesauttoi SKP:n sisäistä kahtiajakoa ja sen vaikutusvallan heikentymistä. Tosin myös Vladimirov myöntää, ettei NKP:n keskuskomitean kansainvälisen osaston ratkaisu tukea SKP:n vähemmistösiipeä kuitenkaan ollut järkevää, sillä se hänen mukaansa ei edesauttanut puolueen yhtenäisyyden edistämistä vaan pikemminkin työnsi enemmistöä kauemmaksi

⁶¹ Saarinen & Peltoniemi, 324.

⁶² Rentola 2005, 91, 98.

⁶³ Joentausta, Jouko (2020): *Keitä olivatkaan SKDL:n sosialistit?* Kansan uutisten verkkosivusto 4.2.2014. <<https://www.kansanuutiset.fi/artikkeli/3113849-keita-olivatkaan-skdl-n-sosialistit>> Tarkastettu 29.2.2020.

⁶⁴ Saarinen, 231.

⁶⁵ Saarinen & Peltoniemi, 112.

ja siten uusintaisi Ruotsin ja Norjan kommunististen puolueiden kahtiajakokokemuksen.⁶⁶ Suomalainen kommunismi olikin NKP:n silmissä kaikkea muuta kuin tahraton. Eurokommunismien ohella suhtautuminen pohjoismaisuuteen ei myöskään ollut riittävän kielteinen, vaan siinä havaittavissa ”tiettyä inertiaa”.⁶⁷ Näin ollen eurokommunismien uhkan takia NKP ei tukenut vähemmistöä niin voimakkaasti kuin sille muuten olisi ollut mahdollista.

Myöskään sosialidemokraattien parissa ei 1970-luvulla suhtauduttu innostuneesti eurokommunismiin, päinvastoin sen neuvostovastaisuutta kritisoitiin. Erkki Tuomiojan mukaan ilmapiiri SDP:n johdossa oli koko 70-luvun ajan muuttunut tunkkaisemmaksi ja brežneviläiseksi. Esimerkkinä tästä Tuomioja mainitsee yrityksensä tukea I-C Björklundin eurokommunismisuuntauksen ajamista SKDL:n sisälle ja Tuomiojaan sen takia kohdistettua kritiikkiä. Erityisesti Tuomioja mainitsee Jacob Södermanin, joka paheksui Tuomiojan käyttämiä sellaisia ”neuvostovastaisia” termejä kuten ”vanhakantaiset stalinistit” ja ”perinteiden leninistiset jäänteet”.⁶⁸

Ele Alenius ei hänkään tunnustaudu eurokommunismien tukijaksi, jollaiseksi Viktor Vladimirov häntä kutsui - eihän hän ollut kommunisti laisinkaan! Toki Alenius myöntää pitäneensä sitä edistysaskeleena kommunistien keskuudessa ja nähneensä siinä samantaisia ajatuksia kuin hänellä itselläänkin oli, kuitenkin täysin siitä riippumatta ja jo sitä ennen.⁶⁹ Näin ollen Alenius siis kiistää eurokommunistien vaikutuksen suoraan omaan ajatteluunsa. Voi kuitenkin kysyä, pitääkö eurokommunismia alkuunkaan ymmärtää yhtenä yksittäisenä suuntauksena vai voiko sillä nimenomaisesti tarkoittaa samankaltaisia kehityssuuntia ympäri Euroopan? Kenties muiden Pohjoismaiden esimerkit valottavat tätä vaihtoehtoa.

Pohjoismaiden uudet tuulet

1960-luku asetti myös vanhat vasemmistopuolueet uuden tilanteen eteen. Aate oli vanhentunut ja edessä oli joko uudistuminen tai uusien puolueiden nousu vanhojen tilalle. Tanska toimi tässä asiassa edelläkävijänä. Vuonna 1958 Aksel Larsenin johdolla oli kommunisteista irtautunut uusi puolue Sosialistisk Folkparti (SF), joka vuoden 1960

⁶⁶ Vladimirov, 218.

⁶⁷ Rentola, Kimmo (1997): *Niin kylmää että polttaa. Kommunistit, Kekkonen ja Kreml 1947–1958*. Otava, Helsinki, 114.

⁶⁸ Tuomioja, Erkki (1993): *Kukkaisvallasta Kekkosaltaan*. Tammi, Helsinki, 219.

⁶⁹ Alenius 1995, 278.

vaaleissa tiputti kommunistit kokonaan pois folktingetista. Tämä oli suora reaktio Hruštšovin puheeseen XX liittokokouksessa, josta kommunistipuolueen pitkäaikaisena puheenjohtajana toiminut Larsen oli tietoinen, ja jonka seurauksena hän halusi hylätä sekä stalinismin että sosiaalidemokratian. Larsenin ideologia ei kuitenkaan eronnut sosialidemokratiasta sosiaalisen hyvinvointikysymysten osalta, ratkaisevampia olivat ulkopoliittikka, puolustus sekä EEC-jäsenyys.

Tilanne oli samanlainen myös Norjassa, missä 1961 perustettu Sosialistinen kansanpuolue (SPP) erottautui työväenpuolueesta juuri ulkopoliittisten kysymysten pohjalta. Vastoin kuin Tanskassa, Norjassa SPP:llä oli vaikeuksia löytää tilaa kommunistien ja työväenpuolueen välistä ja kannatus jäi varsin pieneksi.⁷⁰ Norjassa ongelmaksi muodostui paikan löytäminen sosialidemokraattien rinnalla kun varsinkin NATO-kysymyksessä eri mieltä olleet sosialidemokraatit irtautuivat omaksi sosialistiseksi kansanpuolueekseen vuonna 1961 keräten mukaansa myös aikaisemmin sitoutumattomia toimijoita.

Ruotsissa seurattiin tarkkaan naapurimaiden kommunististen puolueiden kehitystä. Ruotsissa ensimmäiset merkit kansansosialistisesta toiminnasta nähtiin vuoden 1959 alussa, jolloin julkaistiin Larsenin kirja, jota myös hanakasti jaettiin kommunistien keskuudessa.⁷¹ Jo syksyllä 1963 nähtiin Ruotsissa puheita mahdollisuudesta kommunistisen puolueen hajoamiseen ja kolmannen työväenpuolueen perustamiseen kommunistien ja sosiaalidemokraattien väliin. Puolueen uskottiin voivan houkutella riveihinsä sosialistien lisäksi jopa myös sosialidemokraattien vasemmistosiipeä. Pontimen tähän antoi niin sanottu *29. kirje*, jossa 29 nuorta sosialistia kritisoi avoimesti puolueen toimintatapoja.⁷²

Ruotsalaisen sosialistisen kansanpuolueen syntymisen mahdollisuus olikin siis uhka niin kommunisteille kuin sosialidemokraateillekin. Niinpä lähestytettäessä kommunistien 20. puoluekokousta, olivat uudistuspaineet valtavat. Nimenomaan vaadittiin näkyviä uudistuksia, jotka äänestäjät ja jäsenet todella voivat tunnistaa uudistuksiksi, muuten kommunisteille kävisi kuten sisarpuolueille naapurimaissa.⁷³ Puheenjohtajaspekulaatiot olivat yhtä lailla velloneet koko vuoden 1963, mutta yksi nimi oli noussut ylitse muiden: C-H. Hermansson. Puoluelehti *Ny Dagen* päätoimittajana, tuoreena kansanedustajana sekä loistavana puhujana hän oli mediaakin kiinnostava hahmo, jonka sanoma hei-

⁷⁰ Sassoon, Donald (1997): *One Hundred Years of Socialism. The West European Left in the Twentieth Century*. Fontana Press, Lontoo, 401-402.

⁷¹ Schmidt, Werter (2005): *C-H Hermansson. En politisk biografi*. Leopard, Tukholma, 336.

⁷² Schmidt, 336.

⁷³ Schmidt, 339.

jasteli uusia tuulia. Hänen mukaansa työväenliikkeen taistelu oli ollut ”taistelua kansanvallasta, demokratian puolesta” ja että demokratia toteutuisi vain silloin, jos se toteutui myös taloudessa. Tällä hän otti linjan, joka ei enää heijastellut proletariaatin diktatuurihaaveita vaan aidosti kansalaisia koskevaa agenda. ”*Kansan tulee päättää, ei sen viidentoista perheen jotka kuuluvat suurkapitalismin kermaan*”, hän sanoi ja täten vastasi puolueeseen kohdistettuun antinationalistiseen ja antidemokraattiseen kritiikkiin. Hermanssonin valinta oli täyttänyt sen tehtävän mitä kokoukselle oli asetettu: tehdä kansansosialistisen puolueen perustaminen tarpeettomaksi.⁷⁴

Ruotsissa vuosi 1965 oli vasemmiston uudistumisen vuosi, josta alkaen vasemmisto otti haltuunsa vallan muotoilla ongelmia. Syntyi käsite ”uusi vasemmisto”, joka oli tietoisessa oppositiossa Neuvostoliiton ja sitä tukevien maiden dogmaattiseksi marxilaisuudeksi katsottua suuntausta sekä myös reformista, ihanteensa pettänyttä sosialidemokratiaa vastaan. Ruotsissa seurattiin ulkomaalaisia ajattelijoita, pääasiassa Gramscin porvarillisen hegemonian analyysiä sekä Herbert Marcusen opiskelijoilta kosiskelevalla ajatuksia, jotka hän esitti kirjassaan *Yksiulotteinen Ihminen*. Näiden lisäksi Ruotsissa otettiin mallia myös Tanskan ja Norjan kokemuksista laajan vasemmistososialistisen puolueen luomisesta. Niinpä Hermanssonin vuoden 1965 kirja *Vänsterns väg* sekä ennen kaikkea seuraavana vuonna ilmestynyt poleeminen artikkelisarja *En ny vänster* symbolisoivat parhaiten 60-luvun ruotsalaista vasemmistoa.⁷⁵

Teoksen *En ny vänster* alussa määritellään uuden vasemmistolaisuuden olemus:

Den nya vänstern är en strävan till ett socialistiskt humanistiskt samhälle ---, där människan kan utveckla hela sin personlighet, --- ett samhälle utan främlingskap och auktoritära institutioner.

Samalla leninististä teoriaa kutsutaan historialliseksi ja primitiiviseksi ja todetaan ettei sillä tai proletariaatin vallankumouksella tai diktatuurilla ole relevanssia modernissa länsieurooppalaisessa yhteiskunnassa.⁷⁶ Näillä perusteilla pamflettiteos käy lävitse uusvasemmistolaisia ratkaisuja erilaisiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin.

Kirjan pääasiallisen kirjoittajan Göran Therbornin sekä muidenkin kirjoittajien taustat olivat sosialidemokraattisessa opiskelijaliikkeessä ja näin ollen se asetti haasteen myös nousevalle nuorelle sosialidemokraattiselle tähdelle, Olof Palmelle. Hänen antikommu-

⁷⁴ Schmidt, 352, 358.

⁷⁵ Östberg, Kjell (2009): *Olof Palme 1927–1986. Valtiomies ja humanisti. Elämäkerta*. (Alkup. teokset *I takt med tiden: Olof Palme 1927–1969* ja *När vinden vände: Olof Palme 1970–1986*, 2008). Minerva, Helsinki, 210.

⁷⁶ Therborn, Göran et al. (1966): *En ny vänster: En Debattbok*. Rabén & Sjögren, Tukholma.

nistiset hyökkäyksensä eivät saaneet vastakaikua jo valmiiksi kommunismiin (ja sosialidemokratiaan) kriittisesti suhtautuvan uusvasemmistolaisen nuorison parissa, joiden ajatusmaailmat paremminkin resonoivat itsekriittisen Hermanssonin kanssa. Niinpä Palme löysi itsensä uudenlaisesta tilanteesta osallistuessaan syksyllä 1965 sosialidemokraattisen opiskelijajärjestö *Laboremuksen* paneeliin, vastassaan Hermansson sekä Norjan sosialistisen kansanpuolueen johtaja Finn Gustavsen, joka oli Norjassa menestyksekkäästi haalinut sosialidemokraattisia äänestäjiä puolueensa taakse. Palmen viittaukset stalinismiin kuulostivat nuorisosta auttamattomasti 50-lukulaiselta ja Hermanssonin ja Palmen välille syntyi jopa vihamielinen suhde.⁷⁷ Uusi vasemmisto onnistui vetämään nuoria äänestäjiä sosialidemokraateilta, minkä lisäksi myös vasemmisto-oppositio kasvoi puolueen sisällä. Enemmän vaikeuksia kuitenkin tuotti sosialidemokraattien ulkopuolinen vasemmisto, jolle Palmen ulkopolitiikka, joka länsimaalaisiin verrokkeihin nähden oli varsin USA-kriittistä, oli aivan liikaa Yhdysvaltoja myötäilevää.⁷⁸ Näin ollen Ruotsissa ei sosialidemokraattien ja uuden vasemmiston välille syntynyt minkäänlaista liittoa, vaan sosialidemokraateista ja Palmesta tuli pikemminkin kommunistien yksi tärkeimmistä maalitauluista. Samalla puolueen johtohenkilöiksi nousi puolueen vasemman laidan edustajia, mikä yhdessä Palmen vihamielisyyden kanssa lopetti kaiken järjestöllisen yhteistyön näiden kahden puolueen välillä.⁷⁹

Vuoden 1966 vaaleissa Ruotsin kommunistit osoittivat uuden ulkopoliittisen suuntauksensa myös tuottavan tulosta. Pääasiassa ulkopolitiikka edellä mennessään he samalla korostivat kansallista itsenäisyyttä Moskovasta ja siten osoittivat olevansa demokratian puolella.⁸⁰ Vaalien jälkeisiin puoluekokoukseen (XXI) keväällä 1967 tultiinkin näin ollen voitokkaina, ja puoluetta voitiin pahemmista tunnontuskitta kuvailla sosialistisen vasemmiston vahvimmaksi järjestäytyneeksi liikkeeksi. Kokouksessa käsiteltiin Hermanssonin ehdotusta puolueen uudesta nimestä, joksi hän oli ehdottanut *Socialistiska vänsterpartiet*, mutta joka puolueen hallituksen toimesta vaihtui nimeen *Vänsterpartiet (kommunisterna)*. Tämä ei kuitenkaan Hermanssonille kelvannut, sillä hänen mielestään oli tärkeää korostaa puolueen kokoavan riveihinsä myös ei-kommunistisia toimijoita. Niinpä lopullisena kompromissiehdotuksena päädyttiin muotoon *Vänsterpartiet kommunisterna* (VPK), joka Hermanssonin mukaan edusti hyvin sitä mitä puolue oli: histo-

⁷⁷ Östberg, 208–214.

⁷⁸ Östberg, 229, 256.

⁷⁹ Östberg, 208–214.

⁸⁰ Schmidt, 410.

riaa sekä nykyistä ydintä, joka haluaa koota mukaansa sosialistiset vasemmistovoimat. Tällainen inklusiivinen tulkinta tuli myös puoluekokouksen päätökseksi ja näin ollen Hermanssonin päälinja sai kokouksen vahvistuksen ja legitimaation.⁸¹

Samaa tukea Hermansson sai myös päätökselleen tuomita Tšekkoslovakian miehityksen, vaikkakin jotkut katsoivat hänen menneen liian pitkälle vaatiessaan Ruotsin ja Neuvostoliiton diplomaattisuhteiden jäädyttämistä. Tästäkin huolimatta vuoden 1968 vaaleissa kannatus puolittui, mutta tämä ei saanut Hermanssonia vaihtamaan suuntaa saati loikkaamaan sosiaalidemokraatteihin, mitä moni häneltä odotti, jopa toivoi.⁸²

Muut eurooppalaiset liikkeet

Rauli Mickelssonin mukaan moraalitalous väistyi vuonna 1964 ja alkoi vaihtua suunnitelmataloudeksi. Tämän myötä yhteiskunnallinen puhetapa muistutti puhetta tekniikasta, vedottiin järkeen ja rationaalisuuteen. *Taistelu*-metaforan tilalle tulivat *järki*, *rationaalisuus*, *suunnittelu* ja *kone*.⁸³ Vuoden 1968 tapahtumat ja etenkin nuorison reagointi niihin yllätti vasemmistopuolueet ympäri Euroopan. Nuorison radikalismi oli vihamielistä myös vasemmistopuolueita kohtaan ja niiden tilalle tuli erilaiset liikkeet, joista tosin jotkut saattoivat olla vanhojen sosialististen fragmenttien perua. Lev Trotskin, Rosa Luxemburgin, Ernesto Che Guevaraan ja Mao Zedongin kuvat ilmestyivät mielenosoituksiin. Näin myös työväenluokan intressit jäivät toissijaisiksi. Tällainen postmaterialistinen järjestelmä sopi yliopistojen opiskelijoille, joille materiaallinen köyhyys oli vain tilapäistä eikä varsinaista kiinnittymistä työväenluokan intresseihin nähty. Tilalle nousivat uudet politiikan alat: feminismi, pasifismi, ympäristöliike, nihilismi sekä vallankumouksellinen väkivalta.⁸⁴

Opiskelijoista oli tullut merkittävä voima koulutuksen laajentumisen myötä. Koko 1960-luvun ajan ympäri Eurooppaa oli trendinä ollut koulutuksen pidentäminen, yhtäläistäminen sekä korkea-asteen koulutuksen laajentaminen. Yliopisto-opiskelijoiden määrät järjestäen jopa kolminkertaistuivat kymmenen vuoden aikana.⁸⁵ Opiskelijoiden Vietnam-mielenosoitukset näkyivät myös Suomessa. Huhtikuun 23. päivänä vuonna 1968 järjestetyssä mielenosoituksessa uutta oli Ele Aleniuksen osallistuminen siihen

⁸¹ Schmidt, 427.

⁸² Schmidt, 450.

⁸³ Mickelsson, 45, 220.

⁸⁴ Sassoon, 392–394, 397.

⁸⁵ Sassoon, 392–294.

puheenpitäjänä, olihan hän samaan aikaan myös ministeri. Lähin vertailukohta tällä oli Palmen osallistuminen vastaavaan mielenosoitukseen samana vuonna Ruotsissa toimiessaan opetusministerinä. Nitovuoren mukaan Aleniuksen osallistuminen ei kuitenkaan sävöittänyt samalla lailla, olihan kyseessä kuitenkin SKDL:n ministeri.⁸⁶ Myös pääministeri Koivisto totesi, ettei ministeri Aleniuksen Vietnamin sotaan liittynyt puhe mielenosoituksessa ollut ristiriidassa Suomen puolueettomuuspolitiikan kanssa.⁸⁷

Nitovuoren mukaan voidaan arvioida, että 1960-luvun radikalismi loppui Tšekkoslovakian miehitykseen, jonka jälkeen alkoi uusi kausi, leimallisena ilmenemismuotonaan 1970-luvun taistolaisuus.⁸⁸ Myös Aleniuksen mukaan radikalisoituminen kehittyi suhteellisen lyhyessä ajassa (uus-)stalinismiksi, mitä muissa maissa ei tapahtunut.⁸⁹ Toisaalta eräs taistolainen mainitsee taistolaisuutensa syyksi juuri kansainvälisen kontekstin, ulkopoliittisen imperialismiin, minkä suhteen ”*Alenius ja muut, ne on ihan out näistä kuvioista*”, ja näin ollen Aleniuksen suunnan totaalisen hylkäämisen.⁹⁰ Myös toinen tunnettu taistolainen, Rauno Setälä liittyy aleniuslaisuuden osaksi globaalimpaa vasemmistososialismia, mainiten erilaiset *new left* -ideologioiden näkemykset, varsinkin (ranskalaisen filosofi André Gorzin mukaan nimetyn) gorzilaisuuden, jota hänen mukaansa Suomessa erityisesti edusti Kalevi Kivistö. Tällaisia yhteisiä piirteitä gorzilaisuuden ja aleniuslaisuuden välillä oli hänen mukaansa muun muassa rakenteellisiin reformeihin pureutuminen, missä ainoaksi merkittäväksi eroksi jäi lähinnä Gortzin joukkovoimaan perustuva muutos verrattuna aleniuslaiseen painotukseen hallituksessa ja eduskunnassa tehtävistä ratkaisuista.⁹¹

Toisaalta *New Left* -liike vapautti vasemmistolaisen teoreettisen ajattelun kommunistisesta dogmaattisuudesta ja sosialidemokraattisesta anti-intellektuaalisuudesta. Kalevi Suomelan mukaan ”*on kiintoisaa, miten samanlaisia asioita voit tapahtua samanaikaisesti, mutta toisistaan riippumattomasti*” viitaten juuri yleiseurooppalaiseen uusvasemmiston nousuun.⁹² Rauhanliike oli keskeisiä yhdistäviä aatteellisia tekijöitä. Vaalikeskustelussa vuonna 1968 Alenius toteaa, kuinka

⁸⁶ Nitovuori, Bjarne (2013): *Barrikadimaisteri. Pentti Järvinen ja 1960-luvun marssijat*. Into Kustannus, Helsinki, 124.

⁸⁷ Kekkonen et al. 2002, 398. (Alkup. lähde tekstissä: Helsingin sanomat 4.5.1968)

⁸⁸ Nitovuori, 148.

⁸⁹ Alenius 1995, 211.

⁹⁰ Hyvärinen, 249. (kirjassa henkilön ”Jussi”, tunnistettavasti Juhani Ruotsalon, sanomana).

⁹¹ Setälä, 52-53.

⁹² Suomela, Kalevi (2007): *Minun 60-lukuni*. Teoksessa Leppänen Veli-Pekka (toim.), *Etusivu uusiks! Kansan Uutisten viisi vuosikymmentä 1957–2007*. Kansan Uutiset, Helsinki, 132.

pelkkä (vanhoillinen tapa) tunnustautuminen puolueettomaksi ei riitä, koska maailmassa on konflikteja siihen pitää myös pyrkiä aktiivisen rauhantyön kautta, turvata maan oma asema ja turvata maailman rauha. ”Rauha nykyaikaisessa maailmassa on jakamaton.”⁹³

Voikin yhtyä Wirtasen näkemykseen, että 1960-luvulla työväenliike siirtyi ympäri Eurooppaa sille linjalle, mitä SYP oli jo 1950-luvulla Suomessa edustanut. Esimerkkeinä Wirtanen mainitsee muun muassa Tanskan Larsenin, Ruotsin Hermanssonin sekä Italian Togliattin. Yhteiseksi piirteeksi Wirtanen sanoo SYP:n *raison d'être*n, rauhanpolitiikan, jonka hän näki myöhemmin (1970-luvun alussa) tunkeutuneen esille kansainvälisessä työväenliikkeessä niin kommunistien kuin sosialidemokraattienkin piirissä.⁹⁴ Sitä paitisi, olihan tälle sodanvastaisuudelle myös löydettävissä puhtaan kommunistinenkin esimerkki. Kuten Salvadori muistuttaa, lokakuun vallankumouksen yhtenä pontimen oli ollut juurikin sodanvastustaminen.⁹⁵

⁹³ *Suuri vaalikeskustelu presidentinvaaleista 1968*. Radio-ohjelma 12.10.1968. Yle Elävä Arkisto – verkkopalvelu. <<https://yle.fi/aihe/artikkeli/2006/09/08/suuri-vaalikeskustelu-presidentinvaaleista-1968>>. Viitattu 29.2.2020.

⁹⁴ Wirtanen, 158.

⁹⁵ Salvadori, 323.

4. Suomen vasemmisto on liikkeessä

SKP:n sisäinen jakautuminen

Kangas jakaa SKP:n sodanjälkeisen historian (ennen vuotta 1982) neljään ajanjaksoon: 1) 1944–1948, jolloin puolue astui julkisuuteen ja osallistui kolmen suureen hallitukseen 2) 1948–1966 valtiollisen oppositiokauden ajanjaksoon 3) 1966–1970, jota leimasi puolueväen kyllästytyn toiminnalliseen lamaannukseen ja uudistushenkisyys, lyöden lopullisesti läpi 14. edustajakokouksessa 1966. Samalla SDP:n linjatarkistukset sekä työväenpuolueiden ja vasemmistokeskustalaisen poliittisen yhteistyön parantuminen, mutta toisaalta myös opposition ilmaantuminen puolueeseen ja sen aseman laillistaminen vuonna 1970 ja 4) 1971–1981, sisäisen asemasodan kausi.¹

SKP aloitti destalinisoinnin vuoden 1957 ohjelmassaan ja sitä jatkettiin vielä vuoden 1969 ohjelmassa, jatkaen liberalistisia ja revisionistisia piirteitä. Proletariaatin diktatuuri jätettiin pois ja vallankumouksen uskottiin tapahtuvan yhteiskunnan rakenteiden, ei väkivallan kautta. Maltillinen asenoituminen ja uusi ohjelma sai vaikutteita SKDL:n samansuuntaisesta ohjelmanmuutoksesta vuonna 1967, samoin se seurasi kansainvälisiä virtauksia.²

Stalinin aikaan kaikki kommunistit olivat olleet Oinosen mukaan stalinisteja, eihän muu olisi ollut mahdollistakaan. Silti oli kuitenkin aste-eroja, joista esimerkkinä hän mainitsee Erkki Salomaan. Salomaa oli tutustunut varsin perusteellisesti sosialistisiin maihin sekä työväenliikkeen virtauksiin myös Länsi-Euroopassa ja yhdessä Hruštšovin selostuksen kanssa ne vaikuttivat häneen suuresti. Niinpä Salomaa piti tärkeänä stalinismista puhdistautumista ja oman ”XX puoluekokouksen” pitämistä. Salomaa oli aktiivisesti mukana ajamassa puolueohjelmasta poistettavaksi termiä ”proletariaatin diktatuuri”. Marxilaisuutta taas oli pystyttävä soveltamaan olemassa oleviin oloihin. Salomaa arvosteli puolueen aikaisempaa ”laiskuutta” sen pyrkiessä tuomaan Suomeen valmiita kaavoja ottamatta huomioon kansallisia erityisoloja, sillä Suomen tie sosialismiin ei voinut olla samanlainen kuin muissa maissa oli kuljettu. Tämän hän toi esille juuri ohjelmatyössä.³

¹ Kangas, 106.

² Rantala, 77.

³ Oinonen, 237, 240, 269-271.

Beljakovin vierailun aikana (4.2.1965) sosiaalidemokraattisen yhteistyön lisäksi esille nostettiin puolueen tarve uudistua ja nuorentua, ja tätä samaa SKP:n johdolle suositteli heidän myöhemmällä Moskovan matkallaan parin viikon päästä myös Brežnev. Keskuskomiteassa siihen noin kuukauden päästä osittain suostuttiinkin, mutta samalla puhdistettiin myös Aimo Aaltosen kannalta ikäviä henkilöitä, nimittäin Paavo Koskinen. Kokouksesta pois jo lähteneen Koskisen erottaminen johtui Leppäsen mukaan Aaltosen ja Koskisen erilaisesta näkemyksestä työväenliikkeen puolueiden yhteistyöhön: ensimmäinen kannatti TPSL:ää kun taas jälkimmäinen puhui SDP-yhteistyön puolesta. Samana vuonna Veikko Hauhian muistiossa *Havaintoja SKP:n piirijärjestöjen vuosikokouksista 1965* kerrottiin *Kansan Tahdon* päätoimittaja Into Kankaan esittäneen SKP:n ja SKDL:n pitkälle vietyä yhteensulautumista (*”mikään puolue ei ole ikuinen, ei edes SKP”*) ja tämän saatua kokousyleisöltä raikuvat aplodit.⁴

Ideologinen jako saarislaisiin ja ortodokseihin eli taistolaisiin tuli kuitenkin konkreettisesti julkisuuteen vasta vuonna 1966 kun aikaisemman stalinistisen koulukunnan edustajia erotettiin puoluejohdosta (Aaltonen, Oiva Lehto) ja korvattiin revisionistisilla ammattiyhdistyspoliitikoille (Aarne Saarinen, Salomaa), sekä samalla ohjelmallisen orientoitumisen siirtyessä kohti yhteiskunnallista kehittämistä.⁵ Tämän jälkeen SKP:n kärkeen oli tullut kolmikko, josta enää Ville Pessi edusti ”ammattivallankumouksellisten” ryhmää. Saarinen ja Salomaa olivat kuuluneet työläisrintamamiesliikkeeseen ja toimineet ay-liikkeessä, joten heidät miellettiin työelämän asiantuntijoiksi. Samasta syystä kummallakin oli myös suhteellisen maltillinen suhtautuminen sosiaalidemokraatteihin.⁶

Saarisen mukaan jakautuminen tapahtui vuonna 1965, jolloin sitä nimitettiin jakona ”uudistajiin” ja ”vanhoillisiin”, joista jälkimmäiseen kuuluivat siis Aaltonen ja Pessi. Kun keskuskomitea lokakuussa 1965 hyväksyi ohjelmallisen asiakirjan marxilaisesta valtioteoriasta ja Suomen tiestä sosialismiin, käynnistyi vaikea ja pitkäaikainen sisäinen prosessi, jonka tuloksena puolue sisäisesti jakautui kahteen ryhmittymään. Tuossa asiakirjassa mainittiin, kuinka *”Neuvostoliitossa ja eräissä toisissa sosialistissa maissa tapahtuneet sosialistisen laillisuuden rikkomukset ja demokratian loukkaukset ovat osaltaan antaneet tilaisuuden väitteille, että kommunistit olisivat demokratian vihollisia”*.⁷ Kannattaa huomata kuinka toisaalta näitä pidetään vielä väitteinä, mutta toisaalta niiden

⁴ Leppänen 1999, 44, 52, 56.

⁵ Rantala, 151.

⁶ Leppänen 1999, 75.

⁷ Saarinen, 76.

oikeutus tunnustetaan. Saarisen mukaan jakolinjojen syntymiselle on kolme syytä. Nämä ovat historiallinen perinne ja sen liikkuminen kommunistisessa liikkeessä, toinen on suhtautuminen ja yhteistyömahdollisuus sosialidemokraatteihin ja sosialisteihin ja kolmantena uskollisuus NKP:tä kohtaan. Näistä viimeinen tuli hänen mukaansa selvästi esille suhtautumisessa Tšekkoslovakian miehitykseen elokuussa 1968, vaikka hän tosin kiistääkin tulkinnan, että hän ja muut enemmistöläiset olivat tuominneet nuo tapahtumat.⁸ Antti Eskola taas jakoi pääleirit ”epädemokraattisiin” ja ”demokraattisiin”, joista ensimmäiseen hän laski mm. Aaltosen sekä Lehdon ja jälkimmäisiin Salomaan, Jorma Simpuran ja *Hämeen Yhteistyön* päätoimittaja Keijo Savolaisen. Tässä yhteydessä demokratialla viitattiin asenteeseen Suomen valtiollista järjestelmää kohtaan.⁹

SKP:n 14. edustajakokous alkoi Helsingin Kulttuuritalolla 29.1. ja päättyi 1.2.1966. Kokous korosti erityisesti vasemmiston yhteistyön merkitystä ja se vahvisti keskuskomitean laatiman asiakirjan marxilaisesta valtioteoriasta ja Suomen tiestä sosialismiin sekä päätti periaateohjelman ja sääntöjen uudistamisesta. Samalla se oli uudennainen edustajakokous. Päätöksiä tehtiin itsenäisesti erilaisten ihmisten kesken. Samalla uudistui puoluejohto, Saarisen ollessa alusta asti vahvin puheenjohtajaehdokas. Hän tosin itse ehdotti Hertta Kuusista, mutta tämän kieltäydyttyä Saarinen valittiin tehtävään. Tästä valinnasta lähtien puolueen puheenjohtaja, eikä niinkään pääsihteeri, oli puolueen ykkösmies. Varapuheenjohtajaksi valittiin Salomaa.¹⁰ Niinpä Pessi sai jäädä pääsihteeriksi, mitä tosin myöhemmin pidettiin virheenä, olihan hänellä läheiset suhteet Aaltosen ryhmään ja NKP:hen. Jonkun toisen valinta olisi kenties murtanut ”monoliittisen systeemin” ja suhteet Neuvostoliittoon olisi rakennettu uudelta pohjalta.¹¹

Puolueen enemmistö tahtoi kuitenkin sovittelua ja siksi jaostoihin ja muihin toimielimiin valittiin osallistujat tasapuolisesti. Enemmistöläiset kuvittelivat että puolueriidat kyllä selviäisivät, jos oltaisiin reiluja ja tasapuolisia. Sinänsä ajatus oli perusteltu, eihän varsinkaan aluksi riidan aiheena ollut niinkään asiat vaan henkilökysymykset ja henkilösuhteet. Lopulta hallitukseen osallistuminen (1966), josta siitäkin tosin tehtiin yksimielinen päätös, käynnisti konkreettisesti Turun piirissä organisoitumisen puoluejohdon vastaiseksi oppositioliikkeeksi.¹²

⁸ Saarinen, 92.

⁹ Leppänen 1999, 61.

¹⁰ Alenius 1995, 177.

¹¹ Oinonen, 266–269.

¹² Oinonen, 277–279.

Antti Eskolan aikalaikirjoituksen mukaan SKP:n sisäisten erimielisyyksien syyt olivat kokoelma erityyppisiä kysymyksiä: henkilökohtaisia vastenmielisyyden tunteita, erimielisyyttä yleisistä ideologisista ongelmista sekä riitaa käytännön politiikasta. Eskolan mukaan näistä tärkein oli kuitenkin ideologiset kysymykset, sillä olivathan oppositioon kiinnittyneet nuoret kuitenkin todennäköisemmin kiinnostuneita asia- kuin henkilöky-symyksistä. Eskola nostaa esille myös alueelliset erot. Siinä missä etelän piirien (Kymi, Turku, Uusimaa) teollisuuskaupunkien ”teollisuuskommunistit” olivat jo kauan sitten poliittisen valintansa tehneitä ihmisiä, pohjoisen ”korpikommunistit” sen sijaan olivat Eskolan mukaan vähemmän perinteeseen sitoutuneita, mikä myös näkyy etelän toimijoiden dogmaattisuudessa verrattuna pohjoisen irtautumiseen marxismi-leninisin perinteestä.¹³ Saarisen mukaan puolueen sisäistä jakautumista ilmensi myös SKP:n Uudenmaan piirijärjestön loppuvuonna 1968 perustaman rinnakkaislehden *Tiedonantaja*, julkaiseminen.¹⁴ Jonkun verran perustettiin myös varjo-organisaatioita, mutta käytännössä ne kaikki purettiin tarpeettomana ja ainoastaan *Tiedonantaja* jäi elämään.¹⁵

Niin sanotun uudistuslinjan näkyvimvät henkilöt olivat Salomaa, joka nousi koko vähemmistönvastaisen suunnan symboliksi, sekä Arvo Hautala. Heistä kumpikaan ei edustanut vain puolueorganisaatiota vaan heillä oli laajemmat yhteydet suomalaiseen yhteiskuntaan. Uudistuslinjalaisten mielestä puolueoppositio tulisi laittaa järjestykseen, mutta puheenjohtaja Saarinen sekä pääsihteeri Pessi uskoivat vielä yhteistyön mahdollisuuteen.¹⁶ Salomaa piti Raisiossa 1.10.1967 puheen, jossa hän pyrki osoittamaan vähemmistön toimien haitallisuuden. Hänen mukaansa puolueristiriitojen alkujuuret juontuivat SKP:n historiasta paikannettavasta ”stalinistisesta ajanjaksosta” ja että SKP:n ”XX puoluekokous” oli jäänyt pitämättä ja opposition henki juurrutettua.¹⁷ Hän ei siten ollen kokenut, että edellisen vuoden puoluekokous olisi ollut sellainen.

Tšekkoslovakian miehityksellä oli myös oma vaikutuksensa SKP:n jakautumisessa. Aluksi vallitsi hämmennys, jonka aikana odotettiin NKP:n reaktiota. Kun Prahan miehitys alkoi, oli NKP:n antamissa tiedoissa sekä Tšekkoslovakiasta kantautuneissa tiedoissa vahva ristiriita, jonka seurauksena elokuun lopulle suunnitellut SKP:n 50-vuotisjuhlat peruttiin Saarisen vaatimuksesta (äänin 9-5). Samalla tämä ”lakeijan viitan karistami-

¹³ Eskola, Antti (1969): *Vasen laita lavea*. Kirjayhtymä, Helsinki, 98.

¹⁴ Saarinen & Peltoniemi, 158.

¹⁵ Rantala, 160.

¹⁶ Oinonen, 280.

¹⁷ Leppänen 1999, 124.

nen” lisäsi itsekunnioitusta, vaikka olikin kansainvälisiä verrokkeja (Ranska, Italia) miedompaa. Jakolinjat suhtautumisessa Tšekkoslovakian tapahtumiin eivät kuitenkaan menneet enemmistö-vähemmistö-jaon mukaisesti, vaan myös enemmistössä oltiin varovaisen hyväksyväisiä asenteella, ”ikävää että tähän jouduttiin”. Kuitenkin vähemmistölle tämä tarjosi loistavan tilaisuuden profiloitua ja nostaa asemaansa NKP:n silmissä. Niinpä heidän julkilausumissa hyökättiin Saarista ja Ele Aleniusta vastaan ja täten NKP vaikutti SKP:hen disinformaation, vihjailun sekä uhkailun keinoin.¹⁸

Kevään 1969 myötä SKP:n vähemmistö tiivisti järjestäytymistään kaiken tavoin ja piti myös suoria yhteyksiä eri ulkomaiden lähetystöihin muista tovereista raportoiden.¹⁹ Paradoksaalisesti vähemmistö vaati demokraattisen sentralismin noudattamista ja puolueen kollektiivisen johdon toteuttamista ja kuitenkin itse toimi täysin näitä periaatteita vastaan rakentaen puolueen sisälle oman organisaationsa. Enemmistöläiset taas pitivät varovasti omia ryhmäkokouksiaan vuoden verran vähemmistöläisiä myöhemmin.²⁰

Kiista kärjistyi avoimeksi välirikoksi puoluekokouksessa 1969 jolloin fraktiojako käytännössä virallistettiin. Tämä tosin ei ollut suomalainen poikkeus vaan seurasi kansainvälisiä esimerkkejä.²¹ SKP:n 15. edustajakokous pääsiäisenä 1969 hyväksyi puolueelle uuden periaateohjelman, jossa se lopullisesti irtisanoutui väkivaltaisesta vallankumouksesta sekä ”proletariaatin diktatuuri” -käsitteestä.²² Uudessa ohjelmassaan SKP muuttui marxilais-leniniläisestä työväenpuolueesta marxilaiseksi työväenpuolueeksi. Samoin mahdollistettiin yhteistoiminta muiden puolueiden kanssa, tasa-arvoisuuden pohjalta toki ja edellyttäen, että johtavan puolueen tuli ”käytännössä osoittaa parhaiten edistävänsä sosialismia”, ja että sellainen työväenpuolue piti ohjeenaan ”Marxin, Engelsin ja Leninin luomaa tieteellisen sosialismin teoriaa”. Näilläkin varauksilla kuitenkin oli siis mahdollista, että johtava puolue olisi joku muu kuin SKP.²³

Kalevi Suomelan mukaan vuoden 1969 SKP:n puoluekokouksessa eivät nuoret olleet mitenkään poikkeuksellisen paljon edustettuna, mutta olivat kuitenkin vielä tässä vai-

¹⁸ Leppänen, Veli-Pekka (1998): *Kevät on ohi eikä palaa... Praha, NKP ja Suomen kommunistit 1968*. Teoksessa Saarela, Tauno, Krekola, Joni, Parikka, Raimo & Suoranta, Anu toim.: *Aave vai haave*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere, 341-357.

¹⁹ Leppänen 1999, 319.

²⁰ Oinonen, 281.

²¹ Rantala, 152.

²² Mickelsson, 226.

²³ Paastela, Jukka (2006): *Sosialistinen aatetraditio Suomessa*. Teoksessa Paastela, Jukka & Paloheimo, Heikki (toim.): *Suomen puolueiden periaateohjelmat. Ohjelmat, niiden taustaa ja tarkastelua*. Tampereen yliopisto, Tampere, 93.

heessa uudistajien puolella, kun taas vähemmistön edustajat olivat vanhempaa väkeä. Nuoret tulivat mukaan vasta myöhemmin ja tällöin taistolaisten joukkoihin. Suomelan mukaan heitä yhdisti vuoden 1968 ylioppilaisuus, jolloin vuoden 1968 erilaiset tapahtumat radikalisoivat vastavalmistunutta ja yliopisto-opiskelujaan aloittavaa nuorisoa.²⁴

Saarinen ja Taisto Sinisalo lähtivät salaiselle matkalle Moskovaan vuodenvaihteessa 1969-70, missä heidän isäntänään toiminut Suslov neuvoi heitä osapuolijaossa. Enemmistön tuli sitoutua siihen, että kun voimasuhteista oli sovittu, tuli molempien osapuolten voida itse valita edustajansa johtoelimiin. Tämä oli vähemmistön ja NKP:n tahto, johon Saarisen täytyi suostua. Moskovassa oli syntynyt osapuolisopimus. Tämän johdosta osapuoli-istunnossa 2.1.1970 Sinisalo saattoi Suslovin valtuuksin nimetä johtoportaan kaikkia kammutuimpia opposition edustajia ja samalla hän myös kieltäytyi lisäämästä politbyroon paikkamäärää, jotta Hertta Kuusinen olisi voitu sinne Saarisen toivomuksesta nostaa. Esitellessään sopimusta enemmistölle, Saarinen totesi että ellei sopimusta hyväksyttäisi, syntyisi maahan neljäs vasemmistopuolue.²⁵ Myöhemmin Saarinen kutsui näitä toimia pakkosovuksi, joka halvaannutti SKP:n.²⁶ Myös Kekkonen uhkaili venäläisiä toteamalla, että vaikka vähemmistö nyt vannoi Moskovan nimeen, tulisi siitä omana puolueena ”kiinalainen puolue”. Näin ei kuitenkaan tapahtunut, irtiotto olisi vaatinut Moskovan siunauksen, jota se ei saanut, varmasti myös TPSL:n jäljet pelottivat. Syntyi ”federaatiomalli” jossa kaksi puoluetta taisteli saman katon alla.²⁷

Kalevi Suomelan mukaan SKP:n säilyminen virallisesti yhtenäisenä johtui ainoastaan NKP:n ulkopoliittisesta linjasta, jossa se näki, että vähemmistön erottaminen olisi ollut poliittinen itsemurha, vaikka sillä ei tosin ollut myöskään realistisia mahdollisuuksia nousta enemmistöön. Toisaalta Suomelan mukaan tästä samasta syystä SKDL:n sosialistit olivat lojaaleja SKP:n enemmistölle, olihan SKDL perustettu edistämään naapurivaltiovuuden ulkopoliitiikkaa.²⁸ Hieman kyynisemmän tulkinnan tarjoaa Helsingin sanomien pilapiirtäjä Kari, jonka piirroksessa kotiriidan osapuolet Sinisalo ja Saarinen päättävät pysyä vielä yhdessä ”lasten takia” – lastenkehdoissa lukee ”vaalit”.²⁹ On myös hyvä huomata, että ylimääräisessä edustajakokouksessa vuonna 1970 hyväksytty ”yli-

²⁴ Suomela, Kalevi (2004): *Kohti aktiivista yhteiskuntaa: Katsaus vasemmiston aatehistoriaan ja Vasemmistoliiton ohjelmallisiin haasteisiin*. Kansan sivistystyön liitto, Helsinki, 87.

²⁵ Leppänen 1999, 351–354.

²⁶ Saarinen & Peltoniemi, 181.

²⁷ Rentola 2005, 86.

²⁸ Suomela, Kalevi 2004, 90.

²⁹ Suomalainen, Kari (1971): *Tää on kivaa!* Sanomaosakeyhtiö, Helsinki. ei sivunumeroita. Alkuperäinen julk. Helsingin sanomat 9.1.1970, 6.

menokauden” poikkeaminen järjestöperiaatteista ja sääntöjen osittaisesta mitätöimisestä kahtiajaon virallistamiseksi oli itse asiassa ristiriidassa leniniläistä järjestöperiaatetta kohtaan. Tämä saikin jäsenistön enemmistön kritisoidaan tällaista toimintatapaa, mutta toisaalta se sai taas hyväksyntänsä vähemmistön johdon, Sinisalon puolelta.³⁰

Vähemmistöläisten säilyminen puolueessa tarkoitti kuitenkin myös uudistuslinjan tappiota, olihan nyt vähin äänin palattava Moskovan helmaan, mikä sai aktiivisimmat uudistuslinjalaiset pettymään ja siirtymään sivuun politiikasta. Osapuolisopuun pettyneinä Rentola mainitsee erityisesti Salomaan, mutta myös Aleniuksen sekä Hautalan.³¹ Myös SKP:n sisällä moni pelkäsi osapuolisopimuksen hajottavan enemmistön kenttäväen, ja että pattitilanteessa kyllästyneet aktiivit siirtyvät SKDL:n puolelle tai jäävät kokonaan sivuun. Tällöin taas mahdollisuus oppositiolle nousta enemmistön ohi kasvaisi.³² Jo nimet enemmistö ja vähemmistö antavat tietoa fraktioiden voimasuhteista, mutta tarkempiakin lukuja on saatavilla. Vaikka vähemmistö sai haltuunsa 17:sta piirijärjestöstä kahdeksan, olivat voimasuhteet vuoden 1969 puoluekokouksessa saarislaisten hyväksi jo 260–162. Samansuuntaiset olivat voimasuhteet eduskuntaryhmässä, jossa suhde oli enemmistöläisten hyväksi 22–11, ”horjuvia” kolme.³³

Salomaan mukaan kahtiajakoa luovat kysymykset olivat ajankohtaisiin asioihin liittyviä ja hänen mielestä myös niiden ratkaisu tuli tehdä suomalaiset kommunistien keskuudessa ilman ulkopuolista apua.³⁴ Leppänen taas on ryhmitellyt osapuolia heidän syntymävuosien mukaan. Yhdistäviä ns. tekijöitä ”punaorpojen kaartissa” oli syntymävuosi (1900–1912) ja siten jaetut kokemukset sisällissodan nöyryytyksestä sekä nuoruuden pidätykset, vainot ja pakkoemigroituminen itään. Toiseksi heitä yhdisti puolue- ja muu opiskelu Neuvostoliitossa ja täten myös voimakas sitoutuminen ja kuuliaisuus Neuvostoliittoon kohtaan.³⁵

Tämä joukko säilyi varsin yhtenäisenä, mutta 1960-luvun alussa alkoi syntyä rakoja ja vivahde-eroja. Ratkaiseva merkitys oli Hertta Kuusisen isältään vuoden 1963 alkupuoliskolla saama kirje, jossa korostettiin SDP-yhteistyön tärkeyttä. Voitiinhan sen ja sitä kautta mahdollisesti juontuvan hallitustyöskentelyn kautta osoittaa Neuvostoliiton ystävällisyyttä demokraattisia voimia kohtaan ja luoda parempia kauppasuhteita muihin

³⁰ Kangas, 19.

³¹ Rentola 2005, 87.

³² Leppänen 1999, 338.

³³ Rantala, 152.

³⁴ Oinonen, 294.

³⁵ Leppänen 1999, 139–142.

Pohjoismaihin. Isä-Kuusinen oli tuolloin valtansa huipulla ja lähempänä neuvostojohtoa kuin koskaan, joten yksityisajattelusta tuskin oli kyse. Nämä näkemykset hän myös toisti Aaltosen, Pessin ja Kuusisen käydessä Moskovassa heti Paasion valinnan jälkeen, mutta ainoastaan Pessi ja Kuusinen vetivät tästä halutut johtopäätökset – Aaltosen linja pysyi vanhoillisessa näkemyksessä. Tämä synnytti SKP:n puoluejohtoon railon, joka siinä sittemmin tulisi säilymään. Kuusisesta tämä isänsä viimeinen tahto teki siten ollen enemmistöläisen, vaikka muuten suhtautuminen Neuvostoliittoon olikin myötämielinen.³⁶ Kenties voikin ajatella, että hänen uudistuslinjansa pikemminkin edusti juuri neuvostolinjaa: ei kuitenkaan stalinismia ja sen myöhempää väsyneempää tulkintaa brežneviläisyyttä, vaan sellaista neuvostoajattelua jota hänen isänsä edusti. Olisihan se voinut edustaa myös Neuvostoliiton valtavirtaa, mikäli asiat olisivat menneet toisin.

Seuraava polvi taas olivat noin 1915–1935 syntyneet, joihin kuului mm. Saarinen ja Salomaa ja joille yhteistä oli rintamamieskokemukset. Neuvostoliitto-kokemusta heillä useimmilla ei kuitenkaan ollut. Tästä seuraava, ns. nuori kaarti taas oli syntynyt 1920-luvun lopulla ja siten jäänyt ilman rintamakokemuksia. Heihin kuului mm. Anna-Liisa Hyvönen (o.s. Mäntykoski), jolle Stalin-paljastukset olivat järkytys ja johon Togliattin polysentrismi oli tehnyt vaikutuksen. Tässä yhteydessä on myös hyvä mainita Jorma Hentilä, jonka rooli SKDL:ssä oli yhtäläinen Hyvösen kanssa ja joka liitossa vastasi politiikan keskeisistä linjoista yhdessä Aleniuksen ja Aimo Haapasen kanssa.³⁷

Pisimmälle selityksessään SKP:n hajaannuksesta meni Fjodorov väittäessään sen johtuvan jonkunlaisista vieraan vallan salaisesta toiminnasta. Tällä Fjodorov viittaa asiakirjoihin, joissa tällaisten nimeltä mainitsemattomien organisaatioiden (seuraavassa kappaleessa Fjodorov tosin mainitsee CIA:n) tehtävänannoksi annetaan kommunistien sisäisen hajaannuksen lisääminen ja keskustelun ajaminen sisäisten kysymyksien pariin täten kommunistien toimintaa sotkien, erityisesti pyrkimällä aktivoimaan SKDL:n ns. sosialistien toimintaa ja luomalla mahdollisimman syvä kuilu heidän ja SKP:n välille.³⁸ Neuvostoliitto olikin aktiivinen vähemmistön tukija ja samalle se hyökkäsi SKDL:n sosialistien, siis pääasiassa Aleniuksen suuntaan. Näin he seurasivat Pessin aikaisempaa linjaa, jonka mukaan Porissa nähty silloisen puoluejohdon vastainen henki oli johtunut SKDL:ssä työskentelevien ja siten puoluejohdon varjoon jääneiden kommunistien turhautumisena, jonka takia silloinen politbyroo oli käynyt ”vakavan periaatekeskustelun

³⁶ Leppänen 1999, 144–149.

³⁷ Leppänen 1999, 177, 183.

³⁸ Fjodorov, 187.

SKDL:n ei-kommunistien, puheenjohtaja Kusti Kulon ja varapuheenjohtaja Aleniuksen kanssa”.³⁹

Muistelmissaan Saarinen kuitenkin väittää usein puhuneensa NKP:n edustajille siitä kuinka väärin he kohtelivat Aleniusta, mutta että tämä olisi kaikunut kuuroille korville: ”*Lukemattomissa tapaamisissa Tehtaankadulla ja Moskovassa jouduin puolustamaan monia enemmistöön kuuluneita tovereita ja SKDL:n sosialisteja, kuten Ele Aleniusta, Kalevi Kivistöä ja I-C Björklundia, sekä puolueen linjaa. Se oli minun roolini SKP:n puheenjohtajana.*”⁴⁰ Saarinen nostaa esille myös Jorma Hentilän, jonka hän katsoo SKDL:n pääsihteerinä erityisesti vaalineen valppaasti SKDL:n suhteellista itsenäisyyttä. Saarisen mukaan hänen aikanaan yhteistyö toimikin mutkattomasti, kun taas ”Tiedonantaja”-ryhmittymän hän sanoo hyökänneen toistuvasti, NKP:n tukemana, etenkin Aleniusta vastaan. Saarinen toki myöntää, että kommunisteilla ja sosialisteilla on luonnollisesti eriäviä mielipiteitä ja ettei hänkään hyväksy kaikkia Aleniuksen ajatuksia, mutta että sosialistit kuitenkin ovat kommunistien lähimmät liittolaiset. Pelkkää jaloa toverillisuutta ei kuitenkaan Saarinenkaan jätä syyksi vaan mainitsee Aleniukseen kohdistuvien hyökkäysten johtavan hänen kannatuksensa kasvuun. Se oli asia mitä hän nimenomaisesti piti uhkana ja joka sittemmin toteutuikin.⁴¹

Alenius itse muistelee, kuinka hän joutui ikään kuin kahden tulen väliin, toisella puolella porvarit, toisella Neuvostoliiton tukemat vähemmistöläiset ja erityisesti taistolaisnuoret, joiden jatkuvan hyökkäilyn ja painostuksen alaiseksi joutuivat toki monet muutkin sosialistit. He nojautuivat vahvasti ”ison veljen” tukeen ja tämän Neuvostoliiton ankaran arvostelun johdosta Salomaa teki tiettävästi itsemurhan. ”*Jos kuviteltiin oltavan vasemmiston etujoukkoa, todellisuudessa oltiin historiallisesta kehityksestä jälkeenyäneitten mukana*”, Alenius kuvailee taistolaisia.⁴² ”*Useimpien heidän (taistolaisten) isät olivat olleet minun vanhempia vastaan (siis valkokaartilaisia) ja nyt heidän poikansa olivat minua vastaan*”, on Alenius kuvannut heitä myöhemmin.⁴³

Taistolaiset nojasivat marxilais-leninistiseen neuvostopuolueeseen.⁴⁴ Yksi taistolaisten vahvimpia edustajia oli Rauno Setälä, joka oli aiemmin ollut yksi SKDL:n uudistajista,

³⁹ Leppänen 1999, 35.

⁴⁰ Saarinen & Peltoniemi, 224, kuvateksti sekä 295.

⁴¹ Saarinen, 105.

⁴² Alenius 1995, 249.

⁴³ *Ele Alenius Maarit Tastulan vieraana.*

⁴⁴ Jussila, Osmo – Hentilä, Seppo – Nevakivi, Jukka (2004): *Suomen poliittinen historia 1809-2003*. 4. uud. p. WSOY, Helsinki, 286.

Aleniuksen aseenkantaja ja mukana kirjoittamassa uudistusohjelmaa vuonna 1966 ja alkuvuodesta 1967.⁴⁵ Setälän tilitys, tai kuten hän itse kirjaansa kutsui *Uusstalinistin Uskontunnustus*, avaa sitä itsetietoisuutta mikä (uus-)stalinistien parissa vallitsi. Erityisen kiinnostavaksi kirjan tekee Setälän rooli ”innokkaana aleniuslaisena” ja loikkaus vähemmistökommunisteihin.⁴⁶ Hyvärisen mukaan Setälän kirja on kirjoitusajankohtansa ja kirjoittajansa takia ”ehdottomasti paras aikalaiskuvaus taistolaisuuteen kääntymisestä” ja samalla myös siitä maailmasta, jota myöhemmät muistelmien kirjoittajat eivät välttämättä halua muistella. Hyvärisen mukaan Setälä toimii myös hyvänä esimerkkinä siitä, kuinka stalinismissa nimenomaisesti ”vaarantunne” ja jonkunlainen provosointi toimivat yllykkeenä toiminnalle. Kommunismi ei enää ollut pelottavaa tai väheksyttyä kuten ennen – oli mentävä kauemmas ja näin oma identiteetti piti rakentaa kaikkialla läsnä olevan vihollisen ja välttämättömän vastustamisen varaan. Setälä näytti myös pettyneen hänen mielestä vasemmistososialisteille tyypilliseen katteettomaan optimismiin. Hänellä tosin itselläänkin optimismia riitti, nimittäin uskoa vallankumouksen mahdollisuuden, reformistisuus ei hänelle riittänyt. Viimeinen pisara oli hallitukseen osallistuminen. Hyvärinen kuvaa Setälän pettymystä katkeraksi, henkilökohtaiseksi ja pessimismiin ajavaksi kokemukseksi.⁴⁷ Niinpä pettymys on keskeinen termi, jolla Hyvärinen kuvaa taistolaisten poliittista itsetietoisuutta.⁴⁸

Vuonna 1981 Onni Rantala kuvaili fraktioiden toimintaa seuraavasti:

Ryhmittymät ovat olleet valppaita keskustelijoita, vaaliosallistujia ja mielipiteen antajia. Ne myös aktiivisesti luovat kontakteja ja keskusteluyhteyksiä puolueen ulkopuolisiin tahoihin. Puolueen sisällä faktiot menestyvät parhaiten suhteellisten vaalitapojen tilanteessa, kuten on tilanne SKP:ssä. Eduskuntavaaleissa taas omia listoja ei ole käytetty, mutta ääniä on keskitetty omille ehdokkaille. Vuoden 1970 vaalit olivat kuitenkin pettymys vasemman laidan uusille ryhmittymille, jotka pyrkivät keräämään satoa edellisten vuosien liikehännästä, ja ainoastaan SKP:n sisällä taistolaisten osuus oli merkittävä (11 paikkaa, SDP:n remonttimiehet saivat myös neljä paikkaa), mikä yleisesti ottaen lamautti niiden toimintaa.

Rantalan mukaan vähemmistöfraktioiden edustajat äänestävät yleensä enemmistöpäätöksen mukaisesti, mutta tästä poikkeuksen tekivät taistolaiset.⁴⁹ Niinpä esimerkiksi virkaehtolaeista äänestettäessä 13.10.1970 vastaan äänesti 12 SKP:n vähemmistöläistä sekä 17 vennamolaista. SKDL ei ollut tyytyväinen vähemmistöläisten toiminnasta, eikä

⁴⁵ Hyvärinen, 91.

⁴⁶ Setälä, 10–11.

⁴⁷ Hyvärinen, 88–89, 93.

⁴⁸ Hyvärinen, 250.

⁴⁹ Rantala, 162–163.

Saarinen Kekkosen mukaan siitä, ettei Neuvostoliitto ollut vaatinut vähemmistöä enemmistön puolelle. Myös Kekkonen sanoi Stepanoville, että Neuvostoliiton tulisi tukea Saaria, sillä ”*vaikka Sinisalo kenties onkin oikeaoppinen, ei sillä ole merkitystä, jos kannattajia on kourallinen*”. Toimintakykyinen kommunistipuolue olisi Kekkosen mukaan ulkopoliittikan kannalta parempi. Stepanov oli ollut tästä samaa mieltä.⁵⁰

Rantala on listannut suomalaisen puoluehajaannuksen syiksi seuraavia tekijöitä: Vuoden 1967 ”kuuman kesän” ja 1968 ”hullun vuoden” esiin nostamat ideologiset keskustelut, jotka sähköistivät poliittista kenttää (myös puolueiden sisällä) synnyttäen radikalisoitumista ja fraktioitumista. Toiseksi, kannattajakunnan sosiaalisen rakenteen moninaistuminen loi uusia paineita ja pakotti puolueita muuttumaan kohti yleispuoluemallia, mikä toisaalta yhdessä ideologisen keskustelun kanssa synnytti myös tahoja jotka eivät olleet valmiita tinkimään aatteesta. Näiden lisäksi politiikan valtiollistuminen ja pragmatisoituminen siirsi puolueiden ideologisuuden taka-alalle ja vallan keskittymisen takia määräytyvän eliitin ja johtoportaahan mukaan. Se taas jätti ideologiset kysymykset vähemmistöön jääneille tahoille. Sen takia yhteisöistä tuli usein johtajakeskeisiä ja siksi ne myös saivat nimensä johtajiensa mukaan. Näin ollen fraktioiden syntymisen ja vakinaistumisen syyt liittyvät siis asiaorienteisiin (ideologiat) ja strategiaan (vaikutusmahdollisuus) päämääriin. Rantalan mukaan SKDL:n piirissä ei juuri erota kahtiajakoa SKP:n jäsenet eli kommunistit ja vasemmistososialistit, viitaten ei-SKP:läisten osuuteen eduskuntaryhmässä sekä puolueen johtoportaissa.⁵¹

Onkin selvää, että SKDL ei voinut säästyä SKP:n sisäisiltä riidoilta. Kuten Kangaskin sanoo, olisi ollut ihme, elleivät erimielisyydet olisi heidän mukanaan siirtyneet myös SKDL:n vaivoiksi. Tosin Sinisalon tulkinta tästäkin oli erilainen, hänen mielestään SKP oli taistelussa SKDL:n kilpailevan ideologian kanssa, ideologian joka hänen mukaansa oli kumonnut marxismi-leninismen. Toisaalta taas hiukan ristiriitaisesti hän joissain puheissaan nimenomaisesti korosti kuinka SKDL:llä ei ollut ideologiaa, varsinkaan työväenluokan luokkatietoisuuden edistämiseksi.⁵² SKDL:lle jakolinjojen vahvistuminen ja niiden normalisointi oli joka tapauksessa merkittävä ongelma, Kalevi Suomelan mukaan SKDL oli kokonaisuudessaan kaksi vuosikymmentä taistolaisuuden vanki.⁵³

⁵⁰ Kekkonen, Urho, Majander, Mikko, Suomi, Juhani (2003): *Urho Kekkosen päiväkirjat: 3, 1969–74*. Otava, Helsinki, 136.

⁵¹ Rantala, 153, 159, 160.

⁵² Kangas, 73.

⁵³ Suomela, Kalevi 2004, 90.

SDP siirtyy pari piirua vasemmalle

Mauno Koiviston mukaan SKDL:n syntyminen vuonna 1944 oli sosiaalidemokraattien kannalta hyvä asia, sillä vetihän se joukkoihinsa puolueen radikaaleimman aineksen, joka muuten olisi hänen mukaansa vallannut puolueen. Tätä uhkaa Koivisto piti myöhemminkin mahdollisena, todeten kommunistien toiminnallisen aktiivisuuden olevan SDP:lle täysin ylivoimaista. Näin sosiaalidemokraateille oli myös eduksi pitää kommunistit heistä ideologisesti tarpeeksi kaukana.⁵⁴

Kalevi Kivistön mukaan vasemmistolaiseksi tunnustautuminen oli vielä 1960-luvun alkupuolella harvinaista opiskelijapiireissä ja sen takia eron tekeminen sosiaalidemokraattien ja kansandemokraattien välillä ei hänen mukaansa ollut tarpeellista saati mielekästä.⁵⁵ Eskolan mukaan nuorisoon vetoavaa radikalismia ennen vuoden 1966 vaaleja esitti enemmän SDP kuin SKDL, herättäen yleistä mielenkiintoa protestilauluin, marssein ja keskusteluin.⁵⁶ Esimerkiksi Erkki Tuomiojan mukaan SKDL:ään liittyminen ei ollut hänelle mahdollista, sillä hän ei halunnut toimia SKP:n liittolaisena. SDP:n valtavirta tuntui kuitenkin nuorelle Tuomiojalle liian miedolta ja siksi häntä ideologisesti houkutti Työväen ja Pienviljelijäin Sosialidemokraattinen Liitto (TPSL). Tuomioja kuitenkin näki, ettei tällaisella sirpalepuolueella ollut tulevaisuutta ja toisaalta hän sanoo myöhemmin ymmärtäneensä, ettei sillä myöskään ollut sitä vasemmistososialistista luonnetta, jonka Tuomioja oli sille muihin pohjoismaisiin sosialistisiin kansanpuolueisiin verraten kuvitellut.⁵⁷

SDP:ssä ns. kolmaslinjalaiset voittivat puheenjohtajuuden vuonna 1963 ja Rafael Paasion johdolla puolue siirtyi ”pari piirua vasemmalle”, mitä myös Koivisto oli puolueelta toivonut. Siinä missä oikeistososiaalidemokraatit ilmaisivat tavoitteekseen hyvinvointivaltion, puhuivat kolmaslinjalaiset demokraattisesta sosialismista, korostaen sosialismin eettistä puolta. Niinpä kolmaslinjalaisten yksi tärkeimmistä saavutuksista tulisi olemaan kansanrintamahallituksen muodostaminen vuonna 1966.⁵⁸ Olihan myös Kekkonen lähestynyt SDP:tä ja ennakoanut puolueen päästämistä poliittisesta paitsiosta.⁵⁹

⁵⁴ Koivisto, 32.

⁵⁵ Pirnes, Esa (1996): *Kalevi Kivistö: Liian hyvä poliitikoksi?* Edita, Helsinki, 60

⁵⁶ Eskola, Antti (1967): *SKDL 1960-luvun Suomessa* (”Tilaajan käyttöön tehty tutkimus”). Tampereen yliopisto, Tampere, 37.

⁵⁷ Tuomioja, 30.

⁵⁸ Mickelsson, 224.

⁵⁹ Jussila et al., 284.

TPSL kivenä kengässä

Kolmaslinjalaiset pyrkivät valtaan päästyään yhdistämään sosiaalidemokraattisen liikkeen ja luomaan hyvät suhteet Neuvostoliittoon. Tätä haittasi SDP:stä eronnut ja Neuvostoliiton rahoittama Työväen ja Pienviljelijäin Sosialidemokraattinen Liitto (TPSL). Viktor Vladimirovin mukaan Neuvostoliiton intresseissä oli vuosina 1958-1962 SDP:n hajottaminen kahtia ja luoda sosiaalidemokraattinen puolue vastavoimaksi Tannerin-Leskisen ryhmittymälle. Kuitenkin jo vuosina 1963-64 yhteydenpito väheni ja lakkasi kokonaan vuosien 1964-67 aikana, koska Vladimirovin mukaan oli käynyt ilmeiseksi, ettei sillä olisi ollut tulevaisuutta.⁶⁰ TPSL piti aluksi periaateohjelmanaan SDP:n vuoden 1952 periaateohjelmaa perustellen tätä sillä, että ”oikeistolainen” SDP oli asiallisesti ottaen luopunut tästä ohjelmasta. Vuonna 1967 TPSL hyväksyi oman periaateohjelmansa, joka muistutti jossain määrin kommunistien ohjelmaan. Erottava tekijä kommunisteihin oli maininta kansanvaltaisista keinoista sekä demokraattiseen tien edellyttämisestä kohti sosialismia.⁶¹

TPSL menestyi vuoden 1966 vaaleissa erityisesti keskittämällä ääniä, mitä sen kanssa vaaliliitossa ollut SKDL ei itse ollut tajunnut tehdä. Vaaliliitto olikin SKDL:lle erittäin epäedullinen.⁶² Tästä kommunistien kanssa tehdystä vaaliliitosta huolimatta ja vaikka TPSL:llä oli taustansa Neuvostoliiton ideoimassa SDP:n hajottamispolitiikassa, pidettiin sitä vahvasti antikommunistisena. Kuitenkin sen jatkuvat hyökkäykset kommunisteja kohtaan johtivat välillisesti sosiaalidemokraattien ja SKP:n yhteistyön kehittymiseen ja sitä myöten myös TPSL:n oman pohjan murenemiseen. Niinpä TPSL:n tuhoaminen oli myös SKP:n ja SKDL:n intresseissä. Erkki Salomaa ehdotti, että TPSL:n olisi seuraavissa vaaleissa asetettava ehdokkaansa oman listansa kautta, minkä hän uskoi auttavan myös ay-liikkeen eheyttämisessä.⁶³ Saarisen mukaan oli selvästi nähtävissä, että TPSL:n kannatus tulisi heikkenemään ja SDP:n kannatus kasvamaan uuden suuntauksen ansiosta (Paasion valinta) ja että se tulisi luomaan yhteistyön edellytyksiä SKP/SKDL:n ja SDP:n välille, mikä taas johtaisi TPSL:n ”likistymiseen” kahden suuren puristukseen. TPSL:stä muodostuikin Saarisen mukaan vedenjakaja SKP:n sisällä. Hänen mukaansa ”johdon eräät jäsenet” (so. ei hän itse) piti sitä läheisempänä ja tärkeämpänä liittolaisena kuin SKDL:n sosialisteja, ja että TPSL:ää yritettiin pitää hengissä kaikin voimin, erityi-

⁶⁰ Vladimirov, 247.

⁶¹ Paastela, 85.

⁶² Eskola 1967, 7.

⁶³ Oinonen, 288, 292.

sesti NKP:n tuella.⁶⁴ NKP vastustikin TPSL:n lakkauttamista koska silloin ”tyhjiön täyttäisivät *Tilanteen* lähellä olevat tahot”.⁶⁵

SDP:n linjamuutoksesta oli alkanut skogilaisten paluu (Emil Skog itse palasi vuonna 1965), mikä teki TPSL:n olemassaolon oikeutuksen yhä vaikeammaksi. Se taas osaltaan johti puolueen radikalisoitumiseen Aarre Simosen johdolla ja sitä myötä marginalisointumiseen.⁶⁶ Lopulta TPSL:n omat toimet ja SDP:n linjamuutos vähensivät TPSL:n merkitystä, Väinö Leskisen sanoin: ”*Kun vesi loppuu, niin puro kuivuu*”, millä hän tarkoitti yhteistyön kansandemokraattien kanssa kuihduttaneen TPSL:n.⁶⁷ Vuoden 1970 vaaleissa TPSL jäi kokonaan ilman paikkoja, kunnes puolue vuonna 1973 lopetettiin.⁶⁸

Koiviston linjanvetoa

Mauno Koivisto totesi vappupuheessaan Tampereella vuonna 1965 kommunistisen liikkeen lähestyneen enemmän SDP:n perinteisiä näkökohtia kuin mitä SDP oli tehnyt SKP:n suuntaan.⁶⁹ Puheessaan hän myös käsitteli paljon mahdollista vaaliyhteistyötä sekä vaalien jälkeistä aikaa kommunistien (tarkoittaen myös kansandemokraatteja) sekä TPSL:n kanssa. Jo puheensa alussa Koivisto korosti toivoa ”*kansamme ystävyyssiteiden lujittamisesta ... Neuvostoliiton kansoihin*” sekä yhteisymmärryksen lisäämisestä työväenliikkeen keskuudessa. Tämän jälkeen hän otti kantaa yhteistyökumppaneiden valintaan. TPSL:n ehdotuksen työväenpuolueiden yhteisestä vaaliliitosta Koivisto torjui, perustellen sen mahdollistavan ”kommunismien peikolla” pelottelun ja siten ei-sosialististen sosiaalidemokraattien äänten siirtymisen porvarilliseen leiriin. Koivisto kuitenkin toivoi, ettei vaaliliitosta kieltäytyminen koituisi kommunisteille sellaiseksi kysymykseksi, joka myöhemmin estäisi yhteistoiminnan. Myös vaaliliitto pelkästään TPSL:n kanssa oli Koiviston mielestä kuolleen syntynyt ajatus. Joka tapauksessa kommunistien kanssa Koivisto kannatti yhteistyön viemistä nykyistä pidemmälle ”ei ainoastaan eduskuntatasolla, kuten tähän asti, vaan myös hallitustasolla.” Koivisto myös viittasi pääministeri Virolaisen puheisiin, joiden mukaan SDP ei olisi hallituskelpoinen, sillä se ei nauti Neuvostoliiton täyttä luottamusta. Tähän Koivisto vastasi kysymällä nauttivatko nykyiset hallituspuolueet siten ollen sitä. Niinpä hän puheensa loppupuolella vielä korosti, kuinka kommunistien kanssa yhdestä asiasta heidän näkemyksensä on

⁶⁴ Saarinen, 64.

⁶⁵ Nitovuori, 46.

⁶⁶ Mickelsson, 162, 212.

⁶⁷ Leskinen, Väinö (1967): *Asevelisosialismista kansanrintamaan*. 3. p. Kirjayhtymä, Helsinki, 200.

⁶⁸ Mickelsson, 162, 212.

⁶⁹ Koivisto, 22.

täysin yksimielinen: ”välttämättömyydestä kehittää suhteitamme itäiseen naapurimaahan yhä luottamuksellisemmiksi.”⁷⁰

Tätä puhetta Koivisto joutuikin kommentoimaan sekä julkisesti että omille puoluetovereilleen sen aiheuttaman myrskyn takia. Niinpä hän palasi siihen kaksi viikkoa myöhemmin Turun paikallisjärjestön kokouksessa. Koivisto perusteli alustuksensa pitämistä juuri Turussa sillä, että hän itse toimi sodan jälkeen Turussa aktiivisesti kommunismin vastaisessa toiminnassa. Samalla ajankohta puheelle oli myös siksi tärkeä, että hänen mukaansa myös ”TP” (olettavasti Tasavallan presidentti Urho Kekkonen, HK huom.) oli edustanut samanlaisia näkökulmia. Koivisto perusteli kantaansa reaalipoliittisesti, todeten SDP:n olevan maalaisliiton armoilla mikäli se sulkisi yhteistyöstä pois kommunistit (tähän Koivisto myös lisäsi tarkennuksen tarkoittaen tällä SKDL:ää ja kansaneduskraatteja) ja siten myös 20 % väestöstä ja siksi kommunistien diskriminointi ei olisi järkevää. Koivisto myös muistutti Neuvostoliiton merkityksestä, toki myös muistaen reaalipoliittisen näkökulman viitatessaan tutkimukseen, jonka mukaan vuoden 1962 vaaleissa väitetyt neuvostovastaiset asenteet olisivat maksaneet sosiaalidemokraateille 6 % äänistä. Näin ollen suhteita Neuvostoliittoon tulisi parantaa (kuten hänen mukaansa oli jo tehtykin). Tässä yhteydessä hän myös kiittelee *Pravdassa* julkaistua A. Weberin kirjoitusta kommunistien ja sosiaalidemokraattien yhteistyöstä todeten, että vielä puuttuu, ”että Paasio kutsuttaisiin Moskovaan niin kuin muutkin länsimaiset sos.dem. puolueiden johtajat”. Koivisto sortuu jopa lievään pelotteluun todetessaan, että mahdollisen kansainvälisen suurselkkauksen syttyessä olisi parempi, mikäli kommunistit olisivat hallituksessa jo ennen kuin Neuvostoliitto sitä vaatisi, jottei kommunistien parista voitaisi esimerkiksi ryhtyä hallitusta kaataviin mielenosoituksiin.⁷¹

Suhde Neuvostoliittoon normalisoituu

Moskovan suhtautuminen pohjoismaisuuteen sekä sosialidemokratiaan oli alkanut lieentyä heti Stalin kuoleman jälkeen vuonna 1954, mikä toisaalta avasi myös SDP:lle mahdollisuuden ylläpitää suoria suhteita Moskovaan ohi Kekkosen ja kommunistien. Aivan varauksetta, saati ongelmitta ei kuitenkaan tämä suhteiden lähentäminen vielä tässä vaiheessa onnistunut, mutta jonkunlaisena alunäytöksenä sitä voi pitää.⁷² Vladimirov jatkoi NKP:n ja SDP:n suhteet seitsemään aikakauteen, jotka etenivät asteittaisen yhteis-

⁷⁰ Puhe teoksessa Koivisto, 19–27.

⁷¹ Koivisto, 28–38 (”puhe Turun sos.-dem. kunnallisjärjestön suljetussa keskustelutilaisuudessa 14.5.1965”).

⁷² Rentola 1997, 330.

työn rakentamisen myötä. Vuosina 1955–57 alkoivat ensimmäiset yritykset normalisoida suhteet sopimalla henkilökohtaisia suhteita SDP:n johtoon, mutta vuosina 1957–58 sekä erityisesti 1958–62 ristiriita johdon kanssa kasvoi ja kontakteja kehitettiin sosiaalidemokraattiseen oppositioon, aluksi toivoen sen voittoa, mutta myöhemmin tarkoituksena hajottaa SDP kahtia. Tähän kuitenkin tuli muutos ajanjaksolla 1963–64, jolloin etsittiin kontakteja uuteen johtoon. Neuvostoliiton suhde oli kuitenkin tässä vaiheessa (1964) vielä kaksijakoinen. Toisaalta oli Beljakovin ja Kuusisen linja, toisaalta taas Brežnevin linja, jonka hän oli muotoillut TPSL:n johdolle Moskovassa 5.9.1964: ”...Neuvostoliiton ja NKP:n kanta SDP:hen on muuttumaton. Tähänastinen kehitys on täysin riittämätön.” Brežneviläisessä maailmassa TPSL siten ollen vielä nautti täyttä NKP:n luottamusta ja SDP ”on ja pysyy jatkuvasti umpikujassa”.⁷³ Kuitenkin erityisesti vuosina 1964–67 näitä uusia kontakteja löytyi ja suhteet luotiin erityisesti Leskiseen, jonka ulkopoliittinen suunnanmuutos mahdollisesti sen. Vuodesta 1968 eteenpäin suhteet sitten normalisoitiin ja päästiin Vladimirovin sanoin ”täydelliseen yhteisymmärrykseen” NKP:n ja SDP:n välillä.⁷⁴

Leskisen takinkääntö

Vielä vuonna 1958 suhtauduttiin Neuvostoliitossa Fagerholmin hallitukseen valittuun Väinö Leskiseen kriittisesti hänen Moskovaan kohdistuvan epäluottamuksensa takia. Sen sijaan kun hänet vuonna 1970 nimitettiin Karjalaisen hallituksen ulkoministeriksi, tapahtui se jo Kekkosen nimittämänä ja Neuvostoliiton siunauksella.⁷⁵ Leskinen itse selittää muutoksensa taktisina syinä, eikä niinkään sillä, että hänen ajattelussaan olisi tapahtunut muutoksia: uudet tuulet vaativat erilaisen takin. Muistelmissaan vuodelta 1967 Leskinen kuvaa vuoden 1966 hallitusneuvotteluja kertoen, että toteuttaakseen omia ohjelmiaan SDP:n tulisi sopia suhteensa kommunisteihin, Neuvostoliittoon ja tasavallan presidenttiin. Tämä taas ei olisi hänen mukaansa onnistunut esimerkiksi vähemmistöhallituksessa tai asevelihallituksessa. Niinpä hänen mukaansa päätös oli taktinen, ja siihen vaikuttivat myös suhteiden parantuminen itään. Tässä yhteydessä on myös hyvä huomata hänen mainitsevan ay-liikkeeltä saadun kannatuksen.⁷⁶ Kuten tiedetään, oli Leskinen itse mukana ay-liikkeen eheyttämisneuvotteluissa ja siten ollen mainittua tukea itse luomassa.

⁷³ Leppänen 1999, 88.

⁷⁴ Vladimirov, 247.

⁷⁵ Vladimirov, 74, 183.

⁷⁶ Leskinen, 144–155.

Myös aikalaiset ihmettelivät Leskisen suunnanmuutoksia. Pilapiirtäjä Karin piirroksessa Helsingin sanomissa vuoden 1966 loppupuolella, Paasio ihmettelee edessään liikkuvaa Leskiseksi tunnistettavaa kala-lintu-hybridia sanoin ”onko se lintu vai kala”.⁷⁷ Kuitenkin Leskinen itse perusteli käännöstään SKDL:ssä ja kommunistisessa ajattelussa tapahtuneisiin muutoksiin. Hänen mukaansa ”*Kansandemokraattisessa ja kommunistisessa ajattelussa on tapahtunut muutoksia, joiden myötä sosialidemokratialle on mahdollista, hyväksyttävää ja edullista olla kommunistien kanssa yhteistyössä.*”⁷⁸ Sen tarkemmin hän ei tosin erittele mitä ne muutokset ovat, mutta tässä vaiheessa Leskinen kuitenkin näki kansanrintaman tarjoavan mahdollisuuden kilpailla Ruotsin hyvinvointivaltion sekä Itä-Euroopan kansandemokratioiden kanssa.

Vladimirovin tulkinta on kyynisempi. Hänen mukaansa Leskinen oli ajanut itsensä pait-sioon, ja ”*Kekkonen tunnettuna kalamiehenä ei koskaan kiirehtinyt vetämään kalaa vedestä, jos se pystyi vielä tekemään vastusta vaan pikemminkin väsytti sen.*” Samoin toimi Kekkonen Leskisen suhteen, odottaen Leskisen lähestymistä Kekkosen suuntaan. Armollinen hallitsija armahti katuvalan alamaisten ja palkitsi hänet siitä teostaan ministerin salkulla. Taktiikka toimi, Leskinen veti ”veturin lailla” SDP:n johtoa kohti parempia Neuvostoliitto-suhteita sekä uutta ulkopoliittista suuntausta.⁷⁹

Tšekkoslovakiaan miehitys oli vaikea paikka sosiaalidemokraateille ja erityisesti suuntaansa muuttaneelle Leskiselle. Toisaalta oltiin juuri saatu suhteet kuntoon Moskovaan, mutta samalla ei voitu ummistaa silmiä siltä tosiseikalta, että juuri sosiaalidemokratian nousun pelko oli ollut Neuvostoliiton julkilausuttuja syitä puuttua Tšekkoslovakian kehitykseen.⁸⁰ Hertta Kuusinen luonnehti Paasion verkkaiselta näyttävää idänpolitiikkaa sanoin: ”*Paasiolaisuus merkitsee SDP:n ulkopoliittisen maineen puhdistamista itään päin juuri niin paljon, että puolue pysyy tukevasti hovikelpoisena, mutta pitemmälle se ei ole valmis menemään.*”⁸¹ Paasio olikin ymmärtänyt Kekkosen ja Neuvostoliiton merkityksen suomalaiselle valtapolitiikalle, mutta toisaalta omasta aatteesta ei kuitenkaan tulisi tinkiä. Paasion maltillinen itään kääntyminen ei kuitenkaan enää Leskiselle, ”tälle uudelleen koulutetulle veturille” riittänyt ja niinpä hän varsinkin vuonna 1969 otti aktiivisempaa roolia erityisesti nuorten keskuudessa, yrittäen nousta jonkunlaiseksi sosiaali-

⁷⁷ Kari, kuvittaja (1985): *Maxi-Kari. 1000 piirrosta 1951-85*. Otava, Helsinki, s. 173. Alkup. julk. Helsingin sanomat 29.11.1966, 6.

⁷⁸ Leskinen, 194.

⁷⁹ Vladimirov, 266-267.

⁸⁰ Rentola 2005, 26.

⁸¹ Rentola 2005, 122.

demokraattien neuvostosuhteiden takaajaksi. Jo edellisen hallituksen aikana hän oli kritisoinut Paasioita hänen neuvostosuhteiden hitaasta muodostamista ja Leskinen oli vaatinut ettei Paasio jatkaisi pääministerinä vuonna 1968 aloittavassa hallituksessa, miten sitten tapahtuikin Koiviston noustua pääministeriksi.⁸² Vaalikampanjassaan hän sitoi kansanrintamayhteistyön sekä virallisen ulkopolitiikan toisiinsa, Neuvostoliiton sen aikaisten ohjeiden mukaisesti. Vaikkei tämä puolueväen kannatusta saanutkaan, oli siellä kaikupohjaa varsinkin nuorten parissa. Näin puolueen sisälle syntyi radikaalimpien nuorten ryhmittymä sekä koivistolainen itsenäisempi ja vaalitaktisempi ryhmittymä.⁸³

Radikaali vasemmistosiipi organisoitui, kun marraskuussa 1969 Pälkänellä kokoontuneet, pääosin Ulf Sundqvistia tukeneet vasemmistososiaalidemokraatit pohtivat miten parantaa asemaansa puolueen sisällä. ”Pälkäneläiset” herättivät mielenkiintoa kommunisteissa ja levottomuutta SDP:n johdossa. Varsinkin vaalit jyrkensivät mielialoja ja vasemmistosiiven osuus eduskuntaryhmässä kasvoi. Tämä paransi myös Neuvostoliiton mahdollisuuksia solmia hyviä suhteita sosiaalidemokraattisiin kansanedustajiin.⁸⁴ Tuomiojan mukaan pälkäneläiset olivat pieni marxismi-leninismiin omaksunut joukko, joka aiheutti eniten harmia juuri varsinaisille vasemmistososiaalidemokraateille.⁸⁵

SDP:n suhteet vasemmalle

SDP:n suhteet SKDL:ään ja SKP:hen olivat 1960-luvulla vaihtelevat. Sosiaalidemokraattien ja enemmistökommunistien välit olivat paremmat kuin SKP:n osapuolten,⁸⁶ mutta silti oli kuitenkin tärkeää pysyä erossa SKP:n sisäisistä asioista. Tilannetta kuitenkin seurattiin herkeämättä, erityisesti hallitusyhteistyön mahdollisuuden jatkuminen oli sosiaalidemokraateille tärkeää. Puoluesihteerin Raatikainen tiesi Neuvostoliiton painostavan SKP:tä sovintoon ja Paasion saamien tietojen mukaan kyseessä olivat ristiriidat menettelytapojen, henkilöiden sekä joukkovoiman suhteen. Niinpä SKP:n sisäisiin jakoihin tulisi suhtautua neutraalisti. Toisaalta lähentyminen Kremliin oli edellyttänyt SKP:n vähemmistön hyväksymistä osana työväenliikkeen yhteistyötä, toisaalta oli kuitenkin täysin selvää, että yhteistyö oli mutkattomampaa enemmistön sekä erityisesti SKDL:n kanssa.⁸⁷

⁸² Alenius 1995, 203.

⁸³ Rentola 2005, 124.

⁸⁴ Rentola 2005, 130, 138.

⁸⁵ Tuomioja, 125.

⁸⁶ Oinonen, 294.

⁸⁷ Leppänen 1999, 311.

Eskolan selvityksessä liitteenä olevan selvityksen mukaan kansandemokraatit pitivät sosiaalidemokraateista huomattavasti enemmän⁸⁸ kuin toisinpäin. SKDL:n ja SDP:n raja oli siis edellisestä jälkimmäiseen läpäisevämpi kuin toisinpäin.⁸⁹ Vasemmistodemokraattien sekä SKDL:n sosialistien välillä oli myös konkreettista siirtymää. Esimerkiksi Ilkka-Christian Björklundista Tuomioja kirjoitti seuraavasti:

En tiedä --- miksi I-C vuosina 1969–1970 siirtyi SKDL:ään. --- Ei I-C itse asiassa koskaan ollut sosialidemokraattisuudesta luopunut. SKDL:ssä hän lukeutui SKP:n ulkopuolella pysyttäytyneiden *aleniuslaisten* [kursivointi HK] sosialistien joukkoon. Siinä ryhmässä hän joutui koko ajan käymään paljon tiukempaa ja vähemmän rajanvetoa sekä koti- että ulkomaisen stalinismin kanssa kuin useimmat sosialidemokraatit.⁹⁰

Tällaisia esimerkkejä ei kuitenkaan voi pitää niinkään todisteena sosiaalidemokraattien ja äärivasemmiston samankaltaisuudesta vaan taustalla lieene yksilön omista lähtökohdista syntynyt tilannearvio. Toisaalta Björklundin sijoittumista SKDL:n sosialisteihin, mutta edelleen jonkin sortin sosiaalidemokratian tunnustamista, voidaan pitää esimerkiksi näiden aatteiden välisen rajanvedon vaikeudesta. Onkin kiinnostavaa huomata, että myös Tuomioja kuvatessaan omaa aatemaailmansa vuonna 1968, lainaa artikkeliaan vuodelta 1967, jonka heti ensimmäisessä kappaleessa hän viittaa Aleniuksen ajatuksiin pääomalähteistä yhteiskunnan päättävällän alaisena talouden kehittämiseksi ja kasvun nopeuttamiseksi.⁹¹ Yhteistä siten ollen näiden poliittisten suuntausten välillä varmasti oli enemmän kuin useimmat kenties halusivat myöntää ja viimeistään hallitusyhteistyö osoitti että myös käytännön yhteistyö oli mahdollista, vaikkakin vaikeaa.

Hallitusyhteistyö

Hallitusosallistuminen on ollut yksi vanhoista kommunisteja jakavista peruserimielyksistä, jossa reformistinen ja pragmaattinen, vähäisillekin osauudistuksille arvoa antava enemmistö usein kannatti hallitukseen osallistumista kun taas dogmaattisesti opinkappaleistaan kiinnipitävä vallankumouksellinen vähemmistö sitä vastusti, kutsuen sitä jopa petturuudeksi.⁹² Niinpä hallitukseen osallistuminen on aina herättänyt närää kommunistien piirissä. Vuonna 1950 SKP:n johto oli taipuvainen osallistumaan mukaan

⁸⁸ Sosialidemokraateista SKDL:ää piti toiseksi parhaana 11 %, vastenmielisempinä 38 %, kun taas kansandemokraateista SDP:tä piti toiseksi parhaana 30 % ja vastenmielisempinä vain 8 %. Lähde Eskolalla Pesonen P., *Valtuutus kansalta*. WSOY, Porvoo-Helsinki (1965).

⁸⁹ Eskola 1967, s. 69.

⁹⁰ Tuomioja, 65.

⁹¹ Tuomioja, 37-38.

⁹² Viialainen, Matti (2007): *Tie hallitukseen*. Teoksessa Leppänen Veli-Pekka (toim.), *Etusivu uusiks! Kansan Uutisten viisi vuosikymmentä 1957-2007*. Kansan Uutiset, Helsinki, 109.

hallitukseen, ”ei innolla”, mutta toivoen että porvarihallitukseen sijaan kolmen suuren hallituksessa he voisivat edistää poliittisia ja kaupallisia idänsuhteita ja vastustaa sotapolitiikkaa. He olivat myös suunnitelleet antavansa neljästä-viidestä ministeristä yhden ei-kommunisteille. Vaikka siis puolueen johtavat tahot ja muun muassa Pessi ja Hertta Kuusinen hallitukseen halusivatkin, toki ajatuksenaan samalla myös pysyä oppositiossa, puolueen voimakas siipi ei halunnut hallitukseen mennä. Lopulta kuitenkin SDP ei halunnut hallitukseen SKP:n kanssa ja hallitushaaveet saivat sillä erää jäädä.⁹³

SDP:tä oli yritetty lähestyä myös vuonna 1954, jolloin ”työväestön yhteistoiminnan” (Nimi SKP:n vetoomuksesta) toivottiin auttavan liikkeen silloiseen heikkoon menestykseen sekä hallituksen porvarillisuuteen, toki toiveita tähän suuntaan oli esitetty myös suoraan Moskovasta. Ainoastaan Leskisen ja Tannerin pilkkaamista suositeltiin jatkettavan.⁹⁴ Kesti kuitenkin vielä kauan ennen kuin tämä kehitys otti tuulta purjeisiin, mutta jonkunlaisia ituja varmasti jo kylvettiin.

Seuraavaksi hallitukseen pääsystä haaveiltiin vuonna 1957, jolloin Pessi ja Kuusinen kertoivat suurlähettiläs V.Z. Lebedeville, että lähiaikoina SKDL saisi mahdollisuuden osallistua hallitukseen ja että siihen myös suostuttaisiin. Tarkoituksena oli tosin olla hallituksessa vain sen aikaa, että itselle tärkeät asiat saisi nostettua kiistakysymykseksi, joiden varjolla voisi hallituksesta erota ja näin saada puhtia vaaleihin, samalla kun ministeripaikat nostaisivat SKDL:n arvovaltaa.⁹⁵ Kenties suunnitelma oli liian ilmeinen sillä myöskään tämä hallitushaave ei ikinä toteutunut. Näin ollen vuonna 1966 SKDL oli ollut lähes 20 vuotta ulkona hallituksesta, joten edellytykset dramatisoida hallituksen vaihdoksen seurauksia olivat erinomaiset.⁹⁶

Tätä hallitusyhteistyötä oli viritelty jo tovin. Alenius puhui vasemmistoyhteistyön puolesta Reposaareissa Satakunnan maakuntajuhlissa 7.7.1963. Alenius perusteli yhteistyötä muun muassa tarpeilla sosiaaliin uudistuksiin sekä globaaleilla rauhankysymyksillä. Alenius myös totesi, ettei yhteistyö ollut SKDL:n puolelta taktillinen, olihan SKDL puolueena isompi ja ”se etenisi joka tapauksessa”, vaan että yhteistyölinja oli joka tapauksessa valittava ja yhden työväenpuolueen ”veljeily äärimmäisen oikeiston kanssa on vain vahingoksi koko työväenliikkeelle”. Alenius myös huomautti yhteistyön olevan luonnollista SKDL:lle, onhan se itsekin ”yhteistyöjärjestö, jossa on rinnakkain kommu-

⁹³ Rentola 1997, 121-123.

⁹⁴ Rentola 1997, 309.

⁹⁵ Rentola 1997, 452.

⁹⁶ Hyvärinen, 92.

*nisteja ja vasemmistososialisteja, vaikka tätä tosiasiaa yritetään muilla tahoilla aina peittää.”*⁹⁷ Myös Salomaa käsitteli Porin vappupuheessaan vuonna 1965 työväenpuolueiden yhteistyömahdollisuuksia. Hän myönsi, ettei SKP ollut selvinnyt stalinismin kaudesta ilman, vaikutuksia puolueeseen, mutta muistutti myös SDP:n kietoutumisesta Yhdysvalloista johdettuun kommunismin vastaiseen liikkeeseen.⁹⁸

Alenius oli asettanut SKDL:n pääsihteeriydelleen kaksi edellytystä: ensinnäkin SKDL:n itsenäistä roolia pitäisi kohottaa ja toinen hänen mukaansa vielä tärkeämpi asia oli SKDL:n ja SDP:n keskinäisen taistelun lopettaminen, ainakin SKDL:n osalta. Näihin ehtoihin suostuttiin⁹⁹, mikä osaltaan ratkaisi työväenliikkeen yhtenäisyyden rakentamisen, olivathan SKP:n toimijat siten hyväksyneet linjakseen lähentymisen SDP:hen. Vielä tässä vaiheessa ei sosialidemokraattien suunnalta tosin tullut vastakaikua, pikemminkin päinvastoin. Alenius sai huomata kuinka SDP sekä myös Neuvostoliitto kokivat hänen sillanrakennuspolitiikkansa negatiivisena ja mahdottomana.¹⁰⁰ Tilanne eskaloitui Neuvostoliiton suurlähetystön kutsuttua hänet kuultavaksi. Alenius kertoi tapauksesta SKDL:n keskeisille toimijoille, jotka kuitenkin sanoivat tukevansa Aleniuksen valitsemaa linjaa uhmata Neuvostoliittoa rakentaakseen paremmat suhteet sosialidemokraattiseen puolueeseen.¹⁰¹ Kauaa heidän ei toki tarvinnut sitä uhmata, sillä Saksojen välillä tapahtunut liennytyks- ja lähentymispolitiikka mahdollisesti sekä sosialidemokraattisten puolueiden lähentymisen sosialistisiin kollegoihinsa, että samalla myös Neuvostoliittoa tarkastamaan linjaansa sosiaalidemokraatteja ja kansanrintamaa kohtaan. Siten Aleniuksen pääsihteeriydelleen asettama ehto SDP-yhteistyöstä konkretisoitui lopulta maailmanpoliittisten sattumien sekä Aleniuksen itsepintaisuuden kautta. Alenius oli kuitenkin lähipiireineen ottanut varaslähdön yhteistyöhön Neuvostoliittoa ja SKP:n vähemmistöläisiä uhmaten.

Suunta oli siis muuttunut myös Neuvostoliitossa. O.W. Kuusinen yllytti SKP:n johtajia tarttumaan sosiaalidemokraattien muutokseen ja etsimään yhteistyötä, tähän hänellä varmasti vaikutti myös hänen ikätoverinsa ja arkkivihollisensa Väinö Tannerin väisty-

⁹⁷ Kansan uutiset (KU) 9.7.1963, *Paine yhteistyön puolesta työväenliikkeessä kasvaa.*

⁹⁸ Oinonen, 258.

⁹⁹ Alenius 1995, 170; ”Yhdeksi ehdoksi ryhtymisekseni pääsihteeriksi asetin, että SKDL ainakin omalta osaltaan lopettaa taistelun sos.dem.-puoluetta vastaan. Sosialidemokraatit koettiin pahimmaksi viholliseksi ja minä lähdin siitä, että vain suomalaisen vasemmiston yhteistyö voi luoda uusia mahdollisuuksia Suomelle.”, *Itse asiassa kuultuna: Ele Alenius.*

¹⁰⁰ Alenius 1995, 172.

¹⁰¹ Ks. tästä tapauksesta tarkemmin luvussa 5, ”SKDL:n johto uudistuu”.

minen puoluejohdosta 1963.¹⁰² Beljakov saapui Suomeen 14.10.1965, jolloin myös hän toisti pienelle SKP:n sisäpiirille näkemyksensä, ettei proletariaatin diktatuuri sovellu Suomen reaalipoliittiseen tilanteeseen, missä eteenpäin vievän valtakolmion muodostaa siten ollen SDP, ”me” ja maalaisliiton vasemmisto. Näin ollen myös SDP:lle tuli viestittää, ettei tavoitteena ole yhden puolueen diktatuuri ja ettei väkivalta ole pyynnöissä enää ollenkaan.¹⁰³ Tosin Fjodorovin mukaan Saarinen vääristeli totuutta väittäessään SKP:n menneen hallitukseen NKP:n toivomuksesta – kyseessä oli pikemminkin lupa toimia siten. Enemmän kyse oli Fjodorovinkin mukaan Kekkosen ambitioista ”lääkitä yhteiskunnan haavoja” ja tehdä kommunisteista yhteiskuntakelpoisia.¹⁰⁴ Joka tapauksessa vielä vuonna 1965 Aaltonen oli saanut estettyä sosiaalidemokraatteja koskevien muistioiden hyväksymisen puoluejohdossa, perusteena niiden liiallinen SDP-myönteisyys TPSL:n kustannuksella.¹⁰⁵ Asiakirjat saatiin hyväksyttyä 14. edustajakokouksen jälkeen muuttumattomina ja niistä tuli yhteistoimintapolitiikan keskeisiä asiakirjoja.¹⁰⁶

Hallitukseen meneminen ei kuitenkaan ollut SKDL:ssäkään itsestään selvä asia, varsinkin eräät ”vanhan linjan kommunistit” vastustivat sitä. Enemmistö kuitenkin oli hallitukseen pyrkimisen kannalla.¹⁰⁷ Hallitukseen osallistumisen syyksi tai mahdollistajaksi Saarinen katsoo Suomen erikoislaatuiset sisäpoliittiset asetelmat, maan kansainvälispoliittisen aseman sekä tasavallan presidentin aseman – toisaalta myös turhautuminen pitkään oppositionkauteen vaikutti. Kansanrintama taas oli hänen mukaansa mahdollista SDP:n muutosten takia.¹⁰⁸ Kuitenkin puolueen vähemmistö jäi jyrkemmälle linjalle olleen käytännössä syrjäytetty hallitustoiminnasta, ja se pysyi oppositiossa SKDL:n ollessa hallituksessakin.¹⁰⁹

Eskolan mukaan 50-luvun puolivälissä alkaneen kehityksen kohokohta, mutta samalla myös käännekohta on täsmällisesti ajoitettavissa niihin yön tunteihin maaliskuussa 1966, jolloin sosiaalidemokraattien voitto eduskuntavaaleissa 1966 kävi selväksi ja kun Arvo Salon lapualaisooppera sai kantaesityksensä. Paasion johtaman kansanrintamahal-

¹⁰² Rentola, Kimmo (2003): *Sitkeä välimies O.W. Kuusinen*. Teoksessa Vihavainen, Timo (toim.): *O.W. Kuusinen ja Neuvostoliiton ideologinen kriisi vuosina 1957–64*. SKS, Helsinki. SKS, Helsinki, 69.

¹⁰³ Leppänen 1999, 62.

¹⁰⁴ Fjodorov, 139.

¹⁰⁵ Leppänen 1999, 52.

¹⁰⁶ Oinonen, 287.

¹⁰⁷ Alenius 1995, 183.

¹⁰⁸ Saarinen, 144.

¹⁰⁹ Mickelsson, 220.

lituksen syntyminen oli Eskolan mukaan käännekohta, jolloin demokraattista sosialismia kannattaneiden suomalaisten mielialat muuttuivat siihen asti kohonneesta optimismista vähitellen lisääntyvään pessimismiin.¹¹⁰

Hallitus saatiin muodostettua kymmenen viikkoa kestäneiden neuvotteluiden jälkeen. Jähkailun sijaan kyseessä lieene ollut vanhojen ennakkoluulojen purkaminen. Synnyttäjäksi tarvittiin varmasti paljon taktiikkapalavereita, yksityisiä neuvotteluita sekä tietysti Kekkosen myötävaikutusta hallitukseen syntyyn. Joka tapauksessa SKP:n osalta hallituksen muodostaminen tarkoitti maltillisen sosialismin hyväksymistä ja siten se osaltaan vaikutti myös SKDL:n sosialistien hyväksymiseen osana yhteistyötä. Matkalla kohti kommunismia voitiin hyväksyä sosialistinenkin maailmankuva.

Aleniuksenkaan mukaan Paasio ei ollut jähkaillut, vaan oli välittömästi vaalien jälkeen ollut valmis neuvottelemaan SKDL:n kanssa, millä kenties haluttiin varmistaa SDP:n hyväksyttävyyttä Neuvostoliiton silmissä. Toisaalta myös Kekkonen oli eri yhteyksissä antanut ymmärtää toivovansa SKDL:n mukaantuloa hallitukseen. Alenius kertoo käyneensä myös Koiviston kanssa asiasta henkilökohtaisia keskusteluita ja päätyneensä siihen tulokseen, ettei myöskään Koivisto olisi yhteistä hallitusta vastaan, pikemminkin päinvastoin.¹¹¹ Joka tapauksessa Kekkosen rooli hallituksen synnyttäjänä lieene ollut merkittävä. Asiaa tutkineen Anu Kakkurin mukaan hallituksen muodostaminen oli vaikea prosessi, ja että varsinkin SDP:n muokkaaminen ulkopoliittisesti hallituskelpoiseksi oli työlästä. Kekkoselle tämä olikin varmasti tärkeää, olihan kansanrintamaratkaisuun nivottu mukaan hallituspuolueiden tuki Kekkoselle vuoden 1968 vaaleihin. Ajatus kommunistien integroinnista mukaan hallitusvastuuseen tuli Kakkurin mukaan melko myöhäisessä vaiheessa, noin vuoden 1965 paikkeilla, ja että sitä edesauttoivat henkilö- ja linjamuutokset kommunistisessa puolueessa. Kekkosen yhdeksi tavoitteeksi Kakkuri tulkitsee tarpeen saada hallitus, joka oli myös ulkopoliittisesti uskottava.¹¹² Myös Alenius on todennut, kuinka

todennäköisesti merkittävänä tekijänä hallituksen muodostamisen taustalla oli Kekkosen politiikka ja mitä on sitten Kekkosen ja neuvostoliittolaisten välillä keskusteltu asiasta. Mutta edellytykset olleet monisäikeiset ja siihen ovat liittyneet myös kansainväliset virtaukset.¹¹³

¹¹⁰ Eskola 1969, 113.

¹¹¹ Alenius 1995, 183–184.

¹¹² Kakkuri, Anu (2008): *Vuoden 1966 kansanrintamahallituksen synty: Urho Kekkosen toiminta ja motiivit päiväkirjamerkintöjen valossa kuvattuna*. Pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto, Tampere, 87, 90–91

¹¹³ *Itse asiassa kuultuna: Ele Alenius*.

Aleniuksen mukaan heille tarjotuista ministeripaikoista toisen valtiovarainministerin paikka ei ollut mitenkään tervetullut asia. Tähän ministerisalkkuun kuului verohallinto ja valtionpalkat, joista varsinkin jälkimmäinen oli ongelmallinen. Virolaisen hallitus oli viivytännyt välttämätöntä ylempien palkkaluokkien palkankorotusta ja täten se jäi tehtävään valitun Aleniuksen hoidettavaksi. Aitio olikin vitsaillut etukäteen Aleniukselle tehtävän olevan ”*sen miehen poliittisen uran loppu, joka siihen tehtävään joutuu.*”¹¹⁴ Alenius kuitenkin otti paikan vastaan. Vaikka tiedettiin, että hallitusvastuun kantaminen tulisikin olemaan raskaampaa kuin oppositiossa oleminen, päätettiin hallitukseen mennä - asia joka ilahdutti Aleniusta. Näin oli syntynyt ensimmäinen länsimainen hallitus kylmän sodan alkamisen jälkeen, jossa myös kommunisteja oli mukana.¹¹⁵

Hallituskysymys oli ongelmallinen Neuvostoliitolle. Toisaalta hallituksessa olemista ja vaikuttamista tarvittiin, mutta samalla se tarkoitti yhteiskunnan asteittaista korjaamista, *sosiaalidemokraattista reformismia*, mikä johtaisi kansallisen näkökulman korostumiseen. Siten hallituksessa oloa kannatti SKP:n enemmistö, mutta Moskovan kantoja myötäili parhaiten hallituskriittinen vähemmistö, mikä osaltaan ruokki SKP:n jakoa.¹¹⁶ Hallituskysymys onkin yleinen fraktioiden jakaja. Hallitusvastuuseen väistämättä sisältyvä yhteistyöpolitiikka ei välttämättä sovi aatteellisesti ryhmittyneille idealisteille ja siksi juuri se jakoi SKP:ta.¹¹⁷ Toisaalta hallituskysymyksen merkityksestä on myös vastakkaisia näkemyksiä. Urpo Kankaan mielestä hallituspoliittisten erimielisyyksien selittäminen pääongelmaksi voidaan kumota vuosien 1971–1975 oppositiokaudella, jolloin siitä huolimatta sisäinen taistelu jatkui kiihkeänä. Tähän perustuen myös Kangas näkee SKP:n sisäisten riitojen taustalla olevan aatteelliset erimielisyydet, joiden yhdeksi alkupisteeksi Kangas tunnistaa ns. *Togliattin testamentin* (ks. lisää luvussa 3).¹¹⁸

Joka tapauksessa puolueriita eskaloitui täyteen vauhtiinsa juuri vuonna 1967. Puoluejohdon arvostelussa pääteemaksi otettiin (Leppäsen mukaan ”kun ei muutakaan ollut näkössä”) hallituspolitiikka, ministereiden oman linjan puute ja hallituksen huonon politiikan hyväksyminen. Avauksen tähän teki Aaltonen tammikuussa 1967 keskuskomitean kokouksessa.¹¹⁹

¹¹⁴ Leppänen 1999, 96.

¹¹⁵ Alenius 1995, 186–188.

¹¹⁶ Rentola 2005, 89.

¹¹⁷ Rantala, 163.

¹¹⁸ Kangas, 35.

¹¹⁹ Leppänen 1999, 119.

Samalla hallituksen ei-kommunistinen SKDL:n ministeri Alenius oli osoittautunut SKP:lle ongelmaksi, josta haluttiin eroon. Esimerkiksi Kekkonen on päiväkirjassaan (13.9.1967) maininnut Koiviston suunnitelmista siirtyä Suomen pankkiin, mitä hän ei kuitenkaan itse pitänyt järkevänä. Kekkonen myös kirjoitti, kuinka Aitio ja Leskisen mukaan SKDL (ja tässä siis ilmeisestikin juuri SKP) haluaa Suomen pankkiin mieluummin Aleniuksen, jotta pääsisi hänestä eroon.¹²⁰ Tähän tarjoutuikin mahdollisuus hallitusneuvotteluissa 1968.

Paasion hallituksen kausi kesti lähes kaksi vuotta, jolloin, kenties liian suurten odotustenkin takia, tyytymättömyys sitä ja erityisesti sen keskustalaisia ja SKDL:läisiä kohtaan kasvoi. Tämä taas heijastui SMP:n kannatuksen nousuna. Vaalitappiosta huolimatta ja vaikka tilanne SKP:n sisällä oli kärjistynyt, päätettiin SKDL:ssä osallistua muodostettavaan Koiviston hallitukseen, olihan osallistuttu Paasionkin hallitukseen.¹²¹ Hallitusratkaisu oli kuitenkin tällä kertaa vaikeampi ja siitä äänestettiin SKP:ssä. Vaikka hallitusvastuun puolesta äänesti 26 edustajaa kuuden äänestäessä vastaan, on hyvä huomata ettei päätös ollut yksimielinen, kuten oli ollut tilanne viime kerralla. Vastaan äänestäjät olivat siten ollen äänestäneet jopa NKP:n kantaa vastaan.¹²²

Tällä kertaa SKP:n piirissä ministeriksi haluttiin kansandemokraatteja edustamaan Paavo Aitio, millä teolla häveliäästi yritettiin tiputtaa Alenius. Politbyroon pöytäkirjan mukaan Aleniuksen syrjäyttämispäätös oli ollut yksimielinen. Hänen nähtiin toimineen Paasion hallituksessa liiaksi omin päin ja SKP:n johtoa kunnioittamatta. Lopulta ministereistä kuitenkin äänestettiin ja valituksi tulivat Aitio, Anna-Liisa Tiekso sekä Alenius, joka voitti äänestyksessä Leo Suonpään äänin 21-17. Äänestys osoittaa, että Suonpää sai opposition lisäksi ääniä myös puoluejohdon läheltä.¹²³

Vuoden 1970 vaaleissa vasemmisto menetti yli 150 000 ääntä, joista suurimman osan menetti SKDL.¹²⁴ Vaaleihin 1970 vaikuttivat suuret rakennemuutokset, SMP:n paikkamäärän nousu yhdestä 18:aan sekä SKP:n vaalitappio, joka Aleniuksen mukaan johtui osittain SKP:n sisäisen taistelun jatkuvasta kiristymisestä.¹²⁵ Kysymys hallitukseen osallistumisesta toistui jälleen keväällä 1970, jolloin siitä keskusteltiin sosialistien,

¹²⁰ Kekkonen et al. 2002, 349.

¹²¹ Alenius 1995, 202.

¹²² Leppänen 1999, 132.

¹²³ Leppänen 1999, 132, 135.

¹²⁴ Jussila et al., 291.

¹²⁵ Alenius 1995, 239.

enemmistöläisten ja vähemmistöläisten yhteiskokouksessa. Jäsenistö oli enimmäkseen hallitukseen osallistumista vastaan, vaikkakin vasta Moskovan terveisiä kuulleet Saari-
nen ja Pessi olivat selvimmin hallitukseen menon kannalla. Alenius piti osallistumista mahdollisena ”oikeistovaaran” uhkan torjumiseksi. Niinpä onkin ymmärrettävää, että puhuessaan myöhemmin SKDL:n liittohallituksessa, piti Alenius SMP:n hallitukseen tuloa poliittisen moraalinen kannalta vastenmielisenä¹²⁶.

Vaalien jälkeen SKDL piti IX liittokokouksensa Helsingissä ja kuten Haikara sitä luonnehtii ”hallitusrahinoille olisi tuskin voitu otollisempaa ajankohtaa toivoa.” Alenius veti puheessaan yhteenvedon keskustelusta: ”*Kaikki me olemme sitä mieltä, että hallituspolitiikka ei ollut hyvää ja että sen pitäisi olla hyvää*”, mutta hallituksessa oleminen vaatii hänen mukaansa kuitenkin kompromisseja, jotka ovat välttämättömiä mikäli haluaa olla yhteistyössä. ”*Jos me haluamme oikein hyvää politiikkaa, silloin ei mitään kompromisseja*”, mutta silloin ei myöskään oltaisi hallituksessa. Tämän yhtälön ratkaiseminen olisi Aleniuksen mukaan keskeistä.¹²⁷

Muodostettuun Karjalaisen II hallitukseen päätyi kolme kommunistia. Ensimmäistä kertaa SKDL:n osallistuttua hallitukseen ei sen ministereistä löytynyt SKP:hen kuulumattomia jäseniä, mitä Alenius piti lyhytnäköisenä. Kekkosen mukaan (13.6.1970) SKP:n kova linja ei olisi missään nimessä enää vuonna 1970 hyväksynyt Aleniusta ministeriksi¹²⁸, millä ei tosin ollut merkitystäkään, Alenius itse oli ajatellut paikalle Kalevi Kivistöä.¹²⁹ Saarinen muisteli Aleniuksen puhuneen hallitukseen menon puolesta, mutta ”ei niin kärkevästi kuin ennen”¹³⁰, joten on hyvin mahdollista, ettei Aleniuskaan nähnyt hallitukseen menoa kovin hyvänä ratkaisuna.

Karjalaisen II hallituksen nimityksen jälkeen SKP:n vähemmistö toteutti Saari-
sen mukaan niin sanottua poltetun maan taktiikkaa ilmeisesti Beljakovin rohkaisemana, mikä johti hallituskumppaneiden ja presidentin ärtymiseen. Kriisin huipennuttua NKP kuitenkin puuttui peliin ja lähetti SKP:n johdolle viestin jossa neuvottiin ”maksimaaliseen joustavuuteen.”¹³¹ Lopulta keväällä 1971 SKDL kuitenkin erosi hallituksesta ja kävi kuten Eskola oli vuonna 1969 arvellut:

¹²⁶ Rentola 2005, 114, 214.

¹²⁷ Haikara, 303, 305.

¹²⁸ Kekkonen et al. 2003, 117.

¹²⁹ Alenius 1995, 240.

¹³⁰ Rentola 2005, 219.

¹³¹ Saarinen & Peltoniemi, 206.

Pelkään, että kommunistien hallitusvierailu on aikanaan päättyvä samanlaiseen loppuarviointiin kuin entisen miehen ulkomaanmatka: Paskareissu, mutta tulipahan tehtyä. Tulipahan käytännössä todennettua uuskapitalismia ja tulopolitiikkaa koskevan marxilaisen teorian pätevyys.¹³²

Kirjoituksessaan *Kansan uutisissa* Alenius käsittelee Karjalaisen II hallituksen eron syitä sekä laajemminkin SKP:n ja vasemmistokentän kehitystä. Alenius nostaa esille järjestölliset kiistat sekä myös hallitustyöskentelyn edellytyksen kompromisseille. Samassa yhteydessä Alenius toteaa SKDL:n sosialistien olleen lojaaleja SKP:tä ja sen politiikkaa kohtaan, mutta että samaa ei voinut sanoa SKP:stä.¹³³ Yhteishaastattelussa *Kansan Uutisissa* Alenius ja Saarinen kommentoivat hallituksessa oloa sekä vasemmistopuolueen merkitystä mm. ulkopolitiikalle. Heidän linjansa ovat paikoin varsin yhtenäiset. Molemmat ovat sitä mieltä, että hallituksessa olo on edellytys vaikuttavan politiikan teolle ja myös siitä, että SKDL:n hallituksessa ololla oli Suomen ulkopolitiikkaa vakauttava tekijä: koska presidentti vastaa ulkopolitiikasta ja kun hallitus edustaa ns. tolkun kansaa, on heidän mukaansa presidentin saama tuki hallitukselta ensiarvoisen tärkeää. Saarinen mukaan SKDL:n vaalitappion syitä olivat tyytymättömyys hallituspolitiikkaan noin yleensä, liian suuret odotukset sekä järjestöhajaannus. Aleniuksen mukaan SKDL:n hallituspolitiikkaan tuskin oltiin tyytymättömiä, olihan SKDL:n rooli hallituksessa kuitenkin varsin pieni (tässä hän nimenomaan tarkoittaa roolia Karjalaisen II hallituksessa vv. 1970–71). Kysyttäessä poliittisessa ilmastossa tapahtuneista muutoksista, Saarinen mainitsee ensimmäisenä SKDL:n ja sosiaalidemokraattien välisissä suhteissa tapahtuneen myönteisen kehityksen ja samaan hengenvetoon toteaa uskovansa sen jatkumiseen myös tulevaisuudessa. Alenius taas nostaa esille hallituksessa olon tuoman uskottavuuden SKDL:lle sekä työväestön yhteistyön tunteen.¹³⁴

Vasemmistolaiset liikkeet

Vasemmistolaisten liikehdintä 1960-luvulla ulottui vahvasti myös puoluepolitiikan ulkopuolelle. Opiskelijapolitiikka, rauhanliikkeet ja muut yhden asian kansalaisjärjestöt houkuttelivat riveihinsä vasemmistolaisittain ajattelevaa nuorisoa ympäri maailmaan, myös Suomessa. Joidenkin järjestöjen juuret olivat pidemmälle historiassa, mutta jotkut

¹³² Eskola 1969, 101.

¹³³ *Kansan uutiset* 27.4.1971, *Vasemmistososialistien toiminta välttämätön SKDL:n etenemiselle*. *KansA* (”Ele Alenius”)

¹³⁴ Kauniskangas, Kerttu (1971): *Kansandemokraatit ja hallituspolitiikka*. *Kansan Uutiset* (KU) 24.4.1971. *KansA* ”Ele Alenius”.

syntyivät reaktioina suurten ikäluokkien nousevaan vallantunteeseen, haluun osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan.

Stuart Hallin listaa 1960-luvun, ”myöhäismoderniteetin suuren vedenjakajan”, liikkeiden ominaisuuksiin viisi piirrettä. Ensinnäkin ne asettuivat sekä lännen liberalismia että idän stalinistista politiikkaa vastaan. Toiseksi ne voimistivat yhtä lailla politiikan subjektiivisia ja objektiivisia ominaisuuksia. Kolmanneksi, niillä oli vahva kulttuurinen sisältö, ne ottivat ”vallankumouksen teatterin” omakseen. Neljänneksi, luokkapohjainen politiikanteko heikkeni ja pirstoutui useiksi erillisiksi liikkeiksi. Viidenneksi ne Hallin mukaan vetosivat kannattajiensa sosiaaliseen identiteettiin, oli kyseessä sitten rotukamppailu, pasifismi tai seksuaalipolitiikka, mikä taas synnytti *identiteettipolitiikan* käsitteen.¹³⁵

Akateemisen sosialistiseuran (ASS) pienissä ryhmissä kasvoivat ja kehittyivät monet kansandemokraattisen liikkeen toimijat, muun muassa Raoul Palmgren, Mauri Ryömä, Cay Sundström, Anna-Liisa Hyvönen, Jorma Hentilä ja Ele Alenius. Niiden jäsenistö muodostui työläisperheiden ja työväenliikkeessä toimivien perheiden nuorista. Vielä 50-luvulla, Puolan ja Unkarin tapahtumien jälkeen, ASS oli siirtynyt suhteellisen uskollisesti puolueen linjan taakse, mutta vuosikymmenen vaihtuessa kriittinen linja kasvoi.¹³⁶ Alenius on tosin itse sanonut, ettei hän pitänyt siitä, kuinka SKP:n vaikutusvalta ulottui niin syvälle ASS:n toimintaan, kun SYP:iä taas ASS ei tuntunut ollenkaan kiinnostavan. Siitä huolimatta Alenius piti toimintaa kuitenkin niin tärkeänä, että siinä kuului olla mukana. Olihan järjestöllä hänen mukaansa myös suorat yhteydet työväestöön ja työpaikoille, hyvien kulttuurisuhteiden lisäksi. ASS:n seurojen toiminta laajeni 60-luvun alussa kansandemokraattiseksi opiskelijaliikkeeksi ja vuonna 1965 nämä seurat yhdessä perustivat Sosialistisen opiskelijaliiton (SOL). Sen ensimmäiseksi puheenjohtajaksi valittiin Alenius, joka oli toiminut myös ASS:n puheenjohtajana.¹³⁷ Aleniusta SOL:n puheenjohtajana seurasi Georg Paile ja hänen jälkeensä Kalevi Kivistö.¹³⁸ Joidenkin arvioiden mukaan SOL perustettiin SKDL:n uudistuslinjan tueksi ja se houkuttelikin mukaansa ihmisiä, joita kiinnosti ns. uusvasemmistolaisuus ja SKDL:n sosialistien aatteelliset pohdinnat.¹³⁹

¹³⁵ Hall, 43.

¹³⁶ Haikara, 203.

¹³⁷ Alenius 1995, 103, 105.

¹³⁸ Haikara, 319.

¹³⁹ Viitanen, 485.

Haikaran mukaan vuoden 1968 molempien Saksojen opiskelijaliikehännät löysivät otollisen maaperän myös Suomesta ja toimivat esimerkkinä saman vuoden marraskuussa tapahtuneelle Vanhan ylioppilastalon valtaukselle. Opiskelijoiden poliittinen asennoituminen oli tullut murroskohtaan, ollen kuitenkin vielä tässä vaiheessa vaistonvaraista ja itseohjautuvaa.¹⁴⁰ Timo Vihavaisen mukaan nämä nyt mukaan tulleet 1960-luvun lopun ”seitsemänkymmenlukulaiset” radikaalit olivat porvaristaustaisia, ennen suuria ikäluokkia syntyneitä, mutta sotaan liian nuoria intellektuelleja. Toiminnallaan he pyrkivät tekemään eroa ”poroporvareihin”, mutta toisaalta myös heidän mukaansa aatteellisesti ja älylliseltä tasoltaan kehnoon vasemmistoon. Tähän samaan liittyi myös heidän ”puhdistumisensa” aikaisemmasta Venäjä-suhteesta. Vihavaisen mukaan nuoret tutkijat revisioivat aikaisempia näkemyksiä ja pyrkivät osoittamaan kuinka puhe Venäjän harjoittamasta ikimuistoisesta Suomen sortamisesta ja yhtä ikuisesta suomalaisten venäläisvas-taisuudesta oli myytti.¹⁴¹ Tästä hyvänä esimerkkinä käykin ASS:n oma myöhempi tulkinta SOL:n synnystä, jota sen mukaan ”*olennoi sama luopuminen sosialistisen opiskelijaliikkeen luokkataisteluperinteistä ja internationalismista kuin ASS:n toimintaakin eikä se siksi kyennyt kehittymään nousevan opiskelijaliikkeen organisaattoriksi sen enempää kuin sen aatteelliseksi kasvattajaksikaan.*” Tällaiseksi internationalismin hylkäämiseksi ASS mainitsi SOL:n vuonna 1968 tuomitseman ”*Neuvostoliiton ja neljän sosialistisen valtion veljellisen avun Tshekkoslovakian kansalle*”. Internationalismin lisäksi myös kansanrintamahallituksen politiikka oli ASS:n tulkinnan mukaan epäonnistunutta ja erityisesti talouspolitiikkaan liittyvät kysymykset jakoivat toimijoita, mikä taas heidän mukaansa synnytti ASS:n ja SOL:n sisälle ”marxismi-leninisin idut” ja johti työväenluokan ”*joukkokamppailuun tulopolitiikkaa ja siihen liittyvää valtiomonopolististen herruusmekanismien täydellistämistä vastaan*”.¹⁴²

Niinpä voikin sanoa, että SOL nousee keskeiseen rooliin puhuttaessa seitsemänkymmenlukulaisuudesta ja taistolaisuudesta. Kun SOL vielä aluksi oli ollut puheenjohtajansa Aleniuksen sekä hänen seuraajansa Kivistön uudistuslinjan toteuttaja, joutui se jo vuonna 1968 ideologisen kamppailun areenaksi ja vuonna 1969 sen johtopaikat päättyivät kokonaan vähemmistöläisten haltuun. Tämän jälkeen järjestön voimistumista vahvista erityisesti pettymys kansanrintamahallitukseen. Kansandemokraatit ja enemmistö-

¹⁴⁰ Haikara, 320.

¹⁴¹ Vihavainen, Timo (1998): *Stalin ja suomalaiset* Otava, Helsinki, 285.

¹⁴² Akateeminen sosialistiseura (1975): *ASS 50 taistelujen vuotta. ASS:n 50-vuotishistoriikki*. Akateeminen sosialistiseura ry, Helsinki, 31-33.

läiset kommunistit perustivat oman opiskelijajärjestönsä, Kansandemokraattisen opiskelijajärjestön (KOJ) vuonna 1974, mutta se ei päässyt lähellekään SOL:n jäsenmääriä.¹⁴³

Yhtään sen paremmin ei mennyt SKDL:n nuorisojärjestössä, sillä vuonna 1970 Oulun liittokokouksessa käynnistyivät myös SDNL:n sisäiset ristiriidat. Vakaumuksellisina kommunisteina itseään pitäneet ”punateinit” eivät sulattaneet sitä, että he olivat jäseninä sosialistisessa nuorisoliitossa. Heille sosialistisuus viittasi liikaa edellisen vuosikymmenen aleniuslaisuuteen, uudistuslinjaan ja kulttuuriradikalismiin. He eivät olleet kiinnostuneita kansallisesta tiestä ja he pitivät suomalaista sosialismia harha-askeleena, korostaen leniniläistä luokkataisteluoppia sekä vallankumouksellista taistelua. Siksi he myös vaativat SDNL:n luonteen muuttamista yleisdemokraattiseksi nuorisojärjestöksi.¹⁴⁴

Myös TPSL:n ympärillä tapahtui opiskelijajärjestäytymistä. Uuden vasemmiston edustajaksi pyrki vuonna 1964 TPSL:n Akateemisten sosialistien (AS) johdosta syrjäytetyn Pentti Järvisen Sosialistinen opiskelijayhdistys (SOY)¹⁴⁵. Se oli leimallisesti vasemmistososialistinen erotuksena kommunismista ja sosiaalidemokratiasta, korostaen kuitenkin näiden välistä yhteistyötä. Järvisen pyrkimyksenä oli muuttaa TPSL:ää vasemmistososialistiseksi ja tähän samaan puoluepoliittiseen toimintaan kuului siis myös SOY.¹⁴⁶

SOY:n jäsenistä 80 prosenttia kuului *Sadankomiteaan*. Ajatus Sadankomitean perustamisesta syntyi Kalevi Suomelan mukaan syksyllä 1962 ”yliopiston kuppilan keskusteluissa” joissa kävi ilmi vahva sosiaalinen tilaus sitoutumattomalle rauhanliikkeelle ja sen protestille kylmää sotaa vastaan.¹⁴⁷ Sadankomitea perustettiin 1963 ja sen puheenjohtajaksi valittiin Suomela, Järvisen mukaan hänen epäpoliittisuutensa takia. Suomelalle itselleen liittyminen Sadankomiteaan oli luonnollisempi ratkaisu kuin Rauhanpuolustajiin, jota hän ei edes pitänyt sitä rauhanjärjestönä vaan Suomi-Neuvostoliitto-seuran tarpeettomana kaksoispainoksena, joka väärinkäytti ihmisten hyväntahtoisuutta.¹⁴⁸ Kivistön mukaan Sadankomitean keskeinen ajatus oli kehittää YK:sta eräänlainen maailmanhallitus, jonka avulla voitaisiin toteuttaa maailmanlaajuisia demokratiaa.¹⁴⁹ Tuomiojan mukaan rauhantutkimuksesta sekä tietoon perustavasta valistuneesta dialogista

¹⁴³ Mickelsson, 198.

¹⁴⁴ Viitanen, 540.

¹⁴⁵ Miettunen, Katja-Maria (2004): *Radikaalien vuosikymmen: Suomalaisen kuusikymmentäluvun historian kuvan rakentajat, sisältö ja merkitys*. Pro gradu –tutkielma, Tampereen yliopisto, Tampere, 78.

¹⁴⁶ Nitovuori, 53, 149, 157.

¹⁴⁷ Joentausta.

¹⁴⁸ Nitovuori, 94.

¹⁴⁹ Pirnes, 61. Tätä ajatusta Kivistö pitää perusteena sille, miksei hän itse myöhemminkään suhtautunut Euroopan unioniin mörkönä.

valtajärjestelmän kanssa olivat innostuneita nk. tutkijalinjan edustajat, jollaiseksi hän nimeää juurikin ”SKDL:n sosialisteihin” kuuluneen Suomelan. Tuomioja tosin myös mainitsee useimpien linjan edustajien kotiutuneen lopulta sosiaalidemokraattiseen puolueeseen.¹⁵⁰

Tällä samalla sosiaalidemokraattien ja kansandemokraattien välisellä vyöhykkeellä vaikutti myös *Faros-Seura*. Sadankomitean lailla se oli puolueista riippumaton keskustelu-kerho, joka pyrki elvyttämään sosialistista aatekeskustelua. Sen perusti vuonna 1958, kolme työterveyslaitoksen tutkijaa esikuvanaan brittiläinen *Fabian Society*. Vuonna 1960 kerho rekisteröitiin Faros-Seuran nimellä. Seura järjestikin heti toimintansa alussa tapaamisen TPSL:n puheenjohtaja Emil Skogin kanssa, tarkoituksenaan selvittää voisiko TPSL kehittyä puolueeksi johon faroslaiset tai jopa koko seura voisi liittyä. Keskustelu oli kuitenkin pettymys eikä johtanut mihinkään.¹⁵¹ Faros-seura kuitenkin keräsi yhteen joukon suomalaisia uusvasemmistolaisia. He julkaisivat 1960-luvulla kaksi teosta: *Ihmisyyden yhteiskunta vuosikymmenen alussa* sekä vaalien 1966 alla kirjan *Entä nyt, Vasemmisto?*¹⁵² Näistä jälkimmäinen oli koottu Faros-seuralaisten kolmesta keskusteluillasta. Pamflettikirja kokosi yhteen aatteita, joita sosialisteilla niin SKDL:n kuin SDP:n sisällä (ja tietenkin myös TPSL:n, olihan Järvinenkin paikalla) oli. Ensimmäisen illan aiheena oli ”keskustelu vapaudesta demokratiasta ja sosialismista”, toisen ”keskustelu vasemmiston yhteistyöstä” sekä kolmannen ”keskustelu vasemmiston kulttuuri-politiikasta”.¹⁵³ Jo otsikot kertovat minkälaiset aiheet kiinnostivat keskustelijoita syksyllä 1965. Kirjan perusteella voi kuitenkin päätyä samaan tulkintaan kuin Kekki, todeksaan Faros-seuran sekä ”aleniuslaisen sosialismin” ajatusten (viitaten Aleniuksen vuoden 1969 kirjaan) olleen niin lähellä toisiaan, että ne olivat käytännössä identtiset.¹⁵⁴

Joka tapauksessa nämä 1960-luvun alun nuoret radikaalit halusivat julistaa olevansa enemmän sosialisteja kuin kommunisteja. Niinpä he luottivat paljon enemmän Aleniuksen johtamiin uudistajiin kuin patavanhoilliselta näyttäneeseen SKP:n johtoon: ”dynaamisiin ja uusia ratkaisuja etsineisiin sosialisteihin oli paljon helpompi samaistui”.¹⁵⁵ Helena Suomelan mukaan useimmat heistä olivat kuitenkin sitoutumattomia vasemmistolaisia, ja niinpä hänen mukaansa esimerkiksi Kati Peltola teki ”rohkean liikkeen” liit-

¹⁵⁰ Tuomioja, 55.

¹⁵¹ Nitovuori, 48-50

¹⁵² Suomela, Kalevi 2007, 133.

¹⁵³ Juurmaa, Jyrki & Suomela, Kalevi toim. (1966): *Entä nyt, vasemmisto?* Tammi, Helsinki.

¹⁵⁴ Kekki, 43.

¹⁵⁵ Viitanen, 443.

tyessään SKDL:ään. Suomelan mukaan Peltola uskoi puolueen sisällä pystyvän vaikuttamaan enemmän kuin painostusryhmistä käsin.¹⁵⁶

Myös Eskola oli huomauttanut jo vuonna 1967 mahdollisuudesta, että uusien kannattajien hankkiminen nuorison parista ei välttämättä onnistuisi perinteisin puoluerakenteen keinoin, olihan uudenlaiset järjestöt, kuten juuri Sadankomitea ja pääasiassa kehitysmaihin liittyvät toimikunnat, nuorison suosiossa.¹⁵⁷ Osittain tämän erilaisuuden korostamisen takia SKDL:n tulisikin Eskolan mukaan pyrkiä nimenomaisesti suomalaisen sosialismin rakentamiseen, samalla esitellen jäsenilleen ja suurelle yleisölle erilaisia sosialismin sovellutuksia. Eskola myös korosti rauhanomaisen sosialismin pyrkimisen merkitystä.¹⁵⁸ Toisaalta jo marraskuun 1964 *Terässä* oli julkaistu ensimmäinen selvästi ”60-lukulainen” kirjoitus, jossa Heikki Välitälo kritisoi vahvasti SKDL:n toimintatapoja ja piti sitä kehityksen jarruna. Tästä eteenpäin lehdessä artikkelit muuttuivatkin erittelevämmäksi ja erilaisia näkökulmia esitteleväksi aikaisemman yhden totuuden julistamisen sijaan.¹⁵⁹

Tutkija Joni Krekolan mukaan sukupolvenvaihdos oli kuitenkin jatkunut kansandemokraattisessa liikkeessä jo vuosia, mutta 1960-luvun alun suuret tapahtumat olivat estäneet sen vaikutuksen esiinmurtautumisen, hänen mukaansa erityisesti nuorisofestivaalit oli padonnut sukupolvenvaihdoksen tuomaa radikaalisuutta.¹⁶⁰ Helsingissä kesällä 1962 järjestettyjen Nuorisofestivaalien valmisteluiden keulakuvana oli Alenius, joka oli johtanut Suomen valtuuskuntia useilla aikaisemmilla festivaaleilla.¹⁶¹ Alenius oli osallistunut jo vuoden 1947 Prahan Nuorisofestivaaleille, omien sanojensa mukaan innolla, todeten sen olevan ”jotain mistä hän oli haaveillut”.¹⁶² Krekolan mukaan, arvioitaessa Nuorisofestivaalien merkitystä pidemmällä aikavälillä, saattoi sillä olla merkitystä laitasemmiston poliittisen eristyksen purkamiseen. Hän mukaansa kommunistit (vai sosialistit? HK huom.) osoittivat järjestelyillään ja käytöksellään yhteiskuntakelpoisuuttaan ja kuuliaisuuttaan virkavaltaa kohtaan, minkä etenkin Kekkonen pani merkille. Toisaalta on kuitenkin huomattava, että vielä tässä vaiheessa tämä tarkoitti lähinnä kansanrintamayhteistyön, siis maalaisliiton ja kommunistien lähentymistä. Varsinkin SDP:n nuo-

¹⁵⁶ Suomela, Helena, 29.

¹⁵⁷ Eskola 1967, 55.

¹⁵⁸ Eskola 1967, 73.

¹⁵⁹ Viitanen, 436.

¹⁶⁰ Viitanen, 425.

¹⁶¹ Krekola, Joni (2012): *Maailma kylässä 1962. Helsingin nuorisofestivaali*. Like Kustannus oy, Helsinki. 33.

¹⁶² Alenius 1995, 108.

risojärjestö, sosialidemokraattisen nuorison keskusliitto (SNK), mutta myös puolue jatkoivat tapahtuman kritisointia vielä sen päätyttyäkin. SNK:n raportti tapahtumien kielteisistä piirteistä ei Krekolan mukaan vastaa juurikaan todellisuutta ja vaikuttaa lähinnä lannistuneelta. Olihan SDP ollut ainoa puolue, joka oli johdonmukaisesti pysynyt erossa festivaalikuviosta, muut puolueet (jopa kokoomus) oli enemmän tai vähemmän virallisesti, varsinkin nuorisojärjestöjensä kautta, osallistunut festivaaleille.¹⁶³

Myös ammattiyhdistyskentällä tapahtui liikehdintää. Aivan kuten SDP:n hajoaminen yleislakon jälkeen vuonna 1956 oli heijastunut ammattiyhdistysliikkeeseen, johtivat SDP:n puheenjohtajavalinta vuonna 1963 sekä ulko- ja sisäpoliittisen suunnan reivaus myös ay-liikkeen suunnanmuutoksiin. TPSL:n heikentyminen tarkoitti myös SAK:n heikentymistä ja niinpä Paavo Koskisen johdolla käynnistettiin ay-liikkeen eheyttämisneuvottelut vuodenvaihteessa 1964–65. Lopulta keväällä 1966 käytiin Leskisen johdolla ratkaisevat neuvottelut, joiden perusteella syntyi ns. Leskisen-Saarisen sopimus, johon nojaten SAK:n yhdeksännen edustajakokouksen ratkaisut tehtiin.¹⁶⁴ Tuo kokous oli ratkaiseva ay-liikkeen eheytyksen kannalta vaikka yhdistyminen tapahtuikin vasta pari vuotta myöhemmin. Tällöin sosiaalidemokraattinen Suomen ammattijärjestö (SAJ) lakkautettiin, mutta SAK:hon tuli silti sosiaalidemokraattinen enemmistö. Siinä missä SAJ oli vielä nauttinut CIA:n suosiosta, kääntyi SAK enemmän Neuvostoliiton suuntaan ja niinpä myös Neuvostoliitto tuki Suomen ay-liikkeen eheytymistä, pakottaen vastahakoisimmatkin kommunistit hyväksymään vallan luovuttamisen sosiaalidemokraateille.¹⁶⁵

Oma osansa vasemmistolaisessa liikehdinnässä oli myös medialla. Riippuen tutkijasta, ensimmäisinä televisiovaaleina pidetään joko vuoden 1966 tai 1970 eduskuntavaaleja. Tämän myötä myös uusvasemmiston ääni näkyi ja kuului radiossa ja televisiossa. Esimerkiksi Alenius oli yleinen vieras TV- ja radio-ohjelmissa. Myös lehdistössä vallitsi kehitys kohti sitoutumattomuutta.¹⁶⁶ Uusvasemmiston piirissä destalinisoinnin tarve oli synnyttänyt aatteelliseen keskusteluun jännitteen, jonka täytyi päästä purkautumaan. Niinpä marraskuussa 1961 ilmestyi *Tilanne*-lehden ensimmäinen numero, joka myöhemmissäkin numeroissaan tuuletti SKDL:ää ja SKP:n stalinistista johtoa, mutta joka linjassaan oli arvatunkin kovin yksisilmäinen. Siitä kuitenkin muodostui foorumi, jonka ympärille vasemmiston edistykselliset voimat, ns. akateeminen sivistyneistö, kerääntyi-

¹⁶³ Krekola, 234, 243.

¹⁶⁴ Oinonen, 287.

¹⁶⁵ Rentola 2005, 119–120.

¹⁶⁶ Mickelsson, 216.

vät ja jonka kirjoittajina vilahteli vasemmistososialistien kerma. Yhteistyötä korostaessaan sillä toki oli myös SDP-, TPSL- ja SKP-taustaisia avustajia. Lehti ilmestyi viisi vuotta ja ennen vuoden 1966 vaaleja se julkaisi puolueiden rajat ylittävän vaalineluuron, jossa se kehotti äänestämään sosialistisesti. Haikaran mukaan sillä oli vaikutusta vasemmiston enemmistön syntymiseen. *Tilanteen* jäähyväisnumero julkaistiin 20.5.1967, jolloin pääkirjoituksen mukaan työ oli täytetty: työväenliike oli hallituksessa ja maalla oli sosialistinen pääministeri.¹⁶⁷

¹⁶⁷ Haikara, 167–169.

5. SKDL:n sosialistit syntyvät

SKDL:n johto uudistuu

SKDL:n puheenjohtaja oli säännönmukaisesti ollut SKP:hen kuulumaton sosialisti. Ensimmäisenä tätä tehtävää hoiti K.H. Wiik, hänen jälkeensä Cay Sundström ja J.W. Keto. Vuonna 1947 puheenjohtajaksi valittiin sosialisti Kusti Kulo, joka tosin mukautui SKDL:n stalinisoimiseen ja SKP:n tahtoon. Haikaran mukaan SKDL:n johtoon kaivattiin jo 1960-luvun alkupuolella lisää sosialisteja, mikä oli kuitenkin osoittautunut vaikeaksi ja niinpä oli jouduttu *”tikun kanssa etsimään sellaisia, jotka eivät olisi olleet kommunisteja mutta olisivat olleet pystyväisiä”*. Ainakin yksi sellainen kuitenkin löytyi, kun Ele Aleniuksesta tuli SKDL:n toinen varapuheenjohtaja vuonna 1963.¹

SKDL:n liittokokous Porissa vuonna 1964 (24.–25.10.) oli eräänlainen taitekohta. Ensimmäistä kertaa liiton historiassa pääsihteerin puhetta ei tervehditty taputuksin – vain yksi taputti, mikä korosti hiljaisuutta. Sen sijaan kriittisissä puheenvuoroissa, joita esitti mm. Alenius ja Esko Ervasti, aplodit olivat raikuvat.² Pääsihteeri Ville Pessi oli puheessaan käsitellyt Moskovan toimia, Aleniuksen mukaan yksisilmäisesti ja kritiikittömästi. Hruštšovin syrjäyttäminen vähän aikaisemmin oli saanut vanhat stalinistit innostumaan, mutta liittoneuvoston toiminta kuitenkin Aleniuksen mukaan osoitti, että varoitus oli annettu: vanhan stalinismin aika ehkä sittenkin oli ohitse; ja etteivät he hyväksyneet Hruštšovin syrjäyttämistä. Tämän Alenius myös toi omassa puheessaan esille.³

Alenius valittiin SKDL:n pääsihteeriksi (ensimmäisenä ei-kommunistina) vuonna 1965, mihin tehtävään hän ei itse ollut suunnitellut ryhtyä.⁴ Aleniuksen valintaa perusteltiin

¹ Haikara, 169, 193, 277.

² Haikara, 230.

³ Alenius 1995, 166.

⁴ *”En ollut ajatellut, että minusta tulisi SKDL:n pääsihteeri tai puheenjohtaja mutta tähän johtivat tietyt poliittiset kytkennät, jotka johtavat aina Hruštšovin kaatumiseen saakka. Hänen johdollaani oli tapahtunut destalinisointia ja kommunististen puolueiden johdon vaihtumista, ja näin oletettiin tapahtuvan myös Suomessa, mutta näin ei tapahtunut. Niin sanottu stalinistinen johto jatkoi, vaikka sisällä syntyi jonkunlaista johdonvastaista toimintaa. Kun Hruštšev kaatui 1964 syksyllä, tämä stalinistinen johto ajatteli, että vaara on ohi ja se oletti, että Neuvostoliiton uusi johto kääntyy takaisin stalinistiseen linjaan ja että SKP:n johtokin voi ottaa tiukemman otteen. Tämän takia ’suomalaista kommunismia’ ajanut Tamminen haluttiin ulos ja määrättiin ottamaan Yleisradion talousjohtajan paikka ja vapautuvalle paikalle valitaan joku SKP:n stalinistiselle johdolle luotettava henkilö. Julkisuudessa puhuttiin Hertta Kuusisesta, mutta hän oli enemmistöläinen, eikä ollut kiinnostunut, mutta paikalle ajateltiin tietojeni mukaan Urho Jokista. Tuossa tilanteessa SKDL:n sihteeristö ja SKP:n suomalaista kommunismia ajanut enemmistö pyysi minua asettumaan pääsihteeriksi. Tämä tuli yllätyksenä sillä en ollut ajatellut poliittista vaan tieteellistä uraa. Päätiin ottaa tehtävän vastaan, jos johtoon muussa tapauksessa tulisi stalinistinen johtaja.”* Lähde: *Itse asiassa kultuna: Ele Alenius*.

tarpeella pelastaa SKDL joutumasta Pessin ryhmän käsiin. Tähän tehtävään häntä pyysivät SKDL:n sihteeriössä toimineet muutamat keskeiset kommunistit⁵ ja näin ollen ensimmäinen taistelu SKP:n silloisen opposition ja stalinistien välillä käytiin juurikin Aleniuksen pääsihteerivalinnasta. Haikaran mukaan, ellei Alenius olisi ottanut tehtävää vastaan, Pessi ja Aaltonen olisivat panneet paikalle oman miehensä.⁶

Alenius oli asettanut pääsihteeriydelleen kaksi ehtoa. Ensinnäkin, SKP:llä ei tulisi olla mitään ennalta määrättyä erikoisoikeutta olla johtava voima SKDL:ssä ja että SKDL:n tuli vapautua kommunistisen liikkeen peitejärjestön roolista yhteistyöjärjestöksi kommunistisen puolueen ja sosialistien välillä.⁷ Hänen mukaansa oli vallinnut

pysähtyneisyyden tila, mitä leimasi kansan enemmistön pelko SKDL:n roolista SKP:n peitejärjestönä. SKDL:n tuli pyrkiä irtautumaan kaavamaisuudesta ja dogmaattisuudesta sekä 'yhdensuuntaistetusta ajattelusta' kohti luottamusta demokraattisuuteen, suomalaisuuteen ja rehellisyyteen.⁸

Toiseksi, SKDL:n ei tulisi enää pitää SDP:tä pahimpana vihollisenaan⁹ vaan että SKDL:n sisäisen kehityksen tarkoituksena oli myös luoda uudet edellytykset vasemmiston yhteistyön saamiselle.¹⁰ Pääsihteeriksi tultuaan Alenius ajatteli, että hän pyrki muuttamaan liikettä rasittavia ongelma-alueita. Yhdeksi sellaiseksi hän näki dogmaattisen mustavalkoajattelun, jossa hänen mukaansa kaikki mitä muut tekivät, pidettiin pahana ja kaikki mitä Neuvostoliitto sanoi tai teki, hyvänä. Samalla hän myös uskoi yhteistyöhön työväenliikkeen sisällä. Kuten hänen valintansa osoittaa, SKDL:ssä hän sai vastakaikua, kun taas sekä SDP:ssä että varsinkin Neuvostoliiton suurlähetystössä hänen puheisiinsa suhtauduttiin nihkeästi tai avoimen kriittisesti. Alenius joutui suurlähetystöön puhutteluun, jonka ydin hänen mukaansa oli, että hänellä oli

täysin väärä linja, kaikki puheet vasemmiston yhteistyöstä on ehdottomasti lopetettava, sillä sosialidemokraatit ovat työväenluokan suurin petturi. Yhteistyöpolitiikkaa on harjoitettava maalaisliittokeskustan sekä TPSL:n kanssa.

Tästä ehdottomuudesta järkyttyneenä Alenius ilmoitti, ettei hän tule luopumaan ehdoistaan ja niinpä suurlähetystön puhuttelun jälkeen hän tarjosi eroaan liittosihteeristölle. Hän kertoo kutsuneensa tapaamiseen SKDL:n ”apulaispääsihteerin” Haapasen, Hentilän sekä Eero Krookin, ja ilmoittaneensa heille mitä oli tapahtunut. Aleniuksen sanoin:

⁵ Alenius 1995, 168.

⁶ Haikara, 277.

⁷ *Itse asiassa kuultuna: Ele Alenius*.

⁸ Alenius, Ele (1967): *Uusi SKDL nykypäivän Suomessa*. Suomen kansan demokraattinen liitto ry, Helsinki 1967, 6.

⁹ Alenius 2007, 70.

¹⁰ Alenius 1967, 6.

Kysyin heiltä mitä mahdollisuuksia ja vaaroja tässä on ja te ratkaisette miten toimia: NL:n linjan puolesta ja minä eroan vai minun linjani. Kyseessä oli SKDL:n luonteen kannalta todella ratkaiseva hetki ja yllätyin kun he sanoivat suoraan olevansa minun takanani.¹¹

Tätä tukea Alenius piti ratkaisevana hetkenä jatkaa valitsemallaan linjalla.¹²

SKDL:n liittokokoukseen 13.5.1967 tultaessa myös NKP:n suhtautuminen oli muuttunut kahden vuoden takaisista ajoista. Beljakov oli Suomessa käydessään todennut SKP:n tarpeesta käydä oma ”XX puoluekokouksensa” ja *Pravdassa* oli julkaistu A. Weberin kirjoitus kommunistien ja sosiaalidemokraattien yhteistyöstä. Samaan aikaan myös Saksan liittotasavallan sekä DDR:n välillä oli syntymässä ensimmäistä kertaa Saksan jaon jälkeen keskusteluyhteys.¹³ Niinpä liittokokous valitsi Kulon seuraajaksi puheenjohtajaksi Aleniuksen. Alenius oli valmis mieluummin ottamaan vastaan puheenjohtajan kuin ammattipoliittikomaisen pääsihteerin tehtävän. On tosin huomattava, että tässä kokouksessa tehtiin myös periaatteellinen muutos, jossa puheenjohtajuutta alettiin pitää liikkeen varsinaisena johtotehtävänä. Oman valintansa lisäksi Alenius myös piti tärkeänä Hertta Kuusisen valintaa liiton varapuheenjohtajaksi. Aleniuksen sanoo arvostaneensa Kuusista, ja kertoo hänen ymmärtäneen SKDL:n merkityksen laajakatseisemmin kuin monet muut kommunistit.¹⁴

Liittokokouksessa Alenius piti laajan tilanneselostuksen, joka julkaistiin kokonaisuudessaan nimellä *Uusi SKDL nykypäivän Suomessa*. Puheessaan Alenius käsitteli muun muassa SKDL:n uudistuskehitystä, jonka ratkaisevaksi liikkeellelähdeksi hän määritteli vuoden 1964–65. Tällä hän viittaa lehdistössä käytyyn laajaan periaatekeskusteluun, joka pääasiassa koski SKP:tä mutta sivusi myös SKDL:ää Aleniuksen mukaan tätä ennen oli vallinnut pysähtyneisyyden tila, mitä leimasi kansan enemmistön pelko SKDL:n roolista SKP:n peitejärjestönä. SKDL:n tuli uudistua ja määrätietoisesti pyrkiä irtautumaan kaikesta vanhasta painolastista, kaavamaisuudesta ja dogmaattisuudesta sekä ”yhdensuuntaistetusta ajattelusta” kohti luottamusta demokraattisuuteen, suomalaisuuteen ja rehellisyyteen.¹⁵ Puheesta jopa puolet käsitteli SKDL:n sosialisteja ja heidän näkemyksiään. Haikara luonnehtii sitä SKDL:n sosialistien ensimmäiseksi ohjelmanjulistukseksi ja Aleniuksen voimakkaaksi linjavedoksi.¹⁶ Samassa yhteydessä hän myös mainit-

¹¹ *Itse asiassa kuultuna: Ele Alenius*.

¹² Alenius 1995, 170–176.

¹³ Haikara, 278; Alenius 1995, 177.

¹⁴ Alenius 1995, 199–200.

¹⁵ Alenius 1967, 5–6.

¹⁶ Haikara, 280.

si yhteistyömahdollisuuksien syntymisen. Aleniuksen mukaan SKDL:n sisäisen kehityksen tarkoituksena oli myös luoda uudet edellytykset vasemmiston yhteistyön saamiselle.¹⁷ Hänelle SKDL:n sosialismi oli laaja yleiskäsite, joka sisälsi sekä vasemmistososialistisia että kommunistisia käsityksiä ja joka yleismaailmallisen luonteensa vuoksi on jokaista yhteiskunnallisesti tietoista ihmistä läheisesti sivuava.¹⁸

Samassa puoluekokouksessa SKDL myös hyväksyi uuden puolueohjelman, joka oli huomattavasti sosialistisempi kuin vuonna 1949 hyväksytty ohjelma. Ohjelmassa vaadittiin yritysdemokratian ja talousdemokratian lisäämistä sekä eduskunnan mahdollisuuksia puuttua pääomavirtojen ohjailuun. Ajalleen tyypillisesti myös SKDL:n ohjelmassa vaadittiin huomattavia uudistuksia muun muassa koulutukseen, asumiseen ja yhdyskuntasuunnitteluun.¹⁹ Sosialismia oli virallisesti ehdotettu SKDL:n ohjelmaan ensimmäisen kerran vuoden 1958 liittokokouksessa Vanajan ja Ahtialan paikallisyhdistysten toimesta. Päätös oli tällöin kuitenkin ollut kielteinen ja seuraavan kerran asian palatettiin joulukuussa 1964, jolloin SKP:n keskuskomitean jäsen Erkki Tuominen esitti sosialismin tuomista näkyvämmiin esille SKDL:n asiapapereissa. Samassa kokouksessa myös Pessi ja Kuusinen myönsivät, että liiton sosialistisuutta tulisi harkita. Tätä harkintaa kestitkin jälleen muutaman vuoden, ja asiaa käsiteltiin uudestaan liittotoiminnan kokouksessa 1967. Tällöin Ville Tauriainen kysyi ”*merkitseekö sosialismin ottaminen tavoitteeksi SKDL:n muuttumista puolueeksi*”, johon vastauksen antoi Kuusinen, kumoten sen yhdellä lauseella: ”*Liitolla voi yhtä hyvin olla sosialismi tavoitteena kuin puolueella*”. Myös Kivistö osallistui tähän kokoukseen ja totesi kuinka ei-kommunistit tulevat liittoon nimenomaan sosialisteina, viitaten tyytymättömiin sosiaalidemokraatteihin, joita SKDL:n historiassa edustivat hänen mukaansa ”jo mm. Wiik, Keto ym. SKDL:n sosialistit ja ns. yhteistyökumppanit.”²⁰

Suojasää SKDL:n johdon ja erityisesti Aleniuksen suhteen oli kuitenkin lyhyt. Alenius koki, että häntä yritettiin savustaa ulos, kun hänelle vuonna 1968 tarjottiin tullihallituksen pääjohtajan paikkaa. Aleniuksen mukaan Kekkonen oli jo päättänyt asiasta, samoin hallituksen iltakoulu. Alenius kuitenkin päätti kieltäytyä tehtävästä. Syinä kieltäytymiseen olivat hänen mukaansa SKDL:n sihteeristön toivomuksissa koska se olisi edellyt-

¹⁷ Alenius 1967, 6.

¹⁸ Haikara, 280.

¹⁹ Mickelsson, 226.

²⁰ Haikara, 260–263.

tänyt puheenjohtajan tehtävän jättämisestä.²¹ Kekkonen on päiväkirjassaan kertonut, kuinka hän 19.5.1968 laski seppeleen Malmilla punaisten haudalle ja sai Aleniukselta kiitokset ”punakaartilaisen poikana”. Seuraavana päivänä Alenius oli saapunut Kekkonen luokse ja kieltäytynyt Tullihallituksen pääjohtajan paikasta perustellen sitä SKDL:n piirissä vaikuttavista linjariidoista ja hänen ollessa ”maltillisen siiven ja nuorten johtomies”. Näin ollen hän Kekkonen mukaan olisi tuntenut pakenevansa, mikäli hän olisi siirtynyt syrjään. Kekkonen ilmaisi vilpittömän kunnioituksensa ja piti tekoa ilmauksena idealismista mitä ”harvoin enää tapaa”. Kekkonen myös sanoi, ettei hän itse olisi voinut menetellä näin kunnioittavasti, mihin Alenius vastasi olevansa niin idealistinen ihminen, ettei hän omatuntonsa edessä voisi puolustaa eroamistaan politiikasta, ”*vaikka eduskuntatyöstä hän ei pidä, hän on enemmän aatteellinen työntekijä*”.²²

Toisaalta, kun Alenius oli myöhemmin Neuvostoliiton toimia Tšekkoslovakiassa kritisoidessaan joutunut uudelleen Neuvostoliiton suurlähetystöön puhutteluun, ilmaisi Kekkonen suhteensa Aleniuksen idealismiin hiukan toisin. Kekkonen, osin Johannes Virolaista lainaten, kutsui (21.11.1968) Aleniusta ”naiiviksi, sinisilmäiseksi ja vähän hölmöksi”. Sekä Kekkonen, Vilkuna että Virolainen uskoivat Aleniuksen uran olevan lopussa hänen Tampereen puheensa johdosta. Heidän tietojensa mukaan SKDL:ssä oli jyrkkä siipi voitollinen ja Alenius oli joutunut Neuvostoliiton epäsuosioon. ”*Jos Pravdan kirjeenvaihtaja lähettää täältä kirjeen lehdelle julkaistavaksi, on Aleniuksen ura lopussa. Hallituksen kaatuminen pöydällä*”, Kekkonen uumoili.²³ Vilkuna, ”idänsuhteiden kyynisin realisti” kuten Rentola häntä kutsuu, uskoi Aleniuksen kohtaloksi koituvan häipymisen politiikasta. Näin ei kuitenkaan käynyt, eikä Alenius myöskään suostunut vaimentamaan kritiikkiään. Kuten Rentola sanoo, olihan Alenius ja muut vasemmistososialistit aatteellisesti lähintä sukua *Prahan kevään* ideoille ja Alenius oli vasta vierailut henkilökohtaisestikin Tšekkoslovakiassa.²⁴

Myös Aleniuksen mukaan SKDL:n itsenäistymiseen johti nuo kaksi tärkeää merkkipaalua: SKDL:n sihteeristön tuki Aleniukselle Neuvostoliiton vaatiessa pääsihteerin vaihtamista sekä Tšekkoslovakian tapahtumat. Alenius myös mainitsee Neuvostoliiton pyrkimyksistä vaikuttaa SKDL:n piirijakoon, joka heidän mukaansa olisi tullut olla samanlainen SKP:n piiriäön valtasuhteiden kanssa. Myös tässä kysymyksessä Alenius ja

²¹ *Itse asiassa kuultuna: Ele Alenius.*

²² Kekkonen et al. 2002, 400.

²³ Kekkonen et al. 2002, 426.

²⁴ Rentola 2005, 35-36.

SKDL pitivät itsenäisesti linjansa.²⁵ Haikara taas piti vuoden 1967 periaateohjelmaa SKDL:n teoreettisen avartumiskehityksen huippuna, jota linjaa 70-luvulla tultaessa jatkoivat eteenpäin vain SKDL:n sosialistien katsomukset.²⁶

SKDL:n jäsenmäärä kuitenkin laski, Mickelssonin mukaan huolimatta SKP:n kanssa käydystä kamppailusta ja sen aktivoivasta vaikutuksesta.²⁷ Voi kuitenkin kysyä oliko SKP kanssa käyty kamppailulla pikemminkin uusia jäseniä karkottava vaikutus? Jotain valtaa SKDL:llä joka tapauksessa oli, olivathan NKP:n edustajat Aleniuksen mukaan ehdottaneet joissain yhteyksissä SKDL:n lakkauttamista sen itsenäisyyden kasvettua liian suureksi.²⁸ Puolueella oli siis paikkansa, kunhan se vaan sen itse löytäisi.

Itsetietoisuus syntyy

Kommunisteja emme ole...

Rauno Setälän mukaan vielä 1950-luvulla oli selvää, että se joka liittyi SKDL:ään, tiesi tulevansa leimatuksi kommunistiksi ja monesti sellaisena itseään pitikin, poikkeuksina mainiten Aleniuksen ja Kalevi Kilven.²⁹ Tähän kuitenkin tapahtui muutos 1960-luvun puolivälissä, sillä Aleniuksen mukaan

koko ajan oli mukana kuitenkin ollut pieni osa itsenäisesti ajattelevia sosialisteja, jotka yhdessä SKP:n sisälle syntyneiden suomalaisittain ajattelevien ja demokrati-aa paremmin ymmärtävien kommunistien kanssa kasvattivat vaikutusvaltaansa liitossa.³⁰

Kansan uutisten haastattelussa Kalevi Suomela mainitseekin SKP:n uudistumisen vuosien 1966 ja 1969 puoluekokouksissa ja sen luoman mahdollisuuden toimia SKDL:ssä tietoisesti ei-kommunistisena sosialistina olleen sykäyksenä hänen liittymiselleen SKDL:ään.³¹ Aleniuksen mukaan (vuonna 1964) sosialisteilla yksilöinä oli kuitenkin SKDL:ssä tiettyjä vaikeuksia, joita kommunisteilla ei ollut, olihan heillä kollektiivi, joka sosialisteilta puuttui.³²

Puheessaan liittokokouksessa vuonna 1967 Alenius näki eroina vasemmistososialistien ja SKP:n välillä suhtautumisen sosialismiin, joka kommunisteille oli vain välivaihe koh-

²⁵ Alenius 2007, 71–72.

²⁶ Haikara, 271.

²⁷ Mickelsson, 214.

²⁸ Alenius 1995, 250.

²⁹ Setälä, 75.

³⁰ Alenius 2007, 69.

³¹ Joentausta.

³² Haikara, 209.

ti kommunismia, mutta joka sosialisteille oli hänen mukaansa päämäärä itsessään ja joka voidaan saavuttaa suhteellisen vakaissakin yhteiskunnallisissa oloissa³³. SKP taas oli hänen mukaansa sosialismin sijasta sitoutunut enemmän marxilais-leninismiin, mikä tyylistä ideologista nimiin sitoutumista vasemmistososialistit haluavat välttää³⁴ ja korostaa sen sijaan sosialististen näkemysten moninaisuutta ja laajaskaalaisuutta.³⁵ Tästä Taisto Sinisalon saikin eväitä tulkintaansa, jonka mukaan SKP:n sisäinen taistelu oli-kin itse asiassa taistelua SKP:n ideologian ja SKDL:n kilpailevan ideologian kanssa³⁶, ideologian joka hänen mukaansa oli kumonnut marxismi-leninismiin. Toisaalta taas jois-sain puheissa nimenomaisesti korostui kuinka SKDL:llä ei ollut ideologiaa, varsinkaan työväenluokan luokkatietoisuuden edistämiseksi.³⁷ Kannattaa myös huomata, että Setälän mukaan ideologinen mukaan raja taas ei kulkenut vasemmistososialistien ja kom-munistien välillä vaan SKP:n sisällä: *”monesti on niin, että kahden kommunistin välillä on paljon suurempia ajattelun eroavaisuuksia kuin kommunistin SKDL:n sosialistin välillä”*. Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut Setälän mielestä vasemmistososialistien liik-kumista kohti marxismi-leninismiiä vaan kommunistien lähestymistä kohti vasemmisto-sosialistien maailmankatsomusta.³⁸

Setälän mukaan vasemmistososialistien ”henkisenä isänä” oli Alenius, mutta muuten melkein poikkeuksetta uuden vasemmistososialismin näkyvät edustajat olivat hänen mukaansa vasta 60-luvun kuluessa liikkeen piiriin tulleita nuoren sivistyneistön edusta-jia. Setälä piti tätä ongelmana, väittäen ettei kentällä ymmärretty heidän aatettaan ja näin ollen, kuten aikaisemmatkin vasemmistososialistit liikkeet, ei tämäkään voinut milloinkaan saavuttaa laajempaa joukkopohjaa ja kannatusta työväestön keskuudessa.³⁹ Myös Saarisen mukaan SKDL:ssä toimi enemmän intellektuelleja, idealisteja ja korke-ammin koulutettuja kuin jäsenistöltään ”selvästi työläistaustaisessa” SKP:ssä, mainiten tässä yhteydessä erityisesti Aleniuksen. Saarisen mukaan hänen ongelmansa Aleniuk- sessa sekä SKDL:n sosialisteissa ei kuitenkaan ollut ideologinen vaan ulkopoliittinen.

³³ Alenius oli todennut myös toisessa yhteydessä, puhuessaan yhdysvaltalaiselle diplomaatille, kuinka SKDL:n kannattajien valtaosa ei enää koostuu köyhistä ja työttömistä vaan aktiivisista keskiluokkaistu-vista ihmisistä, joilla on liian paljon pelissä kannattaakseen yhteiskuntajärjestyksen tuhoamista tai edes hajaannusta väkivalloin. Lähde: Rentola 2005, 90.

³⁴ Alenius 1967, 10.

³⁵ Haikara, 281.

³⁶ Kannattaa huomata, että myös Saarinen mainitsi työväenliikkeen hajaannuksen (vähemmistön toimien kanssa yhtä suureksi) syyksi ”SKDL:n sosialistien halun vahvistaa ja korostaa omaa asemaansa”. Lähde: Saarinen, 27.

³⁷ Kangas, 73.

³⁸ Setälä, 82–84, 86.

³⁹ Setälä, 56.

He olivat hänen mielestään Suomen ja Neuvostoliiton välisten suhteiden ”häiriköitä”, joiden kanssa samanlainen yhteistyö kuin vaikkapa ”vuorineuvosten ja oikeistopoliitikojen” kanssa ei tuntunut onnistuvan. Saarinen tosin myöntää, että ongelma lienee ollut NKP:n suhtautumisessa vasemmiston yhteistyöhön (”neuvostoliittolaisten käytös oli törkeää”) eikä siten ollen pelkästään sosialisteissa. Paineet SKDL:n sosialisteja ja Aleniusta kohtaan kuitenkin kasvoivat mitä pidemmälle SKP:n puolueriita kehittyi. Alenius sekä SKP:n ja SKDL:n välimaastossa toimineet Haapanen ja Hentilä pyrkivät aktiivisesti pitämään SKDL:n ja SKP:n erossa toisistaan päätöksenteon osalta, ja varsinkin NKP:n terveiset saivat heidän mukaansa jäädä vain SKP:n tietoon.⁴⁰

Myös Rentolan mukaan Aleniuksen ja Saarisen välille syntyneen särön taustalla oli vuoden 1968 tulkinta. SKP:n ja etenkin sen nuorison suuntautuessa vasemmalle, joutui Saarinenkin ottamaan etäisyyttä Aleniukseen, joka Saarisen mielestä myötäili liikaa sosiaalidemokraattista liikettä. Tällainen aleniuslainen maailma oli saarislaisille liian siloinen ja pohjoismainen eikä ottanut tarpeeksi oppia kansainvälisistä virtauksista. Tätä säröä myös venäläiset tajusivat pelata, ja niinpä he eivät olleet liian tyhmiä tukeakseen pelkästään vähemmistöläisiä - enemmistöläisten liukuminen liian kauaksi tuli myös estää, särö auttaisi siihen.⁴¹

Neuvostoliiton balalaikan mukaan emme tanssi...

Kalevi Suomelan mukaan SKDL:n enemmistöä, siis sekä sosialisteja että kommunistien enemmistöläisiä, voi kutsua Suomen vähiten suomettuneeksi joukoksi. Joukon ideologinen ydin löytyi hänen mukaansa ”*intellektuaalisesta, poliittisesta ja sosiaalisesta rehellisyydestä suhteessa Neuvostoliittoon, sen valtaan ja sen edustamaan ideologiaan, itsenäisyydestä ja terveestä itsetunnosta.*”⁴² Pirneksen mukaan Neuvostoliitto-kortin hegemonian joutuminen pienen vähemmistön käsiin nosti esille taktikot sekä taktikoinnin, ja siten ollen pahimmiksi vääräoppisiksi Neuvostoliiton suhteen tulivat usein samasta työväenliikkeen perinteestä nousseet toimijat, sosiaalidemokraatit ensi sijassa, mutta SKDL:n jakautumisen jälkeen myös SKDL:n enemmistöläiset ja socialistit.⁴³

Vielä 1960-luvun alussa oli Aleniukselle kuitenkin tullut yllätyksenä, kuinka paljon hän joutui asettumaan Neuvostoliiton linjaa vastaan, olihan hän omien sanojensa mukaan lähtenyt itse ”*enemmän suomalaisesta näkökulmasta: vasemmiston yhteistyötä ja*

⁴⁰ Saarinen & Peltoniemi, 189–191, 241–242.

⁴¹ Rentola 2005, 96–97.

⁴² Suomela, Kalevi 2004, 89.

⁴³ Pirnes, 98.

SKDL:n luonteen muuttamisesta.”⁴⁴ Kuitenkin Tšekkoslovakian tapahtumat aiheuttivat kipeydessään niin Aleniukselle kuin Kivistöllekin lopullisen vapautumisen sidonnaisuudesta kommunismiin. Samalla se vapautti heidät myös yksilöllisen elämäntutkimuksen löytämiseen ja tunnustamiseen erona liikkeen edustamasta yhdestä totuudesta. Omista lähtökohdista oli siten ollen helpompaa arvioida ja arvostella muiden sosialististen maiden oloja.⁴⁵

Alkuvuodesta 1970 käynnistyi neuvostojohdon masinoima revisionistien eristäminen Länsi-Euroopan suurissa kommunistipuolueissa. Yhdysvaltalaisen kommunismiasiantuntijoiden mielestä Euroopan kommunistijohtajat antoivat periksi ideologisen, historiallisen ja rahallisenkin riippuvuutensa vuoksi. Miksi näin kävi Ranskassa ja Italiassa, muttei Suomessa? Rentolan mukaan yksi syy tälle oli Aleniuksen toiminta, joka korosti kansallisen sosialismin mahdollisuutta. Hän ei myöskään epäröinyt kertoa eteenpäin mahdollisuudestaan reivata linjaansa ja sitä myöten SKDL:n linjaa vielä kansallismaksiksi, mikäli Suomen kommunistit lähtisivät liiaksi Moskovan tielle. Tässä yhteydessä Rentola on myös nostanut esille SKDL:n vasemmistososialistien ryhmän, joka esiintyi omalla vetoomuksellaan juuri vaalien alla.⁴⁶

Demareiksi emme halua tulla...

Puheessaan SKDL:n ja sosiaalidemokraattien yhteistyön mahdollisuudesta, tulivat Aleniuksen mukaan erot sosiaalidemokraattien ja SKDL:n esille tuotantolaitosten omistuskysymyksessä sekä siinä rakennettaisiinko vain kapitalistisen talouden ”infrastruktuuria”. Aleniuksen mukaan SKDL myös piti sosialismia tärkeämpänä päämääränä kuin sosiaalidemokraatit. Yhteisenä piirteenä Alenius näki sosiaalisen edistyksen, rauhan ja demokratian kehittämisen ja siksi hän vuonna 1967 uskoi puolueiden voivan olla yhteistyössä ”nyt ja vastedes”.⁴⁷ Myös Pirneksen mukaan SKDL:n sosialistien linja oli Koiviston SDP:tä vasemmalla, muttei niin vasemmalla kuin jotkut toiset SKDL:n fraktiot. Tämä oli kuitenkin Koivistolle problemaattista: toisaalta hänen vasemmistoyhteistyöhaluja arvostettiin, mutta samalla häntä arvosteltiin inhorealisen talouspolitiikan toteuttajana. Pirnes kuitenkin myös muistuttaa rajan olleen häilyvä, ja jo henkilökohtaiset ominaisuudet saattoivat siihen vaikuttaa.⁴⁸

⁴⁴ *Itse asiassa kuultuna: Ele Alenius.*

⁴⁵ Pirnes, 117.

⁴⁶ Rentola 2005, 94–95.

⁴⁷ Alenius 1967, 8.

⁴⁸ Pirnes, 118.

Miten aleniuslaisuus sitten erosi (ja eroaa) bernsteinilaisesta sosiaalidemokratiasta? Setälän tulkinnan mukaan tällaisia erottavia seikkoja oli neljä. Ensinnäkin aleniuslaisuudessa sosialistista kasvua olisi toteuttamassa tietoisesti sosialistinen vasemmisto, joka tietoisesti pyrki sosialistiseen yhteiskuntaan. Toiseksi, maahan luotaisiin sosialismille myönteinen ilmapiiri, missä kansan enemmistö tiedostaisi sosialismin paremmuuden. Kolmanneksi, valtion yritykset olisi sosialisoitava, toisin sanoen irrotettava ne työnantajajärjestöistä ja luotava niille todellinen yritysdemokratia. Neljänneksi, valtion sektorin ei tulisi toimia aputaloutena vaan tavoitteena tulisi olla yhteiskunnan oman kilpailukykyisen teollisuuden ja yritystoiminnan luominen ja kehittäminen. Näin ollen hänen mukaansa vasemmistososialistien lähtökohtana oli määrätietoinen työskentely talouselämän demokratisoimiseksi sekä työ kansalaisten enemmistön sosialistisen tietoisuuden lisäämiseksi. Setälän mukaan aleniuslaiset tekivät kuitenkin saman ”virheen” kuin bernsteinilaiset eivätkä vastanneet kysymykseen valtion luokkaluonteesta, näin ollen aliarvioiden poliittisen vallan merkityksen.⁴⁹

Eduskunnassa SKDL:n sosialisteilla ja SDP:n vasemmistososialisteilla oli 1970-luvulla säännöllisiä tapahtumia, joissa puitiin ajankohtaisia asioita ja perusteellisempiakin kysymyksiä. Sosiaalidemokraateista tapaamisiin osallistuivat Tuomiojan ja Ilkka Taipaleen lisäksi myös muun muassa Tarja Halonen ja Pekka Korpinen. Sosialisteja oli eduskunnassa 1972 vaalien jäljiltä neljä: Lauha Männistö, Björklund, Alenius ja Kivistö.⁵⁰

Olkaamme siis sosialisteja!

1960-luku oli puolueiden ideologisuuden aikaa, verrattuna ”lähikahakoinnin” 50-lukuun sekä 70-luvun apatiaan. Ideologisuus sijoittui kuitenkin useimmiten puolueiden ulkopuolelle, mistä esimerkkinä Rantala mainitsee suhteellisen vaatimattomana esiintyneen uusvasemmistolaisuuden, joka hänen mukaansa viihtyi pikemminkin puolueiden välillä, lähinnä opillisissa instituutioissa. Puolueisiin hänen mukaansa jäsenten ideologisoituminen kuitenkin näkyi sisäisten ryhmien saadessa enemmän aatteellisia sävyjä, kun aikaisemmin mandaateista oli lähinnä kilpailtu sosiaalisten ryhmien tai muiden intressien välillä.⁵¹ SKDL:ssä tämä näkyi 1960-luvun alkuvuosina, jolloin opiskelijoiden ja sivistyneistön parissa alkanut radikalisoituminen loi pohjaa vasemmistososialismille. Nämä vasemmistososialistit taas ottivat tavoitteekseen SKDL:n periaateohjelman uudis-

⁴⁹ Setälä, 50.

⁵⁰ Pirnes, 131–132.

⁵¹ Rantala, 66.

tamisen niin, että siinä mainittiin sosialismi SKDL:n tavoitteena ja niinpä heidän nousunsa liittyy keskeisesti myös SKDL:n ideologian kehittäminen ja vahvistaminen.⁵²

Kun toiminta keskittyi juuri SKDL:n ideologiaan, tulkitsivat vasemmistososialistit Setälän tulkinnan mukaan SKDL:n organisaation omaksi organisaatiokseen, ja siksi he hänen mukaansa myös vastustivat uuden puolueen perustamista, uskoen sen johtavat eristytymiseen ja bunkkeroitumiseen. Kuitenkin kommunisteilla oli vahva asema myös SKDL:n piirissä, mistä Setälä antaa esimerkkinä kevättalvella 1967 piirijärjestöjen työvaliokunnille tehdyn kyselyn, jossa tiedusteltiin heidän suhtautumistaan SKP:n ja SKDL:n yhdistämiseen laajaksi sosialistiseksi joukkopuolueeksi. Tätä kannatti vain noin kolmannes, enemmistö piirijärjestöjen työvaliokunnista koostui kommunisteista.⁵³ Tulkinta liiton kokemisesta omaksi ei kuitenkaan liene täysin väärä, kuvasihan Aleniuskin vasemmistososialisteja vuoden 1967 puheessaan sellaiseksi, ”jotka ovat SKDL:ssä olematta SKP:n jäseniä”.⁵⁴ Myös Haikara kutsuu aikalaiskirjassaan SKP:n ulkopuolisia SKDL:n jäseniä yksiselitteisesti SKDL:n sosialisteiksi, todeten, että uskomus siitä että liitossa olisi jäseniä jotka eivät ole kommunisteja eivätkä myöskään sosialisteja, olisi virheellinen.⁵⁵

Joka tapauksessa ohjelmatyö kehitti SKDL:n sosialistien identiteettiä. Vuonna 1967 Alenius sanoi, että uudessa ohjelmassa olisi huomioitava kuinka on tultu eriytymisen aikakauteen ja että tie sosialismiin rakennettaisiin olosuhteet huomioon ottaen. Siten ollen myös sosialismiin tulisi ottaa kantaa uudessa ohjelmassa. Aleniuksen mukaan ohjelman tulisi olla sellainen, joka yhdistää sekä vasemmistososialistien että kommunistien käsitykset.⁵⁶ Setälän mukaan aleniuslaisen vasemmistososialismin lähtökohdat ja periaatteet voidaan nähdä seuraavasti:

- 1) Olettamus siitä, että maailman suhteellisen rauhallinen kehitys jatkuu edelleen tulevaisuudessa ja siksi jyrkkää luokkakärjistymistä ei tule tapahtumaan, vaan työväenluokka sopeutuu vallitsevaan hyvinvointiin ja poliittiseen järjestelmään.
- 2) Kehitysoptimismi.
- 3) Varsinkaan kehittyneissä maissa ei autoritaarinen leniniläinen vallankumousstrategia menesty, joten muutoksen on tapahduttava demokraattista tietä.
- 4) Voimakas kansallinen itsekorostus; sosiaaliseen maailmanjärjestykseen on edettävä omaa kansallista tietä.

⁵² Setälä, 75.

⁵³ Setälä, 79.

⁵⁴ Alenius 1967, 7.

⁵⁵ Haikara, 11.

⁵⁶ Alenius 1967, 7.

Setälän mukaan vasemmistososialistien strategiana oli kiinnittää päähuomio yhteiskunnan taloudelliseen sektoriin, talouselämään, jolloin ydinkysymykseksi muodostui tuotannollisen pääomanmuodostuksen julkinen haltuun ottaminen. Tämä kuitenkin tapahtuisi pikemmin talouden kasvaessa, samalla kasvattaen valtion yritysten osuutta talouselämästä, mikä asteittain johtaisi kohti sosialismia. Näin ollen tärkeää oli uuden pääomanmuodostuksen kansallistaminen ja sellaisenaan se toisaalta edellyttäisi myös (sosiaalista) kasvupolitiikkaa. Setälä nostaa myös esille kuinka aikaisemmat vastaavat liikkeet pyrkivät ryhmittymään omaksi puolueekseen, mutta nykyiset vasemmistososialistit hakeutuvat puolueisiin. Setälän tulkinnan mukaan heitä oli SKDL:ssä, SKP:ssä, SDP:ssä, keskustapuolueessa ja ”näiden liepeillä”, aleniuslaisten ollessa sen kaiken keskellä. Näin ollen se koostui hänen mukaansa useista, keskenään jopa ristiriitaisista aineksista. Siksi myöskään SKDL:n tehtävänä ei ollut hänen mukaansa johdattaa yhteen oikeaan sosialismiin vaan toimia sulatusuunina näille erilaisille malleille.⁵⁷

Yllä mainittu Setälän kirja onkin kiinnostava esimerkki SKDL:n sosialistien syntymisen taustoihin johdattavana aikalaiskirjoituksena. Toki siihen on suhtauduttava aikalaislähteen vaatimalla kriittisyydellä, etenkin kun kirjoittaja on kirjoitushetkellä vielä keskellä osapuolijakoa, jonka laidalta hän loikkasi toiseen laitaan. Setälä käyttää kirjassaan täysin rinnakkain termejä aleniuslaisuus ja vasemmistososialismi, kutsuen itseäänkin ”ehdottomaksi aleniuslaiseksi, vasemmistososialistiksi”. Hänen mukaansa aleniuslaisuuden tausta nojasi ensi sijassa yhteiskunta- ja taloustieteisiin, edustaen ”antidogmaattisen, humanin, inhimillisen sosialismin” linjaa ja sellaisenaan edustivat vastakohtaa kommunismin ja SKP:n historiallisuudelle, ”muinaismuistolle”. Aleniuslaisuus ei hänen mukaansa ollut kommunismin ja sosiaalidemokratian väli- tai lieveilmiö vaan kokonaan uutta vasemmistolaisuutta, eteenpäin menevä liike kaukana SKP:n ”ikuisista oppiridoista”: *”Siinä missä SKP korosti olevansa marxilais-leninistinen, vasemmistososialistit olivat sosialisteja”*.⁵⁸

Mutta mitä ongelmallista tässä sosialismi-termissä sitten oli? Saattoihan kommunisteillekin sosialismi sinänsä olla hyväksyttävää. Merkille pantavaa onkin huomata, kuinka vähemmistön ideologi Urho Jokinen epäili sen kautta todellisuudessa markkinoitavan reformismia - ja ”aleniuslaisuutta”.⁵⁹

⁵⁷ Setälä, 45–49, 54–55.

⁵⁸ Setälä, 41, 43.

⁵⁹ Rentola 2005, 216.

Mistä puhumme kun puhumme aleniuslaisuudesta?

Aleniuksen mukaan häntä viehätti Marxissa ihmiskunnan kehityksen suurten linjojen analyysi ja Keynesissä nykyaikaisten kansantalouden tasapainotekijöiden selvittäminen. Lännen kehityksessä toisen maailmansodan jälkeen ja Keynesin ajatusten saatua vasta-kaikua, Aleniuksen mielestä erityisen merkittävää ja yhteiskunnallisesti arvokasta oli täystyöllisyyden periaatteen saama laaja hyväksyminen.⁶⁰

Marxismi-leninismi Aleniusta kuitenkin vierastutti, sillä siinä hänen mielestään yksinkertaistettiin liiaksi elämän moninaisuus, mikä taas rajoitti (yksilön) henkistä vapautta. Erityisesti tätä harjoittivat hänen mukaansa eräät emigranttikommunistit, joilla oli fanaattinen usko Moskovan erehtymättömyyteen ja samalla kuitenkin myös pelko Moskovaa kohtaan. Alenius rinnastaa omaelämäkerrassaan stalinismin fasismiin, mutta muistuttaa myös toisenlaisiakin kommunisteja löytyvän, ”suurenmoisia aatteen ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ihmisiä”. Aleniuksen mukaan politiikan keskeinen moraaliperiaate onkin, että menettelytavat eivät saa olla ristiriidassa yhteiskunnallisen päämääränsä ja sen arvomaailman kanssa.⁶¹

Aleniuksen perheessä koettiin kuuluvuutta lähinnä ns. kuutosten ja rauhanopposition edustamiin sosialisteihin ja samalla kannatettiin ystävällisten suhteiden rakentamista Neuvostoliittoon, minkä takia perheessä suuntauduttiin SKDL:ään.⁶² Toisaalta hänen perheessään oli aina ollut varautunut suhtautuminen Neuvostoliittoon⁶³, mikä johtui Aleniuksen mukaan Venäjälle lähteneeltä sedältä tihkuneista tiedoista Neuvostoliiton todellisesta luonteesta, sedän kohtalosta Stalinin puhdistuksissa⁶⁴ ja lopulta Neuvostoliiton hyökkäämisestä Suomeen.⁶⁵ Toisen maailmansodan osalta jatkosodalla, johon Aleniuskin oli nuorena sotamiehenä osallistunut, oli varmasti erityistä merkitystä Aleniuksen pasifismiin, olihan sota hänen mukaansa tuntunut erilaiselta kuin talvisota, tällä kertaa oltiin hänen sanojensa mukaan itsekkin ”hieman syyllisiä”.⁶⁶ Alenius on kertonut kuinka hän aluksi piti Neuvostoliittoa sosialismin ensimmäisenä maana maailmassa, mutta suhteellisen pian päätyi ajatukseen, että ”*eihän se ole vielä sosialistinen, mutta se on rakentamassa sosialismia*”. Siitä ajatuksesta hän kertoo joutuneensa ongelmiin opis-

⁶⁰ Alenius 1995, 124, 127.

⁶¹ Alenius 1995, 106–107, 135–136.

⁶² Alenius 1995, 95.

⁶³ *Ele Alenius Maarit Tastulan vieraana.*

⁶⁴ *Itse asiassa kuultuna: Ele Alenius.*

⁶⁵ *Ele Alenius Maarit Tastulan vieraana.*

⁶⁶ Alenius 1995, 79.

kelijapolitiikassa kun hänelle Neuvostoliiton suurlähetystössä korjattiin, ettei Neuvostoliitto ole rakentamassa sosialismia sillä se on siinä jo.⁶⁷ Aleniuksen mukaan:

Neuvostoliitto on tietyllä tavalla edustanut kaikkein suurinta pyrkimystä muuttaa maailma paremmaksi. Sellainen lähtökohta heillä oli, kun tuli vallankumous, että Venäjästä aloitetaan maailman muuttaminen. Kiinnosti miksi tästä lähtökohdasta päädyttiin siihen pahuuteen mitä Neuvostoliitto toteutti.⁶⁸

Neuvostoliiton toimet saivatkin Aleniuksen pohtimaan, miksi hän ylipäänsä oli sosialisti. Tähän hän löysi kaksi syytä. Ensinnäkin hän sanoi alkuperäisten syidensä olleen sosiaaliset: olla heikommassa asemassa olevien puolella ja toimia oikeudenmukaisemman ja tasa-arvoisemman yhteiskunnan rakentamiseksi. Myöhemmin siihen oli kuitenkin tullut lisäksi myös teoreettinen taustansa, vaikkakaan esimerkiksi marxilaista filosofista materialismia hän ei pitänyt sosialistisuuden välttämättömänä edellytyksenä. Näiden arvomaailman kysymysten lisäksi Aleniuksen toinen lähtökohta oli ihmiskunnan yhteisöllinen tiedollinen kasvu ja kehitys, johon liittyi koulutus sekä teknologinen kasvu. Näin ollen Alenius päätyi tulokseen, ettei näiden lähtökohtien takia ollut syytä tarkastaa perusnäkemyksiä ”jonkin Neuvostoliiton ja sen politiikan vuoksi”.⁶⁹

Myös vuosi 1956 oli ratkaiseva Aleniuksen arvomaailmalle. Suomi-Unkari-Seuran puheenjohtajana hän ei voinut olla kokematta Unkarin kansannousun kovaotteisesta tukahduttamisesta myös osittain henkilökohtaisesti. Erityisesti koska tämä oli tapahtunut vieläpä Hruštšovin kuuluisan puheen jälkeen, merkitsi se Aleniukselle, ettei sosialismin aatteen vetovoimatekijöillä – ihmisen vapaudella, tasa-arvolla ja kansainvälisellä veljeydellä – ollut sittenkään ollut mitään merkitystä. Usko Neuvostoliiton kykyyn, jos sitä oli koskaan ollutkaan, oli suurelta osin tämän jälkeen Aleniuksen mukaan hävinnyt.⁷⁰ Siksi myös supossa Aleniusta silmäiltiin hämillisen kaksijakoisesti. Häntä pidettiin sympaattisena eikä häntä siis siten ollen (!) ”voisi uskoakaan ääriivasemmistolaiseksi”.⁷¹

Aleniuksella ei myöskään koskaan ollut ns. kotiryssää, hänen halutessa olla mahdollisimman riippumaton. Toisaalta myös aika mahdollisti hänen itsenäisemmän linjansa. Kuten hänen on myöhemmin todennut, olisi hänen asemansa ollut

melko kestävä, ellei olisi tapahtunut tiettyjä seikkoja, tarkemmin mainiten kansainvälinen liennytyksen kausi ja suhteet sosialidemokratiaan arvioitiin uudes-

⁶⁷ *Itse asiassa kuultuna: Ele Alenius.*

⁶⁸ Ele Alenius: *Alustuspuheenvuoro. Maailmankehityksen suuri käänne -kirjan julkistustilaisuus.* Helsinki. 5.6.2015, (ääninauha tekijän hallussa).

⁶⁹ Alenius 1995, 227–228.

⁷⁰ Alenius 1995, 132, 140.

⁷¹ Leppänen 1999, 378 (viitteet sivuille 91–96, missä lähteenä Ilm. 1850/26.2.65/tark. Arvi Koli, hm 5267 Ele Alenius SUPPO)

taan Neuvostoliitossa ja olisi ollut vaikea hyökätä minua kohti, sillä olin edustanut tätä linjaa jo aiemmin. Samoin vuonna 1966 SKP:ssä Saarisen linja voitti ja tästä syntyi uusi lähtökohta.⁷²

Myös Setälän mukaan SKP:n uudistuspyrkimykset (ja ”ideologisen kriisin ilmaantuminen”) ja Aleniuksen vasemmistososialismi ja sen nousu liittyvät erottamattomasti yhteen ollen ”saman kolikon kaksi puolta”:

Aleniuksella oli valmis, tuore ja pitkälle kehitetty näkemys sosialistisesta ideologiasta ja siten myös SKDL:n tilasta ja sen ajoitus toimi täydellisesti hetkeen, jolloin SKP:n sisällä pitkään kytenyt pyrkimys muutoksiin ja uudistumiseen alkoi purkautua.⁷³

Vuonna 1967 uudistettu periaateohjelma, johon nyt oli siis saatu sana ”sosialismi”, ja josta Aleniuksen mukaan olivat erityisesti kamppailleet Kalevit Kilpi ja Kivistö sekä Pekka Saarnio, sai Aleniuksen pohtimaan, kuinka itsenäinen SKDL nimenomaan ideologisessa mielessä saattoi olla. Tältä pohjalta hän päätti kirjoittaa sosialismiaan käsittelevän kirjan *Sosialistiseen Suomeen*, josta tuli eräänlainen aleniuslaisen ajattelun kulmakivi. Kirjassa hän linjaa kuinka korkealle kehittynyt kansantalous, elintaso, monipuoluedemokratia, yksilön arvon kunnioitus olivat perusta, josta olisi pidettävä kiinni. Kansallinen näkökulma sinänsä oli hänelle vierasta, sillä kehittynyt sosialismi ei ollut hänelle kansallisvaltioista vaan sivistyksestä ja teknologian kehityksestä kiinni. Olennaista sosialismille tulisi lähinnä olla suurtuotannon ja rahoitusjärjestelmän olo yhteiskunnan hallussa ja vastuulla. Yhteiskunnan omistamat yritykset toki voisivat hänen mukaansa toimia hyvinkin itsenäisesti ja liiketaloudellisin periaattein. Neuvostoliitossa kirjaan julkaistiin professori J.A. Krasinin kirjoittama vastine vuonna 1972. Suomeksi kirja sai nimen *Vallankumousprosessin dialektiikka* (ja ilmeisesti sitä ei ole ikinä edes julkaistu venäjäksi).⁷⁴

Vaikka mainitun Aleniuksen kirjan lähtökohta onkin kansallinen, on Aleniuksen näkökulma aina kuitenkin ollut maailmanlaajuinen. Omien sanojensa mukaan hän oli jo 1930-luvulla kiinnostunut maailmanpolitiikasta ja hän mainitseekin Yhdysvaltojen silloisen presidentin Franklin D. Rooseveltin olleen hänen suuria idoleitaan, kun taas Stalin ei hänelle missään vaiheessa sellainen ollut. Kriittinen suhtautuminen Neuvostoliit-

⁷² *Itse asiassa kuultuna: Ele Alenius*.

⁷³ Setälä, 42–43.

⁷⁴ Alenius 1995, 231, 233–235

toon nähden ja NKP:n linjan noudattamatta jättäminen olivatkin hänen mukaansa syitä siihen miksi Suomessa taistolaiset pitivät häntä yhtenä pahimmista vihollisistaan.⁷⁵

Niinpä Aleniuksen maailmanpoliittinen suuntautuminen onkin seurausta niistä kehityskaarista, joita myös Suomen sisällä tapahtui. Alenius onkin myöhemmin käyttänyt termiä ”planetarismi” kuvaamaan omaa kosmopoliittista ajatteluaan. Kysyttäessä miten Alenius on päätenyt kosmopoliittisiin tai maailmandemokraattisiin ajatuksiinsa, vastasi Alenius 90-vuotispäivänsä kunniaksi järjestetyssä keskustelutilaisuudessa seuraavasti:

Minun ensimmäiset kirjani⁷⁶ olivat Suomen poliittista tilannetta koskevia, mutta muistelmien jälkeiset käsittelevät maailmankehitystä⁷⁷. Siihen on kaksi syytä: olen aina ollut enemmän kiinnostunut maailmanpolitiikasta ja kansainvälisistä tapahtumista. Ja toinen on se, että jouduin usein miettimään, miten Neuvostoliitto oli käyttäytynyt, ei ainoastaan minua kohtaan vaan muitakin.⁷⁸

Tähän samaan Alenius kenties viittasi kysyttäessä hänen mielipidettään Neuvostoliiton romahduksesta: ”*Jos Neuvostoliiton romahduksen haluaa tiivistää yhteen asiaan, se on ihmisarvon unohtaminen. Humanismi on ihmisarvon, elämän kunnioittamista.*”⁷⁹

Voidaanko siis puhua termistä aleniuslaisuus? Aivan kuten Tito ei tunnistanut omasta ajattelustaan titoismia, ei Aleniuskaan itse ole kutsunut ajatteluaan aleniuslaiseksi. Onkin totta, että varsinkin 1960-luvulla nimitystä käytettiin pikemminkin pilkkaterminä SKDL:n sosialisteista kuin neutraalina terminä heidän ideologiastaan. Tämä kuitenkin tarkoittaa, että jo silloin aleniuslaiset muodostivat tunnistettavan ryhmän, aivan kuten saarislaiset ja taistolaisetkin. Ei siis liene väärin puhua aleniuslaisista yhtenä SKDL:n sisäisistä ryhmistä sen historiallisessa merkityksessä.

Tämän tutkielman osalta kiinnostavampaa on kuitenkin arvioida, voidaanko aleniuslaisuudesta puhua myös ideologisenä konstruktiona. Sen paremmin Alenius kuin hänen hengenheimolaisensa eivät pitäneet valmiisiin ideologioihin sitoutumisesta, eivätkä var-

⁷⁵ Ele Alenius Maarit Tastulan vieraana.

⁷⁶ Kirjan *Sosialistiseen Suomeen* jälkeen Aleniuksella oli tarkoituksena kirjoittaa Haikaran kanssa olla yhteiskirja, mutta lopulta vain lyhyt loppukaneetti oli Aleniuksen kirjoittama. Tässä kirjoituksessa Aleniuksen tarkoituksena oli korostaa SKDL:n ideologiseen perustaan ratkaisevasti kuuluvaa demokratian korostamista, joka kuului sosialismiin sen kaikissa vaiheissa ja että demokratia tulisi ymmärtää lähinnä sen länsimaisessa mielessä. Näin ollen SKDL:n sosialistien tarkoittama sosialismi oli kokonaan toista kuin Neuvostoliiton järjestelmä. Tämän johdosta hän päätyikin kirjoittamaan aiheesta laajemman teoksen, ja syksyllä 1974 julkaistiin hänen toinen kirjansa *Suomalainen ratkaisu*. Odotetusti kirja sai ankaraa arvostelua Neuvostoliitossa ja viikkolehti *Novoje Vremjassa* sitä syytettiin kommunismin vastaisuudesta. Lähde. Alenius 1995, 266–269.

⁷⁷ Katso Alenius, Ele (2000): *Että olisimme humanin sivilisaation planeetta*. Edita, Helsinki; Alenius, Ele (2005): *Planetarismi maailmankehityksen rationaalisen perustana*. Edita, Helsinki; sekä erityisesti Alenius, Ele (2015): *Maailmankehityksen suuri käänne*. Into Kustannus, Helsinki.

⁷⁸ Alenius, Ele 5.6.2015.

⁷⁹ Ele Alenius Maarit Tastulan vieraana.

sinaan henkilöpalvonnasta. Kuitenkin, kuten tämän tutkielman aikana on käynyt selväksi, oli SKDL:n sosialisteilla, mutta myös SKDL:n ulkopuolella olevilla aatetovereilla yhteinen ideologia, jonka pohja perustui Aleniuksen ajatuksille tai ainakin se löysi niistä selvän kiinnekohdan. Esimerkiksi Jorma Hentilä kertoo Kansan uutisten haastattelussa vuodelta 2014 identifioineensa itsensä aina aleniuslaiseksi, millä hän tarkoittaa Aleniuksen viitoittamaa linjaa.⁸⁰ Hentilä ei siten ollen häpeä käyttää itsestään termiä aleniuslainen ja yhdistää sen vahvasti Aleniuksen ajatuksiin ja toimintaa. Termi esitetäänkin vahvasti positiivisessa valossa.

Myös muusikko Kyösti Kattilakoski kertoi haastattelussa vuonna 1991 olevansa ”SKDL:n sosialisti, ei kommunisti” ja olleensa ideologialtaan aina aleniuslainen.⁸¹ Tässäkin on tärkeä huomata, että hän tekee eron niin järjestöllisen osallistumisen (SKDL:n sosialisti) kun ideologisen identifioitumisen suhteen. Haastattelu on annettu SKDL:n hajoamisen jälkeen, jolloin Alenius itse oli jo siirtynyt syrjään poliittisesta toiminnasta. Aleniuslaisuus ei siten ollen viitannut mihinkään tiettyyn toimintaan vaan yleisempään ideologiseen ajattelumalliin.

Aleniuslaisuudesta on käyty keskustelua myös nykyvasemmiston piirissä. Niin Vasemmistoliiton puoluesihteeriksi Mikko Koikkalainen kuin kansanedustaja Jussi Saramokin tunnustautuvat molemmat kysyttäessä aleniuslaisiksi. Molemmat kuitenkin kiistävät että kyseessä olisi mikään varsinainen ryhmittymä, ja Saramo ajattelee sen pikemminkin historiallisena viittauksena oman ajattelunsa viiteryhmään. Koikkalainen taas sanoo olevansa valmis ilmoittautumaan vahvasti Aleniuksen ajatusten ideologian ja arvojen, perinteen jatkajaksi. Hänen mukaansa henkilöpalvontaan kriittisesti suhtautuminen selittää miksi harva kuitenkaan julistautuu nimenomaisesti aleniuslaiseksi, vaikka muuten toimivatkin hänen ajatusten vaalijoina ja perinteenjatkajina. Kysyttäessä hekin voisivat aleniuslaiseksi tunnustautua.⁸²

Niinpä aleniuslaisuus voidaankin tunnistaa ryhmäkuvaukseksi SKDL:n sosialisteista, mutta myös ideologisenä terminä, joka perustuu Aleniuksen ajatuksiin ja ideologiaan. Sen ei tarvitse (enää) olla haukkumasana, vaan tunnistettavissa oleva ideologia.

⁸⁰ Huru, Jouko (2014): ”SKDL:stä kehittyi suomalainen työväenpuolue”, Kansan Uutiset 7.11.2014, 20.

⁸¹ ”Kyösti Kattilakoski ajattelee itsellisesti”, Lestinjoki, 13.5.1991, 10.

⁸² Koikkalainen, Mikko (2020): Puoluesihteeriksi Mikko Koikkalaisen haastattelu facebook-viestitse 29.3.2020.; Saramo, Jussi (2020): Kansanedustaja Jussi Saramon haastattelu WhatsApp-viestitse 29.3.2020.

Järjestäytyminen yhdistykseksi

Onni Rantalan mukaan⁸³ pienpuolueiden syntymiseen vaikuttavia tekijöitä voidaan se-
littää kolmen muuttujan kautta. Ensinnäkin uusi ideologinen virittyminen ja asemoitu-
minen, mihin kuului muun muassa SDP:n siirtyminen poliittisesti vasemmalle, johti
TPSL:n ja myöhemmin sen rauniolle perustetun Sosialistisen Työväenpuolueen (STP)
liikkumatilan jäämiseen varsin ohueksi (mutta avasi tosin tilaa poliittisen kentän oikeal-
le laidalle). SKDL:n sosialistien kohtaloksi olisi hyvinkin voinut muodostua samanlai-
nen nirhaantuminen vasemmistolaisen SDP:n ja SKP:n väliin, ja niinpä vasemmistolais-
tunut ilmapiiri osaltaan esti SKDL:n sosialistien muodostumisen puolueeksi.

Toiseksi syyksi pienpuolueiden synnylle Rantala mainitsee uudet erityisintressit, joita
sai aikaan erityisesti yhteiskunnallinen sosiaalinen muutos, jonka seurauksena syntynei-
siin uusiin kysymyksiin vanhat puolueet eivät pystyneet antamaan vastauksia. SKDL:n
socialistit eivät kuitenkaan edustaneet mitään näistä uusista ryhmistä, vaan pikemminkin
pidempää historiallista perinnettä, joka yhtä lailla kantoi päällään historiallisuuden
haarniskaa. SKDL:n socialisteja on vaikea kuvitella ”purkautumiskanavana” marginaali-
ryhmille, ja siten identifikaatio oli pikemminkin sisäänpäin kohdistuvaa, tietoisuutta
itsestä osana vasemmistolaista perinnettä ja puoluejärjestelmää. Mutta kuten yllä huo-
mattiin, tuli näistä liikkeistä jäseniä myös SKDL:ään.

Kolmanneksi syyksi pienpuolueiden syntymiselle Rantala mainitsee poliittisen järjes-
telmän, jossa puolueiden vahva asema tarkoitti myös niiden vahvaa merkitystä yhteis-
kunnallisessa osallistumisessa ja julkisuudessa. Vain puolueiden kautta saattoi päästä
TV- ja radio-ohjelmiin, joten ideologisten liikkeiden kannatti sellaiseksi järjestäytyä.
Mutta koska SKDL:n socialistit jo valmiiksi koostuivat puolueessa toimivista, johtavista
henkilöistä, ei varmastikaan mediaosumien saaminen ollut riittävä porkkana vaihtaa
suuren puolueen mandaattia ideologisemman pienpuolueen aatteellisesti kenties rehelli-
sempään, mutta näkyvyydeltään merkityksettömämpään muotoon. Niinpä, kuten myös
Rantala sanoo, pienpuolueiden perustaminen näyttää olleen pikemmin porvarillisen
puolen puuhaa, kun taas vasemmiston toisinajattelevat ryhmät ovat jääneet vaikutta-
maan suurpuolueiden sisälle.⁸⁴

⁸³ Rantala, 34.

⁸⁴ ”Niinpä Suomessa on vain aika ajoin toiminut vasemmistosocialistisia liikkeitä eteläisen Euroopan
tapaan: SYP (1946–1955), TPSL (1959–1973) ja *sosialistinen siipi SKDL:ssä*” [kurs. HK]. Lähde: Ranta-

Alenius oli puhunut jo joulukuussa 1961 työvaliokunnan kokouksessa sosialistien yhdistymisen mahdollisuudesta, kuitenkin epäillen sen voitavan käsittää riitaisuudeksi. Tähän samaan kysymykseen vastasi vuonna 1964 Kilpi, joka liittotoimikunnalle totesi tarkoituksena pikemmin olevan vetää muita sosialisteja yhteistyöhön kommunistien kanssa. Seuraavan kerran asiaa sivuttiin vuoden 1970 liittokokouksessa, missä Alenius puheessaan jo varsin pitkään sivusi SKDL:n sosialistien asemaa. *”Vasemmistososialistien toiminnan vilkastuttaminen SKDL:ssä on käsitykseni mukaan yksi SKDL:n tulevan kasvun välttämättömiä ja tärkeimpiä edellytyksiä”*, Alenius sanoi uskovansa maassa olevan sellaisia tahoja, jotka eivät luota kommunisteihin, mutta ovat valmiit antamaan kannatuksensa vasemmistososialisteille.⁸⁵

Haikara on kirjassaan maininnut yhdeksi järjestäytymisyritykseksi vuoden 1970 eduskuntavaalien edeltävän ajan, jolloin Aleniuksen syksyllä 1969 julkaiseman kirjan jälkimmäisissä 70 sosialistia oli allekirjoittanut vaalikehotuksen, jossa painotettiin sosialistien toiminnan tärkeyttä. Vaalien jälkeen toukokuussa 1970 valitsi liittokokous SKDL:n liittohallitukseen yhdeksän sosialistia, joiden kesken käytiin aktiivisesti keskusteluita siitä, kuinka kansandemokraattien yhteistoimintaa voitaisiin kehittää. Joulukuun ensimmäisenä lauantaina 1970 sosialistit pitivät ensimmäisen laajahkon neuvottelukokouksen Helsingin Kulttuuritalolla. Kokouksessa puhuttiin erityisesti demokraattisesta tiestä sosialismiin Suomen erityisolosuhteiden mukaisesti. Varsinaista järjestöä ei tällöin kuitenkaan ajateltu perustaa ja niinpä päätettiin muodostaa sosialistien yhteistyötoimikunta, johon jäseneksi SKDL:n liittoneuvoston ja -hallituksen sosialistijäsenien lisäksi tulivat myös mm. Toivo Pesu sekä Kalevit Haikara ja Suomela.⁸⁶

SKDL:n sosialistien järjestäytymisestä ilmoitettiin heti Karjalaisen II hallituksen kaaduttua. SKDL:n sosialistit kokoontuivat 19.3.1971 pohtimaan hallituksen hajoamisen aiheuttamia ongelmia. Kokouksessaan sosialistit pitivät työväenliikkeen yhtenäisyyttä ja yhteistyötä tärkeänä, huolimatta sen ongelmista. Kokouksen saama vastakaiku oli positiivista, ja pian päädyttiinkin uuteen, laajemman neuvottelukokouksen järjestämiseen. Sosialistit päättivät myös kutsua koolle *”suuren SKDL:n sosialistien kokouksen pohtimaan miten yhteistyön jatkuminen voidaan taata sekä missä asioissa ja millaisen muo-*

la, s. 35. Tässä kiinnostavaa on sosialistisen siiven, siis SKDL:n sosialistien pitäminen TPSL:ään ja SYP:iin verrattavana liikkeenä.

⁸⁵ Haikara, 335.

⁸⁶ Haikara, 333–337.

doin yhteistyötä tämän jälkeen on tehtävä”.⁸⁷ Kokouksen tarkoituksena oli pohtia hallituspolitiikan ja vasemmistoyhteistyön epäonnistumista ja tulevaisuutta sekä myös tehostaa SKDL:n sosialistien keskinäisiä kontakteja.⁸⁸ Alenius vieraili hallituksen kaatumisen johdosta Kekkosen luona 22.4.1971, missä yhteydessä hän myös kertoi Kekkoselle SKDL:n sosialistien aikovan terävöittää linjaansa ja että SKDL oli maltillisten käsissä. Hän myös kertoi Kekkoselle tulevasta kokouksesta.⁸⁹ Päivää ennen kokousta Alenius kommentoi Kansan uutisissa kokouksen luonnetta, kiistäen siinä olevan kysymys uuden ryhmittymisen luomisesta sinänsä, mutta mainitsee kuitenkin SYP:n esimerkkinä SKDL:n historiasta, ja toteaa jälleen olevan tarvetta uusien sosialistijäsenten yhteistyöorganisaatiolle. Samassa yhteydessä Alenius myös mainitsee sosialistien näkyvyyden parantamisen ja sitä kautta monipuolisemman mielipiteiden vaihdon ja osallistumisen yhteiskunnalliseen keskusteluun.⁹⁰

Laaja sosialistien neuvottelukokous pidettiin ”Työväenpolitiikan seminaari”-nimisenä 24.–25. huhtikuuta 1971 *Annan Vennulla*, Arbetets Vänner -yhdistyksen juhlasalissa Helsingin Annankadulla. Seminaarin osallistui parisataa henkilöä. Kokouksessa korostettiin erityisesti pyrkimystä SKDL:n vaikutusvallan lisäämiseen. Jotkut edustajat kannattivat lähes puolueityyppisen järjestön perustamista, mutta lopulta hyväksyttiin muistio, jonka pohjalta tehdyssä päätöksessä todettiin, että kysymys on ”*lähinnä löyhän valtakunnallisen yhteistyöverkoston luomisesta keskinäisen yhteydenpidon voimistamiseksi sekä yhteisen tiedotus- ja kokoustoiminnan järjestämiseksi*.” Tätä toimintaa johtaisi joulukuun neuvottelukokouksen muodostama yhteistyötoiminta, joka pyrki saamaan pysyvän osapäiväisen sihteerin hoitamaan sosialistien asioita SKDL:n toimistossa, mikä ei kuitenkaan Aleniuksen lukuisista yrityksistä huolimatta ikinä onnistunut. Yhteistyötoimikunta kokoontui järjestäytymisensä jälkeen ensimmäisen kerran syyskuussa 1971 Helsingin Roihuvuoressa. Toimikunnan puheenjohtajaksi valittiin Alenius, varapuheenjohtajiksi Hellä Meltti sekä Kalevi Suomela. Kokouksessa Terho Pursiainen arvosteli eräiden kommunistien ajatusta siitä, että sosialistien pitäisi perustaa oma puolue SKDL:n sisälle, sillä tämä merkitsisi jakoa kahteen SKDL:n sisällä ja ajaisi nyt SKDL:n

⁸⁷ Kansan uutiset 20.3.1971, *SKDL:n sosialistit pohtivat tilannetta*, KansA, leike 2123

⁸⁸ Kansan uutiset 14.4.1971, *Valtakunnallinen kokous SKDL:n sosialisteilla*. KansA, leike 2123.

⁸⁹ Kekkonen et al. 2003, 180.

⁹⁰ Kansan uutiset 23.4.1971, *SKDL:n sosialisteilla valtakunnallinen neuvottelukokous*. KansA (”Ele Alenius”)

jäsenverkkoa vahvistavat kommunistit SKP:n organisaatioon. Kivistö taas painotti tarvetta päästä irti siitä, että sosialistit määriteltäisiin vain ”ei-kommunisteiksi”.⁹¹

Mualla maassa järjestettiin lähinnä pienimuotoisia keskustelutilaisuuksia. Piireistä ainoastaan Uusimaa yritti aktivoida sosialisteja ja järjesti seminaarin, jossa perustettiin Uudenmaan sosialistien yhteistyötoimikunta. Uudenmaan sosialistien ensimmäisen yhteistyötoimikunnan kokoontumisesta, ”SKDL:n Uudenmaan sosialistien työväenpolitiikan seminaarista” uutisoitiin *Kansan Uutisissa* kuvauksella: ”kansandemokraattisen liikkeen voimistamiseksi ja yhtenäisyyden palauttamiseksi keskusteltiin...” SKDL:n olemuksen keskeiseksi lähtökohdaksi kuvattiin, että

toimintaan osallistuvat sellaiset sosialistit, jotka näkevät sosialismin rakentamisen olevan mahdollista ja toivottavaa yhdessä kommunistien kanssa, ja sellaiset kommunistit, jotka näkevät sosialismin toteuttamisen olevan mahdollista ja toivottavaa yhdessä sosialistien kanssa.

Uudenmaan sosialistien mukaan

on pyrittävä toimimaan siten, että kommunismi ja sosialidemokratia voisivat meidän maassamme päästä todelliseen vuorovaikutukseen toistensa kanssa kaikilla tasoilla puolueiden johtoelimistä työpaikoille ja perusjärjestöihin saakka.⁹²

Kannanotossaan Uudenmaan sosialistit katsoivat hajaannuksen olevan syynä oikeistovoimien nousulle ja siten yhteistyötoimikunnan perustamisella pyrittiin nimenomaan laajempaan yhteistyöhön, ei lisähajaannuksen luomiseen.⁹³ Seminaari jäi kuitenkin ainoaksi, eikä siinä valittu yhteistyötoimikunta enää kokoontunut.⁹⁴

Vaikka vuoden 1971 laajan kokouksen piti olla organisatorisen kehittämisen varsinaisen käynnistys, kokoontui maanlaajuinen yhteistyötoimikunta vuoden 1971 jälkeen kuitenkin vain muutaman kerran: maalis- ja toukokuussa 1972 sekä maaliskuussa 1973. Tässä kokouksessa esitettiin kirpeääkin itsekritiikkiä ja se jäi joksikin aikaa viimeksi. Myöskään ryhmäkokouksia ei juuri pidetty. Syiksi Haikara sanoo taloudellisten työskentelyedellytysten puuttumisen sekä epävarmuuden: ei haluttu hajottaa kansandemokraattista päälinjaa. Näin ollen jokainen sosialisti pyrki kehittämään pikemminkin kansandemokraattista liittoa, jotta se säilyttäisi iskukykynsä eikä muodostuisi laajaksi ”marxismin oikeaoppisuuden pulmia pohdiskelevaksi keskustelukerhoksi”. Maaliskuun 1973 kokouksen jälkeen kommunistiseen puolueeseen kuulumattomien SKDL:n jäsen-

⁹¹ Haikara, 338–340, 345.

⁹² Kansan uutiset 19.9.1971, *Uudenmaan sosialistit perustivat yhteistyötoimikunnan*. KansA. (Lisätiedot: N:o 253, s. 1 ja 12.)

⁹³ Uudenmaan sosialistit – kannanotto. KansA.

⁹⁴ Haikara, 338–340.

ten järjestäytymisyritys oli siltä erää päättynyt, mutta kuten Haikara toteaa, ”poliittinen realiteetti sosialisteista oli tullut”.⁹⁵ Tai kuten Rentola on tilannetta kuvannut, ”omaa puoluetta ei tällöin perustettu, mutta viesti oli selvä”.⁹⁶

Mikseivät SKDL:n sosialistit sitten järjestäytyneet puolueeksi? Alenius kommentoi järjestöä tuoreeltaan, nähdessä SKDL:n sosialistien roolin tärkeänä juuri SKDL:n olemuksen kirkastamisessa SKP:stä erillisenä järjestönä. Aleniuksen mukaan sosialistit edustavat ”työväenliikkeen yhteistyöpyrkimyksiä ja tähtäämme sosialistisen yhteiskunnan rakentamiseen omista oloistamme.”⁹⁷ Suomelan mukaan SKDL:n sosialistien neuvottelukunnan tarkoituksena oli antaa sivustatukea SKP:n uudistumiskehitykselle, koordinoita liikkeen enemmistön politiikkaa, sekä muuttaa julkisuuskuvaa SKDL:stä kommunistien peitejärjestönä.⁹⁸ Koska SKDL:n sosialistien toimikunta oli perustettu periaatteella, että sen jäseniksi pyydettiin kaikki SKDL:n luottamuselimissä toimivat ihmiset jotka eivät olleet SKP:n jäseniä, ei se Suomelan mukaan voinut olla luoteeltaan sosialistien oma puolue SKDL:ssä vaan yhteydenpitoelin ja toiminnan koordinaattori.⁹⁹

Alenius on myöhemmin kertonut, että keskustelua oman puolueen perustamisesta kyllä käytiin 1970-luvun alussa:

Olen monesti miettinyt, teinkö tuolloin virheen vai en, mutta henkilökohtaisesti arvioin, että tilanne SKP:n sisällä oli tuolloin kriittinen. Vähemmistö painosti Neuvostoliiton tuella enemmistöä. Piirijärjestöt menivät 9-8 enemmistön eduksi ja oli riski, että SKP ajautuisi stalinistisen vähemmistön haltuun. Ajattelin että myös Suomen kannalta on tärkeää, että turvataan SKP:n säilyminen enemmistön hallussa.¹⁰⁰

Myös Aleniuksen muistelmissa toistuvat esimerkit siitä, kuinka Alenius katseli huolestuneena vähemmistöläisten menoa. Alenius jopa iloitsi, etteivät he olleet vallassa, mikä Neuvostoliiton tuella olisi saattanut hyvinkin tapahtua. Siksi ei ole vaikeaa ymmärtää miksi Alenius näki tärkeäksi säilyttää sosialistit osana SKDL:ää ja siten pitäen valtasapainon enemmistön puolella ja jatkaa sinänsä itsenäistä taistelua oman, aleniuslaisen, linjan puolesta.¹⁰¹

⁹⁵ Haikara, 347, 372.

⁹⁶ Rentola 2005, 389; KU 20.3.1971.

⁹⁷ KU 27.4.1971.

⁹⁸ Joentausta.

⁹⁹ Suomela, Kalevi 2007, 137.

¹⁰⁰ *Itse asiassa kuultuna: Ele Alenius*.

¹⁰¹ Alenius 1995, 253.

6. Loppuyhteenveto

Kuten tutkielmassa osoitettiin, useat yhtäaikaiset tapahtumat ja kehityskaaret mahdollistivat SKDL:n sosialistien syntymisen osaksi SKDL:n sisäistä rakennetta 1960-luvun loppuun tultaessa. Se taas osaltaan mahdollisti ei-kommunististen ajatusten ja virtausten pääsemisen osaksi SKDL:n sisäistä järjestystä. Voikin yhtyä Ele Aleniuksen näkemykseen siitä, että sosialistien toiminnan tehostuminen oli yksi SKDL:n uudistumisen ja eteenpäinmenon olennaisimpia edellytyksiä. Kuten Alenius sanoo, sosialisteilla ei ollut Neuvostoliiton sosialismin painolastia, toki yleistä epäluuloa heitä kohtaan. SKDL:n toiminnan lisäämiselle oli kuitenkin enemmän esteitä kun mitä Alenius oli odottanut, sillä vaikka henkilöjäsenistä suurin osa ei kuulut SKP:hen, ei se silti ollut valmis samaistumaan sosialisteihinkaan: oltiin mieluummin vain yleensä kansandemokraatteja.¹ Tämä taas oli osaltaan syy siihen, ettei sosialistien omaa puoluetta ikinä perustettu.

Mickelssonin mukaan juuri erilaiset sukupolvikokemukset olivat yksi syy SKP:n ja SKDL:n sisäiseen hajaannukseen. Vaikutusta oli toki myös ideologisilla syillä, kuten vaikkapa väkivaltaisen vallankumousopin poistamisella. Toisaalta myös ulkopoliittikka vaikutti, vähemmistöläisille Neuvostoliiton kommunistinen puolue oli johtava puolue, jota ei ollut syytä kritisoida. Tämä taas hänen osaltaan vaikeutti SKDL:n puheenjohtajan mahdollisuuksia hoitaa puolueensa idänsuhteita. Mickelsson on myös maininnut hallituskysymyksen, olihan vähemmistöläisille mahdotonta hyväksyä SKDL:n ja SKP:n hallituksessa olo.² Hallituskysymys, ja hallituksen porvarillinen luonne jo itsessään, on ymmärrettävä vedenjakaja SKP:n sisällä. Kuten tutkielmassa osoitettiin, Neuvostoliitossa tapahtunut kehitys mahdollisti SKP:n ja siten myös SKDL:n osallistumisen kansanrintamahallitukseen, ja täten teki niistä sekä yhteiskuntakelpoisia että paransi niiden suhteita toisiin vasemmistolaisiin liikkeisiin.

Yhtenä tämän tutkielman tarkoituksena oli antaa avaimia myös muiden poliittisten liikkeiden syntymisen tarkasteluun sekä vasemmistolaisten nykyvirtausten ymmärtämiseen. Uskoakseni tässä tutkielmassa esiintuotuja havaintoja kontekstualisoinnista on mahdollista hyödyntää myös muissa vastaavissa tutkimuskohteissa. Tietenkin ne eivät ole suoraan yleistettävissä, historia ei ikinä toistu kahdesti täysin samanlaisena. Joka tapauksessa tämän tutkimuksen tehtävänä oli tarjota yksi pala lisää siihen palapeliin, joka ku-

¹ Alenius 1995, 249

² Mickelsson, 227.

vaa suomalaisen vasemmiston historiaa ja olemusta. Kuten historia, se palapeli ei kuitenkaan ikinä ole täysin valmis, joten tilaa jatkotutkimukselle varmasti tämänkin jälkeen riittää.

Timo Mikkolainen on omassa tutkielmassa arvioinut Aleniuksen jatkaneen omalla tavallaan SYP:läistä perinnettä. Hän myös huomauttaa SKDL:n sosialistien keskustelukerhojen muistuttaneen SYP:iä, mutta esimerkkiä niistä tuskin oli otettu, pikemminkin hän uskoo SYP:n toimineen varoittavana esimerkkinä oman puolueen perustamisen vaaroista.³ Tämä ei kuitenkaan sellaisenaan osoittautunut syyksi jättää oma puolue perustamatta, vaan pikemminkin kyseessä olivat SKP:n sisäiset jakolinjat ja enemmistöläisten vallan turvaaminen. Toisaalta puhtaasti järjestöteknisestä ratkaisustakaan tuskin oli kyse, olihan ideologialla merkitystä myös SKDL:n sosialistien oman identiteetin luomisessa, ja mikä taas heijastui SKDL:n oman ideologian vahvistumiseen.

Perinteinen käsitys⁴ liikkeiden luokittelusta on jakaa ne tunnesidepohjaisiin sekä intressipohjaisiin. Tässä luokittelussa SKDL:n sosialistit taas näyttävät selvästi asettuvan jälkimmäiseen: sen jäsenmotiivit perustuvat pikemminkin rationaalisuuteen kuin solidaarisuuteen ja moraaliin, vaikkakin tämän kohdan osalta voisi olla myös toista mieltä. Kuitenkin mikäli ideologiset erot SKP:n enemmistöläisten suuntaan eivät muodostuneet niin ratkaisevaksi erotekijäksi kuin pyrkimys olla antamatta taistolaisille enemmistöä piirijärjestöistä, on ratkaisu silloin selvästi rationaalisuuteen perustava. Samoin SKDL:n sosialistien maailmankuva ei ainakaan toiminnan alkuaikoina tähdännyt laajempaan makrotason rakenteiden muutokseen vaan pääpaino oli yksilöiden ja ryhmän tasolla. Tarkoituksena ei siis ollut ”historisiteetin muutos” vaan ryhmäetu. Näin ollen ainakaan toiminnan varhaisvaiheessa ei liikkeelle muodostunut sellaista olomuotoa, mikä olisi kannustanut sitä muuntautumaan teknisesti yhteisöstä laajemmaksi uuden aallon liikkeeksi omine agendoineen.

SKDL:n sosialistien ideologia muokkaantui vahvasti Aleniuksen, ”SKDL:n sosialistien henkisen oppi-isän” johdolla. Aleniuksen omat kokemukset vaikuttivat hänen poliittiseen linjaansa ja periksi antamattomuuteensa, mikä taas sai vastakaikua ajan nuorissa vasemmistointellektuelleissa. Aleniuksen johtolause, ”Jos päämäärä on jalo, ei menette-

³ Mikkolainen, 156.

⁴ Kuten eriteltty mm. artikkelissa Ilmonen, Kaj (1998): *Uudet ja vanhat yhteiskunnalliset liikkeet*. Teoksessa Ilmonen, Kaj & Siisiäinen, Martti (toim.), *Uudet ja vanhat liikkeet*. Vastapaino, Tampere, 23-24.

lytavat saa olla sen kanssa ristiriidassa”⁵ kuvasti varmasti niitä tunteja, joita vasemmistolaisessa nuorisossa ulkomaiset tapahtumat herättivät. Kriittisyys Neuvostoliittoa kohtaan muiden eurooppalaisten maiden esimerkkiä seuraten tuli osaksi vasemmistolaista maailmaa. Se ei kuitenkaan ollut ainoa ideologinen yhdistävä tekijä SKDL:n sosialistien välillä. Tutkielmassa käsiteltiin niitä tekijöitä, jotka vaikuttavat tuon ideologian syntymiseen ja muokkaantumiseen. Monet yksittäiset tekijät niin Suomessa kuin laajemmin maailmassa vaikutti aleniuslaisen ajattelun kehittymiseen. Tarkempi aatehistoriallinen tai filosofinen tutkimus olisi varmasti tarpeen aleniuslaisuuden määrittelemiseksi. En epäile, etteikö sellaisia vielä tulisi näkemään. Aleniuslaisuuden etsiminen jatkuu.

Tämän tutkielman tarkoituksena oli vapauttaa ”aleniuslaisuus” sitä ympäröivistä epävarmuuden heittomerkeistä. Olisikin toivottavaa, että aleniuslaisuudesta voidaan tämän tutkielman johtopäätösten perusteella puhua selvästi tunnistettavasta vasemmistolaisesta suuntauksesta, joka ei ole puolueisiin sidottu, mutta joka edelleen kulkee vahvana virtauksena erityisesti vasemmistoliitossa. Jos Aleniusta voi kutsua nykyvasemmiston omaksitunnoksi⁶, voinee tällöin myös aleniuslaisuutta kutsua nykyvasemmiston henkiseksi ideologiaksi. Täten uskallankin toivoa Aleniuksen ajatteluun kohdistuvaa kasvavaa kiinnostusta myös tulevaisuudessa koko vasemmistolaisen liikkeen parissa.

⁵ *Ele Alenius Maarit Tastulan vieraana.*

⁶ Veli-Pekka Leppänen: *Esittelypuheenvuoro.* Maailmankehityksen suuri käänne -kirjan julkistustilaisuus, Helsinki. 5.6.2015. (ääninauha tekijän hallussa)

Jälkipuheet

Halusiko Alenius sittenkään todella jättäytyä pois?

Aleniuksen kohdistuvat hyökkäykset eivät laantuneet, vaikka jopa itse Hertta Kuusinen puolusti häntä NKP:n ja SKP:n valtuuskuntien neuvotteluissa Helsingissä 26.–29.3.1973:

En voi pitää Aleniusta antikommunistina ja Neuvostoliiton vihollisena. Näen hänen ajatustapansa kehittyneen. Hänen käsityksensä luokkataistelusta ovat selkiintyneet. SKDL ei voi olla syrjässä luokkataistelusta. Kaikissa kannanotoissa me otamme luokkakannan. Alenius on varmasti erehtynytkin, mutta silti nämä sosialistit ovat lähinnä meitä.¹

Alenius koki itsekin ajan raskaaksi ja kertoi kuinka ”myöhempinä vuosina, kun taistolaiset puukottivat selkään ja Neuvostoliitto ahdisteli, ajattelin että olisihan se ollut helpompaa elämää (ottaa vastaan tullihallituksen pääjohtajan paikka).”²

Lopulta tällainen paikka tarjoutui uudestaan, kun Alenius valittiin Suomen pankin johtokuntaan vuonna 1977. Aarne Saarisen mukaan hän oli puhunut Urho Kekkosen kanssa Aleniuksen sopivuudesta Suomen pankkiin, mihin presidentti oli kuitenkin edellyttänyt eduskunnan jättämistä ja luopumista puheenjohtajan tehtävistä.³ Alenius ei kuitenkaan kokenut valintaansa Suomen pankkiin suoraan hänen syrjään panemisenaan, vaan sanoo ennemmin olleensa itse tympääntynyt ”niihin tunnelmiin siinä vaiheessa”. Silti hän myös lisää, ettei häntä ”missään vaiheessa mietityttänyt pitäisikö vaihtaa mielipidettä, koska olin lähtenyt politiikkaan sillä perusteella, että periaatteistani en tule luopumaan.” Kahden vuoden päästä ajankohtaiseksi tuli siten ollen myös puheenjohtajuuden jatkamisesta päättäminen. Alenius on myöhemmin myöntänyt olleensa vielä valmis jatkamaan puheenjohtajana, jollei Suomen pankin paikkaa olisi tullut. Hän on kuitenkin todennut olleensa pankissa enemmän itselleen sopivammassa työssä ja että työ mahdollisti hänelle tärkeän työn SKDL:n sosialistien hyväksi.⁴

Joidenkin arvioiden mukaan hän kuitenkin vielä vuonna 1979 harkitsi edelleen jatkamista puheenjohtajana, huolimatta Suomen pankin johtokunnan jäsenyydestään. Muistelmissaan Alenius kertoo sosialistien pyytäneen häntä jatkamaan puheenjohtajana sekä toivoneen hänen jatkavan myös eduskunnassa, olihan Ahti Karjalainenkin molemmissa paikoissa. Tässä yhteydessä Alenius myös muisti, kuinka liiton henkilöstö oli häntä ai-

¹ Kangas, 80.

² *Itse asiassa kuultuna: Ele Alenius.*

³ Saarinen & Peltoniemi, 242.

⁴ Uusi Suomi 12.10.1980, *Ele Alenius jatkaa sosialismin rakentelua – Paljon jäi vielä kesken.* KansA.

kaisemminkin tukenut Neuvostoliiton yrittäessä syrjäyttää häntä, eikä hän siksi halunnut syntyvän kuvaa, että hän nyt jättäisi heidät päästessään Suomen pankkiin. Kekkonen vastasi hänelle pitävänsä eduskunnasta jäämistä ensisijaisena, mutta oli kuitenkin palannut asiaan ja tiedustellut Aleniukselta olisiko puheenjohtajan vaihtaminen mahdollista liittokokousten välillä. Alenius totesi sen olevan mahdollista liittoneuvoston päätöksellä, mutta että joka tapauksessa hän olisi poliittinen ihminen ja säilyisi sellaisena. Näin ollen liittoneuvostoa ei kutsuttu asiasta päättämään.⁵ Saarisen mukaan Alenius ei taas ollut vuonna 1979 halukas luopumaan puheenjohtajan tehtävistä, minkä johdosta Saarinen sanoo pyytäneensä presidentti Kekkosta vaikuttamaan siihen, ettei Alenius asettuisi ehdokkaaksi.⁶ Saarisen muistiinpanojen mukaan Alenius tapasi Kekkonen 26.5.1979.⁷ Myös Pirneksen mukaan Alenius harkitsi puheenjohtajuutta vielä viime hetkiin asti ennen Oulun liittokokousta keväällä 1979.⁸

Muistelmissaan Alenius on kuitenkin kiistänyt, että hänellä olisi ollut pienintäkään aikomusta jatkaa puheenjohtajana, olihan asiasta sovittu nimityspäätöksen yhteydessä myös Kekkonen kanssa. Silti hän ei halunnut kiirehtiä ilmaisemaan asiasta omia ajatuksiaan laajemmin. Varsinkin taistolaisnuorten savustusyritykset painoivat hänen mieltään, eikä hän halunnut antaa heille onnistumisen iloa, päinvastoin, Alenius sanoo, heidän takiaan hän olisi voinut jopa harkita jatkoa. Niinpä hän vasta vähän ennen liittokokousta ilmoitti, että SKDL:n on syytä valita uusi puheenjohtaja ja että hänen ehdokkaansa olisi Kalevi Kivistö. Myös I-C Björklund olisi Aleniuksen kelvannut, hän kuvaili molempia ”itsenäisesti ajatteleviksi lahjakkaiksi ja yhteistyökykyisiksi ihmisiksi” ja mainitsi myös heidän molempien kuuluvan SKDL:n sosialisteihin. Hän kuitenkin uskoi enemmän Kivistön mahdollisuuksiin tulla valituksi.⁹

Kalevi Kivistö jatkaa aleniuslaista linjaa

Pirneksen mukaan Aleniuksen lähipiirin oli Rauno Setälän lähdettyä syntynyt tyhjiö, jonka Kivistö aikanaan täytti. Vielä vuonna 1966 vasta Helsinkiin muuttanut Kivistö tosin oli Aleniukselle etäinen, mutta omaksui tämän teemat käytännössä sellaisenaan. Varsinkin Aleniuksen lause TV-tentissä vuoden 1966 eduskuntavaalien alla, ”SKDL ei ole oppositiossa yhteiskuntaa vaan yhteiskunnallisia epäkohtia vastaan”, löytyi myö-

⁵ Alenius 1995, 289–292.

⁶ Saarinen, 105.

⁷ Saarinen & Peltoniemi, 242.

⁸ Pirnes, 152.

⁹ Alenius 1995, 311.

hemmin useista Kivistön puheista. Aleniuksen tavoin myös Kivistö toimi (Aleniuksen ja George Pailen jälkeen) SOL:n puheenjohtajana vuodesta 1968 alkaen.¹⁰

Kivistö otti käyttöön termin ”kolmas tie”, jolla hän tarkoitti linjaa, jossa ei antauduta annettuihin vaihtoehtoihin joko reaaalisosialismin puolesta tai vastaan. Kuten Pirnes sanoo, olivat sitä tietä aikaisemmin kulkeneet porvarilliseen liberalismiin, sosialidemokraattiseen perinteeseen ja SKDL:n aleniuslaiseen ”suomalaiseen ratkaisuun” nojanneet perinteet. Kuten voi havaita, tämän tien kulkijat eivät muodostaneet mitään yhtenäistä ryhmää ja myös heidän suhtautuminen sosialismiin saattoi vaihdella merkittävästikin. Niinpä Kivistö näkikin SKDL:n sosialistien roolin nimenomaan sillan rakentamisena kahtia jakautuneen työväenliikkeen välillä. Kivistön Neuvostoliittoon ja reaaalisosialismiin kriittisesti suhtautuvien sosialistien leiri piti totaalisten, yksioikoisten, yksinkertaistavia ja lopullista ratkaisua lupaavien ratkaisuehdotusten kieltämistä peruslähtökoh-tanaan.¹¹ Niinpä Kivistön aikana Neuvostoliiton ote SKDL:ään ja SKP:hen heltyi. Vuonna 1981 NKP halusi vasemmiston presidenttiehdokkaaksi SKP:n eikä SKDL:n edustajan, suhtautuen Kivistöön varauksella, varsinkin hänen läheisen suhteensa Aleniukseseen takia. SKDL:n työryhmän kokouksessa lokakuussa 1981 Saarinen kuitenkin esitti Aleniuksen tukemana Kivistön asettamista presidenttiehdokkaaksi.¹² Kolmas linja oli vapautunut lopullisesti Neuvostoliiton otteesta.

Eikö sittenkin oma puolue?

Keskusteluun SKDL:n sosialisteista ja heidän omasta puolueestaan palattiin vielä 1979 Kivistön siirryttyä Aleniuksen tilalle SKDL:n puheenjohtajaksi. Kivistö ja Alenius kuitenkin kiistivät puoluehankkeen tuoreeltaan.¹³ Silti alle vuoden päästä sekä *Hymy* että *Uusi Suomi* uutisoivat Aleniuksen ”puuhailevan kiihkeästi” omaa puoluetta SKP:n rinnalle. Lehdet perustivat tietonsa erityisesti Pursiaisen muistioon, jossa hyökättiin vahvasti ”aleniuslaisia” vastaan, kritisoiden heitä mm. puoluehankkeesta sekä ulkosuhteiden heikentämisestä. Aleniuksen vastakkaisille näkemyksille lehdet eivät juuri antaneet palstatilaa.¹⁴ Seuraavana päivänä julkaistussa kannanotossa SKDL:n sosialistit kiistivät kyseessä olevan puolueen perustamiseen tähtäävä hanke, vaikkakin toiminta oli heidän

¹⁰ Pirnes, 74, 99, 104.

¹¹ Pirnes, 68, 111, 319.

¹² Vladimirov, 357.

¹³ Kansan tahto 5.6.1979, *Kivistö SKDL:n sosialisteista: Tarkoituksena ei ole ryhmittyä puolueeksi*. KansA.

¹⁴ HYMY 4/1980, *SKDL:n sosialistit perustamassa omaa puoluetta*, sivu 7. KansA; *Uusi Suomi* 18.4.1980, *Aleniukset sosialistit SKP:n rinnalle*. KansA.

mukaansa viimeisen vuoden aikana kasvanut ja aktivoitunut.¹⁵ Kannanotossaan SKDL:n sosialistien toimikunta totesi vastuun koko liikkeen menestymisestä edellyttävän pidättäytymistä oman toiminnan kehittamisestä ja SKDL:n sosialistien valtuuskunnan jäsenyyden olevan avoin kaikille SKDL:n päättäntäelinten ei-kommunistisille jäsenille.¹⁶

Alenius on tosin myöhemmin kertonut olleensa ajatuksesta välillä innostuneempi, varsinkin SKP:n riitoihin tympääntyessään, mutta kuitenkin nähneen sen ongelmallisena. Vasemmistossa oli hänen mukaansa jo tarpeeksi hajanaisuutta ja ristivetoa, eikä sitä ainakaan tarvinnut lisätä. Samoin Alenius piti SKP:n luisumista stalinistiseksi vaarana sekä SKDL:lle että koko maalle, eikä siksi omaa puoluetta perustettu. Alenius kuitenkin mainitsee sosialistien ryhmän merkinneen hänelle paljon ja että sosialistien ansiota lie-nee myös, että he saattoivat estää jotain SKDL:n pahoja virheitä jollaisena Alenius mainitsee venäläisen toisinajattelija ja kirjailija Aleksandr Solženitsynin tuomitsemisen, jota NKP vaati, mutta johon SKDL ei suostunut.¹⁷

SKP:n enemmistön asema lieneekin ollut syynä siihen miksei vuonna 1979 Kivistön puheenjohtajavalinnan jälkeen SKDL:n sosialistit puheista ja spekulatioista huolimatta järjestäytyneet omaksi puolueeksi. Kivistön käsityksen mukaan sitä toivottiin jopa SKP:n vähemmistön piirissä ja siten pelko SKP:n luisumisesta vähemmistön hallintaan ei kenties ollut aivan aiheetonta.¹⁸ Myös Kalevi Suomelan mukaan oman puolueen perustamisesta kyllä puhuttiin, mutta siitä luovuttiin joka kerta koska sen arveltiin johtavan SKP:n menestykseen vähemmistölle ja SKDL:n hajoamiseen.¹⁹ Avauspuheessaan SKDL:n sosialistien kokouksessa Kuopion 13. liittokokouksessa 28.5.1982 Alenius totesi ettei SKDL:n sosialistien tule olla poliittinen puolue, mutta kuitenkin ”selvästi näkyvä aatteellinen organisaatio, jonka muodot ovat toissijaisia ja aatteet, idea, keskustelu ensisijaisia”.²⁰

Vuonna 1984 myös Aarne Saarinen pyöritteli ajatusta uudesta Marxin, Engelsin ja Leninin periaatteisiin pohjautuvasta työväenpuolueesta, joka hänen tulkintansa mukaan Leninin oppien mukaisesti voisi toteuttaa sosialistiseen järjestelmään siirtymisen rauhanomaisesti ja demokraattisesti sekä ottamalla huomioon Suomen erityiset olosuhteet.

¹⁵ Kansan uutiset 19.4.1980 (n:o 105), 10 vuotta SKDL:n sosialistien nykymuotoista yhteistyötä. KansA.

¹⁶ KU 19.4.1980.

¹⁷ Alenius 1995, 261.

¹⁸ Pirnes, 256–257.

¹⁹ Joentausta.

²⁰ Keskustelupöytäkirja SKDL:n sosialistien kokouksesta Kuopion 13. liittokokouksessa lauantaina 28.5.1982, 31.45/E.A. KansA.

Samalla hän korosti kuinka leninismiin ei tulisi suhtautua niin dogmaattisesti kuin mitä vähemmistö ja SKDL:n sosialistit (!) siihen suhtautuvat. Hän ei myöskään nähnyt ongelmana mikäli tämän seurauksena puolueesta irtautuisi sen radikaalein osa.²¹ Vastavaanlaista vasemmiston yhteispuoluetta oli ehdottanut jo lähes viisitoista vuotta sitten Väinö Leskinen, joka Suomen valtuuskunnan palatessa YK:n yleiskokouksesta New Yorkista syksyllä 1970 oli ottanut Aleniukselle puhuessaan esille yhtenäisen vasemmiston mahdollisuuden, ja ehdottanut Aleniusta sen liikkeen puheenjohtajaksi. Alenius ei asiaa kommentoinut eikä Leskinenkään siihen myöhemmin palannut. Tällainen tuskin olisi myöskään ollut silloin Moskovan intresseissä.²² Lieneekin mahdollista, etteivät tällaiset Leskisen lentokenttäpuheet olleet kovin vakavasti otettavia, ja yhteistä vasemmiston liittoa saatiin odottaa Neuvostoliiton kaatumisen asti.

Sosialistit siirtyvät vasemmistoliittoon, eivät tosin kaikki

Vuonna 1988 pidetyssä SKDL:n liittokokouksessa esitettiin idea päällekkäisorganisaatioiden purkamisesta ja vuoden 1989 maaliskuussa puolueiden puheenjohtajat, pääsihteerit sekä demokraattisen naisliiton edustaja tekivät ehdotuksen puolueiden yhdistämisestä. Kuten Mickelssonkin muistuttaa, ehdotus ei sinällään ollut uusi, olihan sellaista esittänyt jo Hertta Kuusinen heti toisen maailmansodan jälkeen. Pohjois-Suomessa taas yhdistyminen oli käytännön tasolla toteutettu jo 1960-luvulta lähtien, puolueen ja liiton sisällä käytyjen yhdistämispuheiden ajaututtua karille.²³ Lopulta käytiin lähinnä keskustelua uudesta nimestä sekä siitä tulisiko vähemmistöläisiä edes ottaa mukaan, sillä varsinkin itäblokin neuvostomaiden romahdus edesauttoi puheita vähemmistöläisten jättämisestä ulos. Näin ei kuitenkaan tapahtunut ja huhtikuussa 1990 perustettiin Vasemmistoliitto.²⁴ Myös SKDL:n sosialistit lopettivat toimintansa edustajakokouksessaan 11. maaliskuuta 1990 ja siirsivät kaiken toimintansa vasemmistoliittoon.²⁵ Ainoastaan SKDL:n sosialistien Helsingin alueyhdistys jatkoi toimintaansa, mutta muutti nimensä Vasemmistoklubiksi. Muut yhdistykset lakkauttivat itsensä.²⁶

Alenius ei itse kannattanut SKDL:n lakkauttamista, ja hän myöhemmin uskoi, että se olisi todennäköisesti pysynyt suurempana kuin mihin perustettu puolue pystyi. Alenius

²¹ Saarinen, 28

²² Rentola 2005, 264.

²³ Oinonen, 284.

²⁴ Mickelsson, 264.

²⁵ Helsingin sanomat (HS) 11.3.1990, *Alenius pitää reaalisosialismin tappiota demokratian voittona – SKDL:n sosialistit siirtävät kaiken toimintansa vasemmistoliittoon*. KansA.

²⁶ SKDL:n sosialistit ry Jäsenkirje/90. Helsinki 19.6.1990, Jorma Pikkarainen, KansA.

ei myöskään koskaan liittynyt vasemmistoliittoon.²⁷ Vasemmistoliiton puoluesihteerin Mikko Koikkalaisen mukaan vasemmistoliitto kuitenkin puolueena jatkaa juuri aleniuslaisen ajattelun perinteitä, ollen sen kanssa samaa jatkumoa.²⁸ Siksi voidaankin yhtyä Veli-Pekka Leppäsen tulkintaan Aleniuksesta suomalaisen vasemmiston omanatuntona. Kysyttäessä hänen 90-vuotispäivänään 5.6.2015 kuinka vasemmiston tulisi toimia tällä hetkellä, Alenius vastasi: ”*Vasemmiston pitäisi keskinäisen taistelun sijaan lähteä yhteisvoimin, demokraattista tietä, nostamaan ihmiskunnan henkinen taso korkeammalle kuin mitä se tähän asti on ollut*”.²⁹

²⁷ Hurme, Hannu (2014), ”Maailmanpolitiikka oli vahvasti taustalla SKDL:n sisäisessä kehityksessä”, *Kansan Uutiset* 7.11.2014, 17.

²⁸ Koikkalainen, Mikko 29.3.2020.

²⁹ Alenius, Ele 5.6.2015.

LÄHTEET

ALKUPERÄISLÄHTEET

Julkaisematon alkuperäisaineisto

Arkistolähteet

Kansan Arkisto (KAnsA), Helsinki

Sanomalehdet

HYMY

4/1980, *SKDL:n sosialistit perustamassa omaa puoluetta*, sivu 7.

Helsingin sanomat (HS)

11.3.1990, *Alenius pitää reaalisosialismin tappiota demokratian voittona – SKDL:n sosialistit siirtävät kaiken toimintansa vasemmistoliittoon.*

Kansan tahto

5.6.1979, *Kivistö SKDL:n sosialisteista: Tarkoituksena ei ole ryhmittyä puolueeksi.*

Kansan uutiset (KU)

9.7.1963, *Paine yhteistyön puolesta työväenliikkeessä kasvaa.* ("Ele Alenius")

20.3.1971, *SKDL:n sosialistit pohtivat tilannetta*, leike 2123.

14.4.1971, *Valtakunnallinen kokous SKDL:n sosialisteilla*. leike 2123.

23.4.1971, *SKDL:n sosialisteilla valtakunnallinen neuvottelukokous.* ("Ele Alenius")

27.4.1971, *Vasemmistososialistien toiminta välttämätön SKDL:n etenemiselle.* ("Ele Alenius")

19.9.1971, *Uudenmaan sosialistit perustivat yhteistyötoimikunnan.* (Lisätiedot: N:o 253, 1, 12)

Kauniskangas, Kerttu (1971): *Kansandemokraatit ja hallituspolitiikka.* Kansan Uutiset 24.4.1971. "Ele Alenius".

19.4.1980 (n:o 105), *10 vuotta SKDL:n sosialistien nykymuotoista yhteistyötä.*

Uusi Suomi (US)

18.4.1980, *Aleniukset sosialistit SKP:n rinnalle.*

12.10.1980, *Ele Alenius jatkaa sosialismin rakentelua – Paljon jäi vielä kesken.*

Muut arkistolähteet

Keskustelupöytäkirja SKDL:n sosialistien kokouksesta Kuopion 13. liittokokouksessa lauantaina 28.5.1982, 31.45/E.A.

SKDL:n sosialistit ry Jäsenkirje/90. Helsinki 19.6.1990, Jorma Pikkarainen.

Uudenmaan sosialistit -kannanotto

Haastattelut

Koikkalainen, Mikko (2020): Puoluesihtööri Mikko Koikkalaisen haastattelu facebook-viestitse 29.3.2020.

Saramo, Jussi (2020): Kansanedustaja Jussi Saramon haastattelu WhatsApp-viestitse 29.3.2020.

Julkaistu alkuperäisaineisto

Aikalaiskirjallisuus

Alenius, Ele (1967): *Uusi SKDL nykypäivän Suomessa.* Suomen kansan demokraattinen liitto ry, Helsinki 1967.

Alenius, Ele (1969): *Sosialistiseen Suomeen.* Kirjayhtymä, Helsinki.

- Alenius, Ele (1974): *Suomalainen ratkaisu*. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Akateeminen sosialistiseura (1975): *ASS 50 taistelujen vuotta. ASS:n 50-vuotishistoriikki*. Akateeminen sosialistiseura ry, Helsinki.
- Bratov, A. käänt. (1972): *The World Socialist System and Anti-Communism* (alkup. *Мировая социалистическая система и антикоммунизм*. Butenko, Anatoli toim. Nauka, Moskova 1968). Progress Publishers, Moskova.
- Eskola, Antti (1967): *SKDL 1960-luvun Suomessa* ("Tilaaajan käyttöön tehty tutkimus"). Tampereen yliopisto, Tampere.
- Eskola, Antti (1969): *Vasen laita lavea*. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Haikara, Kalevi (1975): *Isänmaan vasen laita. Suomen kansan demokraattinen liitto 30 vuotta piikkiä kansakunnan lihassa*. Otava, Helsinki.
- Hentilä, Jorma toim. (1974): *Paremmen elämän puolesta. Asiakirjoja ja lausuntoja SKDL:stä ja sen tavoitteista vuosilta 1944–1964*. Kansankulttuuri oy, Helsinki.
- Hruštšov, Nikita (1971): *Hruštšov muistelee* (alkup. Talbott, Strobe toim. *Khrushchev remembers*, Little Brown and Company, 1970). WSOY, Helsinki.
- Juurmaa, Jyrki & Suomela, Kalevi toim. (1966): *Entä nyt, vasemmisto?* Tammi, Helsinki.
- Kari, kuvittaja (1985): *Maxi-Kari. 1000 piirrosta 1951-85*. Otava, Helsinki, s. 173. Alkup. julk. Helsingin sanomat 29.11.1966, 6.
- Koivisto, Mauno (1968): *Linjan vetoa*. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Leskinen, Väinö (1967): *Asevelisocialismista kansanrintamaan*. 3. painos. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Setälä, Rauno (1970): *Uusstalinistin uskontunnustus*. Kirjayhtymä, Tampere.
- Suomalainen, Kari (1971): *Tää on kivaa!* Sanomaosakeyhtiö, Helsinki. ei sivunumeroita. Alkup. julk. Helsingin sanomat 9.1.1970, 6.
- Therborn, Göran et al. (1966): *En ny vänster: En Debattbok*. Rabén & Sjögren, Tukholma.
- Wirtanen, Atos (1972): *Poliittiset muistelmat*. Otava, Helsinki.

Audiovisuaaliset julkaisut

- Suuri vaalikeskustelu presidentinvaaleista 1968*. Radio-ohjelma 12.10.1968. Yle Elävä Arkisto –verkkopalvelu. <<https://yle.fi/aihe/artikkeli/2006/09/08/suuri-vaalikeskustelu-presidentinvaaleista-1968>>. Viitattu 29.2.2020
- Itse asiassa kuultuna: Ele Alenius*. TV-ohjelma 27.12.1992. Yle Areena -verkkopalvelu. <<https://areena.yle.fi/1-50138265>>. Viitattu 29.2.2020.
- Ele Alenius Maarit Tastulan vieraana. Punainen lanka*. TV-ohjelma 12.4.2000. Yle Areena -verkkopalvelu. <<https://areena.yle.fi/1-50114693>> Viitattu 29.2.2020.

Järjestöjen julkaisut

- Suomen kansan demokraattinen liitto (1949): *Suomen Kansan Demokraattisen Liiton Ohjelma 1949*. Puolueohjelmien tietokanta POHTIVA, Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto, Tampere. <<https://www.fsd.tuni.fi/pohtiva/ohjelmalistat/SKDL/621>> Viitattu 29.2.2020.
- Suomen kansan demokraattinen liitto (1967): *Suomen Kansan Demokraattisen Liiton Periaate-ohjelma 1967*. Puolueohjelmien tietokanta POHTIVA, Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto, Tampere. <<https://www.fsd.tuni.fi/pohtiva/ohjelmalistat/SKDL/626>> Viitattu 29.2.2020.
- Suomen kansan demokraattinen liitto (1973): *SKDL:n poliittinen toimintaohjelma 1973*. Puolueohjelmien tietokanta POHTIVA, Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto, Tampere. <<https://www.fsd.tuni.fi/pohtiva/ohjelmalistat/SKDL/628>> Viitattu 29.2.2020.

Yleisöpuheet

Ele Alenius: *Alustuspuheenvuoro*. Maailmankehityksen suuri käänne -kirjan julkistustilaisuus, Helsinki. 5.6.2015. (ääninauha tekijän hallussa)

Veli-Pekka Leppänen: *Esittelypuheenvuoro*. Maailmankehityksen suuri käänne -kirjan julkistustilaisuus, Helsinki. 5.6.2015. (ääninauha tekijän hallussa)

LÄHDEKIRJALLISUUS

Alenius, Ele (1995): *Salatut tiet*. Painatuskeskus, Helsinki.

Alenius, Ele (2000): *Että olisimme humanin sivilisaation planeetta*. Edita, Helsinki.

Alenius, Ele (2005): *Planetarismi maailmankehityksen rationaalisena perustana*. Edita, Helsinki.

Alenius, Ele (2007) *Miten SKDL itsenäistyi*. Teoksessa Leppänen Veli-Pekka (toim.), *Etusivu uusiks! Kansan Uutisten viisi vuosikymmentä 1957–2007*. Kansan Uutiset, Helsinki, ss. 67–72.

Alenius, Ele (2015): *Maailmankehityksen suuri käänne*. Into Kustannus, Helsinki.

Burke Peter (1992): *History and Social Theory*. Polity Press, Cambridge.

Carrillo, Santiago (1978): ”Eurokommunismi” (alkup. ”Eurokommunismo” y Estado, 1977) Kirjayhtymä, Helsinki.

Donner, Jörn (2013): *Mammutti, tai Jörn Donnerin jälkeenjääneet tekoset: pahoinvoinnin historiaa Suomessa*. Otava, Helsinki.

Fjodorov, Vladimir (2001): *NKP:n Suomen osastolla 1954–1989*. Otava, Helsinki.

Griffith William E. (1978): *The Diplomacy of Eurocommunism*. Teoksessa Tökés, Rudolf L. (toim.): *Eurocommunism and Détente*. A Council on Foreign Relations Book, New York, ss. 385–436.

Haataja, Lauri (2006): *Poliittinen henkilöhistoria*. Teoksessa Kurth, Rami & Soikkanen, Timo (toim.): *Yksilö ja yhteisö. Henkilöhistoriallinen keskustelu Suomessa 1930-luvulta 2000-luvulle*. Turun yliopiston poliittisen historian tutkimuksia 28, Turku, ss. 67-92. (Alkuperäinen julkaisu teoksessa Nevakivi, J., Haataja, L. & Hentilä, S. (1983): *Johdatus poliittiseen historiaan*. Weilin + Göös, Espoo.)

Hall, Stuart et al. (1999): *Identiteetti*. Vastapaino, Tampere.

Hautaniemi, Antero & Korhonen, Liisa (1977): *Kansanvallan ja yhteistyön liitto, SKDL:n kehitys, luonne, tehtävä*. Kansan sivistystyön liiton kirjeopisto, Helsinki.

Hurme, Hannu (2014): ”Maailmanpolitiikka oli vahvasti taustalla SKDL:n sisäisessä kehityksessä”, Kansan Uutiset 7.11.2014, 17.

Huru, Jouko (2014): ”SKDL:stä kehittyi suomalainen työväenpuolue”, Kansan Uutiset 7.11.2014, 20.

Hyvärinen, Matti (1994): *Viimeiset taistot*. Vastapaino, Tampere.

Ilmonen, Kaj (1998): *Uudet ja vanhat yhteiskunnalliset liikkeet*. Teoksessa Ilmonen, Kaj & Siisäinen, Martti (toim.), *Uudet ja vanhat liikkeet*. Vastapaino, Tampere.

Joentausta, Jouko (2014): *Keitä olivatkaan SKDL:n sosialistit?* Kansan uutisten verkkosivusto 4.2.2014. <<https://www.kansanuutiset.fi/artikkeli/3113849-keita-olivatkaan-skdl-n-sosialistit>> Tarkastettu 29.2.2020.

Jussila, Osmo – Hentilä, Seppo – Nevakivi, Jukka (2004): *Suomen poliittinen historia 1809–2003*. 4. uud. p. WSOY, Helsinki.

- Kakkuri, Anu (2008): *Vuoden 1966 kansanrintamahallituksen synty: Urho Kekkosen toiminta ja motiivit päiväkirjamerkintöjen valossa kuvattuna*. Pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto, Tampere.
- Kalela, Jorma (2006): *Muistitiedon näkökulma historiaan*. Teoksessa Fingerroos, Outi, Haanpää, Riina, Heimo, Anna & Peltonen, Ulla-Maija (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologia kysymyksiä*. SKS, Helsinki. 2006, ss.67-92.
- Kalela, Jorma (2012): *Making History. The Historian and Uses of the Past*. Palgrave Macmillan, Lontoo.
- Kangas, Into (1982): *SKP - Tuho vai nousu. Kommunistien veljessodan vaiheilta*. Kansan Tahto, Oulu.
- Kekki, Eriikka (2011): *Kolmatta linjaa etsimässä: uusvasemmisto 1960-luvun keskusteluissa*. Pro gradu -tutkielma, Itä-Suomen yliopisto, Joensuu. Julkaisun pysyvä osoite <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:uef-20110025>>.
- Kekkonen, Urho, Majander, Mikko, Suomi, Juhani (2002): *Urho Kekkosen päiväkirjat: 2, 1963–68*. Otava, Helsinki.
- Kekkonen, Urho, Majander, Mikko, Suomi, Juhani (2003): *Urho Kekkosen päiväkirjat: 3, 1969–74*. Otava, Helsinki.
- Krekola, Joni (2012): *Maailma kylässä 1962. Helsingin nuorisofestivaali*. Like Kustannus oy, Helsinki.
- Käyhkö, Ulla (2005): *Inkeri Lehtinen ja stalinismi SKP:ssa: Lehtisen elämä ja erityisesti osallistuminen SKP:n johdon 1960-luvun stalinismikeskusteluun (1960-1968)*. Pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto, Tampere. Julkaisun pysyvä osoite <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:uta-1-15197>>.
- Leppänen, Veli-Pekka (1998): Kevät on ohi eikä palaa... Praha, NKP ja Suomen kommunistit 1968. Teoksessa Saarela, Tauno, Krekola, Joni, Parikka, Raimo & Suoranta, Anu toim.: *Aave vai haave*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere.
- Leppänen, Veli-Pekka (1999): *Kivääri vai äänestyslippu? Suomen kommunistisen puolueen hajaannus 1964-1970*. Edita, Helsinki.
- Mandel, Ernest (1978): *Late Capitalism*. Verso, Lontoo.
- Mickelsson, Rauli (2007): *Suomen puolueet. Historia muutos ja nykypäivä*, Vastapaino, Tampere.
- Miettunen, Katja-Maria (2004): *Radikaalien vuosikymmen: Suomalaisen kuusikymmentäluvun historian kuvan rakentajat, sisältö ja merkitys*. Pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto, Tampere.
- Mikkolainen, Timo (2014): *Sosialistisen Yhtenäisyyspuolueen identiteetin jäljillä*, pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto, Tampere.
- Nitovuori, Bjarne (2013): *Barrikadimaisteri. Pentti Järvinen ja 1960-luvun marssijat*. Into Kustannus, Helsinki.
- Oinonen, Teemu (1989): *Erkki Salomaa: Edelläkävijä*. Tammi, Helsinki.
- Paastela, Jukka (2006): *Sosialistinen aatetradiatio Suomessa*. Teoksessa Paastela, Jukka & Paloheimo, Heikki (toim.): *Suomen puolueiden periaateohjelmat. Ohjelmat, niiden taustaa ja tarkastelua*. Tampereen yliopisto, Tampere, ss. 76–103.
- Pirnes, Esa (1996): *Kalevi Kivistö: Liian hyvä poliitikoksi?* Edita, Helsinki.
- Rantala, Onni (1981): *Suomen puolueiden muuttuminen 1945–1980*. Turun yliopisto, Turku.
- Renkama, Jukka (2003): *Kuusinen ja Neuvostovaltion käsitteen uudistaminen vuosina 1957–1961*. Teoksessa Vihavainen, Timo (toim.): *O.W. Kuusinen ja Neuvostoliiton ideologinen kriisi vuosina 1957–64*. SKS, Helsinki, ss. 107–192.

- Rentola, Kimmo (1997): *Niin kylmää että polttaa. Kommunistit, Kekkonen ja Kreml 1947–1958*. Otava, Helsinki.
- Rentola, Kimmo (2003): *Sitkeä välimies O.W. Kuusinen*. Teoksessa Vihavainen, Timo (toim.): *O.W. Kuusinen ja Neuvostoliiton ideologinen kriisi vuosina 1957–64*. SKS, Helsinki, ss. 57–74.
- Rentola, Kimmo (2005): *Vallankumouksen aave. Vasemmisto, Beljakov ja Kekkonen 1970*. Otava, Helsinki.
- Saarela, Tauno (1996): *Suomalaisen kommunismin synty 1918–1923*. Kansan sivistystyön liitto, Helsinki.
- Saarinen, Aarne (1984): *Suomalaisen kommunistin kokemuksia*. Tammi, Helsinki.
- Saarinen, Aarne & Peltoniemi, Pentti (1995): *Kivimies*. Otava, Helsinki.
- Salvadori, Massimo toim. (1968): *Modern Socialism*. Harper Torchbooks, New York.
- Sassoon, Donald (1997): *One Hundred Years of Socialism. The West European Left in the Twentieth Century*. Fontana Press, Lontoo.
- Sauli, Antti (2019): *Kohti punavihreää maailmaa: SKDL:n sosialistit ja heidän ideologinen profiilinsa 1980-luvulla*. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Schmidt, Werter (2005): *C-H Hermansson. En politisk biografi*. Leopard, Tukholma.
- Schwarzmantel, John (1991): *Socialism and the Idea of the Nation*. Harvester Wheatsheaf, New York.
- Sihto, Matti (1969): *SKDL:n ristiriidat 1960-luvulla*. Tampereen yliopisto, Tampere.
- Suomela, Helena (2005): *Fredan ja Roban kulmassa*. Tammi, Helsinki.
- Suomela, Kalevi (2004): *Kohti aktiivista yhteiskuntaa: Katsaus vasemmiston aatehistoriaan ja Vasemmistoliiton ohjelmallisiin haasteisiin*. Kansan sivistystyön liitto, Helsinki.
- Suomela, Kalevi (2007): *Minun 60-lukuni*. Teoksessa Leppänen Veli-Pekka (toim.), *Etusivu uusiks! Kansan Uutisten viisi vuosikymmentä 1957–2007*. Kansan Uutiset, Helsinki, ss. 123–139.
- Tuomioja, Erkki (1993): *Kukkaisvallasta Kekkosaltaan*. Tammi, Helsinki.
- Tökés, Rudolf L. (1978): *Introduction*. Teoksessa Tökés, Rudolf L. (toim.), *Eurocommunism and Détente*. A Council on Foreign Relations Book, New York, ss. 1–18.
- Vihavainen, Timo (1998): *Stalin ja suomalaiset*. Otava, Helsinki.
- Vihavainen, Timo (2003): *Takaisin Leniniin? Ideologinen tilanne Stalinin jälkeen ja O.W. Kuusisen näkemykset*. Teoksessa Vihavainen Timo (toim.): *O.W. Kuusinen ja Neuvostoliiton ideologinen kriisi vuosina 1957–64*. SKS, Helsinki, ss. 17–40.
- Viialainen, Matti (2007): *Tie hallitukseen*. Teoksessa Leppänen Veli-Pekka (toim.), *Etusivu uusiks! Kansan Uutisten viisi vuosikymmentä 1957–2007*. Kansan Uutiset, Helsinki, ss. 109–119.
- Viitanen, Reijo (1994): *Punainen aate, sininen vaate: Suomen demokraattinen nuorisoliitto 50 vuotta*. Suomen demokraattinen nuorisoliitto, Helsinki.
- Vladimirov, Viktor (1993): *Näin se oli... Muistelmia ja havaintoja kulissientakaisesta diplomaattitoiminnasta Suomessa 1954–1984*. Otava, Helsinki.
- Zhuravljov, Sergei haast. (2003): *Georgi A. Arbatovin haastattelu 15.2.2002*. Teoksessa Vihavainen Timo (toim.): *O.W. Kuusinen ja Neuvostoliiton ideologinen kriisi vuosina 1957–64*. SKS, Helsinki, ss. 241–270.
- Östberg, Kjell (2009): *Olof Palme 1927–1986. Valtiomies ja humanisti. Elämäkerta*. (alkup. teokset *I Takt med tiden: Olof Palme 1927–1969* ja *När vinden vände: Olof Palme 1970–1986*, 2008). Minerva, Helsinki.
- ”Kyösti Kattilakoski ajattelee itsellisesti”, Lestinjoki, 13.5.1991, 10.